Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Obor italština

Magdalena Štollová

O deiktických slovesech pohybu *andare* a *venire*

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Štichauer, Ph.D.

diplomová práce

2006

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury."

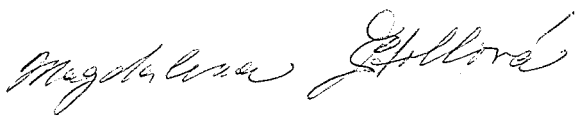

Obsah:

1. 0. Úvod str. 4

2. 0. Obecně o *pragmatice*
2. 1. Od historie k současnosti *pragmatiky* str. 6
2. 2. Definice *pragmatiky* str. 8

3. 0. Obecně o *deixi*
3. 1. 1. *Deixe* v rámci psycholingvistiky str. 10
3. 1. 2. Poznámka o osvojování deiktických slov v jazyce str. 12
3. 2. Definice *deixe* str. 13
3. 3. Organizace *deixe* str. 16
3. 4. 1. Klasifikace *deixe* str. 17
3. 4. 2. Prostorová *deixe*: adverbia místa *qui / qua, lì / là* str. 19
3. 5. Typy užití deiktických výrazů str. 25

4. 0. Deiktická slovesa pohybu *andare* a *venire*
4. 1. O deiktických slovesech pohybu obecně str. 29
4. 2. O deiktických slovesech pohybu *andare* a *venire* obecně str. 30
5. 1. Pragmatické mechanizmy deiktického užití *andare* ve srovnání s českým a anglickým jazykem str. 32
5. 2. Pragmatické mechanizmy deiktického užití *venire* ve srovnání s českým a anglickým jazykem str. 36

6. 0. Diachronní vývoj deiktických sloves pohybu *andare* a *venire*
6. 1. Pragmatické mechanizmy deiktického užití sloves *andare* a *venire* ve staré italštině podle *Grammatica dell´italiano antico* str. 43
6. 2. Pragmatické mechanizmy deiktického užití *andare* a *venire* ve staré italštině – ověření jejich platnosti v jazykovém korpusu staré italštiny *Italnet* str. 47

7. 1. Synchronní jevy - ověření platnosti pragmatických mechanizmů na CD-ROM současné italštiny str. 62

8. 0. Závěr str. 86
9. 0. Conclusione str. 89

1. 0. Úvod

Impulsy pro napsání této diplomové práce, jejímž předmětem bude pojednání o deiktických slovesech pohybu *andare* a *venire*, byly vpodstatě dva. Prvním z nich bylo zjištění, že je užití těchto sloves podmíněno pragmatickými mechanizmy, které vnášejí do jazykového systému kognitivní mimojazykové skutečnosti. Rozhodla jsem se proto tyto pragmatické principy lépe poznat. Druhým impulsem byla možnost využít italský jazykový korpus *Italnet,* obsahující staré italské texty, a také dostupnost jiných elektronických souborů jazykových dat v italském jazyce, kterou nám v dnešní moderní době umožňuje tzv. *umělá inteligence.* Ta poskytuje široké příležitosti pracovat s jazykovým materiálem nově, cíleně a velmi účelně. Práce s jazykovými korpusy, dnes souhrnně nazývaná *korpusová lingvistika*, otevírá všem jejím zájemcům zcela nové a dosud nepoznané jazykovědné horizonty. Ráda bych proto touto prací také, alespoň maličko, přispěla k tomuto otevírání nových lingvistických obzorů.

Každý, kdo, byť jen okrajově, studoval italský jazyk, se již v prvních kapitolách všech učebních příruček setkal se slovesy pohybu *andare* a *venire*. Jejich ekvivalenty nebo slovesa, která se italských slovesům *andare* a *venire* významově blíží, existují v mnoha jazycích, a také v češtině. Neměl by proto existovat žádný důvod, který by vnášel do jejich užití velké rozpaky. Během studia italštiny však narazíme na takový gramatický jev, jakým je převod řeči přímé na řeč nepřímou, u něhož dochází k sémantickým změnám: sloveso *venire* se mění na *andare*. Také *demonstrativa* a příslovce místa mění svou formu. Podstatu fungování této gramatické zákonitosti mi poskytlo seznámení se s jednou moderní lingvistickou disciplínou: *pragmatikou.*
Jelikož bude celá tato práce o deiktických slovesech pohybu *andare* a *venire* strukturována v intencích *pragmatiky*, věnuji její první kapitolu právě této jazykovědné oblasti. Ve druhé kapitole se pak obecně zmíním o *deixi*, neboť na slova orientující v prostoru bude v práci pohlíženo jako na deiktické prostředky. V následujících dvou kapitolách pojednám o pohybových slovesech *andare* a *venire*. Nejprve budu interpretovat obecně platné pragmatické principy užití těchto slov v dnešní italštině. Příklady v italštině doplním o jejich české a anglické ekvivalenty. Poté přistoupím k ověření platnosti citovaných mechanizmů na autentických textech. Průzkum zaměřím nejprve na staré texty, tj. texty do r. 1375 (rok smrti Giovanniho Boccaccia), obsažené v

jazykovém korpusu staré italštiny *Italnet*. Dnešní jazykový úzus se pokusím ověřit, na základě níže interpretovaných pragmatických principů deiktického užití sloves pohybu *andare* a *venire*, na textech ze současnosti, které budu čerpat z elektronických dokumentů (CD-ROM).

Na základě analýz textů vyvodím závěr, ve kterém uvedu ve stručnosti výsledky, k nimž jsem v práci dospěla.

2. 0. Obecně o *pragmatice*

2. 1. Od historie k současnosti *pragmatiky*

Kapitolu o jazykovědném směru *pragmatika* nemůžu začít jinak, než připomenutím lingvistického směru zvaného *strukturalismus*. Průkopníkem myšlenek, kterým byl souhrnně *ex post* přiřazen termín *strukturalismus*, byl švýcarský lingvista Ferdinand de Saussure. Saussure postuluje na počátku 20. století nový způsob nazírání na jazyk, přičemž klade důraz na systém jazyka samotného. Dnes můžeme s jistotou říci, že právě *strukturalismus* stál u kolébky *pragmatiky*, neboť na pojmech *langue – parole*, distinkce *synchronní – diachronní* či relace *syntagmaticko – paradigmatické*, které jsou jiným termínem definovány jako *sémiotika*, je pragmatické bádání primárně vystavěno.
Strukturalismus ale analyzuje převážně jen izolované věty, aniž by vzal v úvahu osobnost, postoje mluvčího a posluchače a okolnosti, za nichž je realizována mluvená nebo psaná výpověď. Nebere ani v potaz takový pojem, jakým je například *presupozice* (tj. význam, který není ve větě explicitně pojmenován, avšak z ní vyplývá), která řečový akt ovlivňuje velmi zásadním způsobem.
Jedná se o zcela přirozený vývoj, kterým během století *pragmatika* prochází tak, jako všechny ostatní vědní a technické obory. A tak to, co saussurovské obecně pojaté povaze jazyka rozhodně odepřít nemůžeme, je fakt, že poskytla velmi dobrou živnou půdu pro další jazykovědné bádání, aby pak od 30. let 20. století Charles Pierce a dále pak Herbert Grice a ostatní pragmatikové druhé poloviny minulého století, ale i století současného, mohli vykonat kvalitní, a pro oblast lingvistiky velmi přínosnou práci.

Na přelomu 60. a 70. let došlo v souvislosti s tzv. „ pragmatickým obratem" ke značným změnám v obsahu a v metodách lingvistického výzkumu. Lingvisté, kteří se do té doby zabývali téměř výhradně zkoumáním systematických prvků jazyka *(langue)*, začali se stále více zaměřovat na spontánní mluvené výpovědi *(parole)* a snažili se podat komplexní popis toho, co všechno se děje u mluvčího při formulování výpovědi, případně u posluchače při její percepci a analýze [...][1]

Mnozí lingvisté začali poukazovat na to, že dosavadní teorie jazyka nebere v úvahu celou řadu jevů, které sice nejsou součástí vlastního systému jazyka, ale přesto hrají při dorozumívání významnou úlohu. Tyto do značné míry mimojazykové jevy byly označeny jako pragmatické faktory řečové činnosti [...][2]

S citovanými odstavci, kterými uvádím kapitolu o pragmatice, si dovolím zčásti polemizovat. Bezpochyby pravdivá je myšlenka o „pragmatickém obratu", kladoucím

[1] Černý, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. Rubico. Olomouc: 1998, s. 207
[2] Černý Jiří. Úvod do studia jazyka. Op. cit. s. 209

důraz na *parole* (promluvu), ke kterému dochází od 60. let 20. století a který nijak nepohasl ani s příchodem nového milénia. I Luis Hjelmslev, strukturalista kodaňského kroužku, který zkoumal jazyk s použitím logiky a matematiky a jeho hlavním přínosem pro lingvistiku bylo rozpracování pojmu metajazyk, si už ve 40. letech 20. století plně uvědomoval fakt, že existují, pro jazyk velmi důležité, mimojazykové skutečnosti, kterým bude třeba napříště věnovat pozornost. Následující citace z jeho jazykovědné práce *O základech teorie* dokládá fakt, že jej pragmatické aspekty živého jazyka zcela nemíjely:

Jazyk jako znakový systém by měl otvírat bránu k systému lidského myšlení a k podstatě lidské psýchy [...] Jazyk jako kolísání a proměna by měl otvírat bránu jak k poznání stylu osobnosti, tak i k poznání vzdálených proměn minulých pokolení. Jazyk se ocitl v klíčovém postavení, ze kterého by se měly otvírat výhledy mnoha směry [...]

Jazyk je prostředkem k poznání, jehož základní předmět leží mimo samotný jazyk [...][3]

Zdaleka ale nebyl jediným, ať strukturalistou, či nikoliv, kdo si tyto skutečnosti, ještě dlouho před *pragmatickým boomem* konce 20. století, uvědomoval. Již v roce 1934 vydal rakouský psycholog Karl Buhler knihu *Teorie jazyka*[4], čímž přiblížil významným způsobem studium jazykových systémů jiným vědním oborům, hlavně pak psychologii a sociologii.

Dalším lingvistou, jehož jméno nelze v kontextu pragmatiky opomenout, je Charles Pierce. Již ve 40. letech letech minulého století pohlíží na lingvistiku prizmatem filozofie: v roce 1940 publikuje *Philosofical writing of Pierce*[5] a jeho notoricky známý systém znaků *ikon - index - symbol* se uplatňuje na poli jazykovědy dodnes.

Pravdou ale je, že hovoří-li Pierce v rámci interpretace sémiotického trojúhelníku (vztah *významu – objektu*) o tzv. zapojení dispozice uživatele při užití znaku, resp. o zapojení vědomí člověka a aktivaci složky významu, má s velkou pravděpodobností na mysli zatím pouze mluvčího, a ne sociální interakci v širším slova smyslu.

Až následně se pragmatika začíná hlouběji zabývat užitím výpovědí na základě úzkého vztahu *mluvčí – posluchač*, studovat v širokém smyslu komunikační úzus a situační kontext, resp. způsoby a hranice užívání jazyka.

Dále zmíním jméno Herberta Gricea, filozofa a lingvisty, který v roce 1981 publikuje monografii *Pressuposition and Conversational Implicature*[6], dílo striktně pragmaticky orientované. Jeho jméno je pro pragmatiku stěžejní proto, že do ní zavádí důležitou *teorii o konverzačních implikaturách*, která vysvětluje například fakt, že komunikační záměr

---

[3] HJELMSLEV, L. *O základech teorie jazyka. (Omkring sprogteoriens grundlaeggelse, 1943).* Academia. Praha: 1972, s. 9

[4] BUHLER, K. *Sprachtheorie. Die Darstellungfunktion der Sprache.* Fischer. Stuttgart: 1934

[5] PIERCE, Ch. *Philosofical writings of Pierce.* (1940) Dover Publications. New York: 1955

[6] Grice, H. *Pressupösition and Conversational Implicature.* Academic Press. New York: 1981

mluvčího, realizovaný prostřednictvím výpovědi, se ne vždy shoduje s konvenčním sémantickým obsahem (stabilním sémantickým jádrem) jazykových jednotek, které tuto výpověď tvoří. Jednoduše řečeno, Griceova teorie zkoumá rozdíly mezi tím, co je explicitně řečeno a tím, co je tímto řečovým aktem skutečně míněno (intence mluvčího).

Pragmatika zažívá v posledních desetiletích velký rozmach především v anglosaských zemích. Myslím si proto, že za letmé připomenutí stojí alespoň tato jména: Charles Fillmore, Eve Clark, Howard Wettstein, John Haviland či David Kaplan. Ještě zmíním jméno Johna Lyonse, lingvisty formovaného v duchu anglické verze strukturalismu (Londýnská škola), protože vydal mnoho děl zaměřených na oblast sémantiky. Publikoval ale také příspěvky týkající se *deixe*.

Myslím, že je třeba také připomenout několik současných italských jazykovědců, jejichž zájem se na oblast pragmatiky, potažmo deixe, nějakým způsobem vztahuje: Umberto Eco, Laura Vanelli, Lorenzo Renzi, Davide Ricca či C. Di Meola. Jelikož ale předmětem práce není podrobné pojednání o současných pragmatických trendech a jeho představitelích, zmíním už jen jedno jméno, jehož připomenutí pokládám za zcela neopomenutelné vzhledem k povaze této práce.

Zcela záměrně jsem ponechala nakonec jméno badatele, v současnosti velmi uznávaného jazykovědce na poli pragmatiky, Stephena C. Levinsona. To proto, že aktuální poznatky Stephena Levinsona mi ve velké míře posloužily jako cenný materiál k vypracování diplomové práce a budu je také často citovat či interpretovat. V roce 1983 mu vyšla v Cambridge University Press příručka *Pragmatics*[7], dnes velmi oblíbená mezi studenty jazykovědných oborů. Od tohoto monografického debutu publikoval, a publikuje až do současnosti, řadu dalších děl zaměřených na zkoumání jazyka prizmatem *pragmatiky*, potažmo *psycholingvistiky*, přičemž oblasti *deixe* věnuje také velkou pozornost. Jeho poslední tištěnou publikací je dílo z roku 2000: *Presumptive Meanings*, rovněž vydané v Cambridge University Press.

2. 2. Definice *pragmatiky*

Pragmatika (z řeckého slova *pragma* „akce, jednání") je oblastí *sémiotiky* zabývající se v původním smyslu studiem jazyka jakožto znakového systému ve vztahu k uživateli, zvl.

[7] Levinson, S. C. *Pragmatics.* Cambridge U. P., Cambridge: 1983

z hlediska působení znaku na tohoto uživatele. V dnešním rozšířeném pojetí se tak označuje v zásadě funkce znaků/jazyka v sociální interakci [...] [8]

Poučka nás uvádí do oblasti sémiotiky, a tak chceme-li mít ucelený obraz o jejím rozsahu, bude jistě namístě uvést kromě pragmatiky také pojem sémantika a syntax, neboť teprve takto zařadíme pragmatiku pevně do lingvistického kontextu sémiotiky. Zjednodušeně řečeno: zatímco se pragmatika zabývá vztahy znaků k uživatelům, sémantika se zaměřuje na vztahy znaků k objektům. Syntaktika pak zkoumá vztahy mezi znaky samotnými.

[...] pragmatika tedy studuje v širokém smyslu úzus, resp. způsoby a hranice užívání jazyka. Proti pravidlům sémantiky stojí v pragmatice spíše zásady (principy) užití a proti gramatickému formálnímu vysvětlení stojí v pragmatice funkční vysvětlení; celá oblast pragmatiky má na rozdíl od diskrétních kategorií gramatiky výrazně kontinuální, splývavou povahu s neurčitými hodnotami. Dominantními oblastmi studia pragmatiky se staly především oblast konverzační implikatury, presupozice (ta se někdy klade do sémantiky), široce pojaté deixe (včetně základních pronominálních a adverbiálních výrazů jako je já, teď, tady), mluvních aktů a principů kooperace [...][9]

Jiří Černý v *Úvodu do studia jazyka* volí namísto termínu *pragmatika* pojem *pragmalingvistika*. Řadí ji mezi moderní pomezní disciplíny, tj. mezi nové vědní obory, které stojí na pomezí dvou nebo více tradičních disciplín a které v sobě spojují jejich základní otázky i výzkumné postupy.

Jestliže se v dřívějších obdobích lingvisté zabývali buď systémem jazyka (strukturalismus) nebo některou jeho částí (srovnávací a historická gramatika), pak v druhé polovině dvacátého století převážil zájem o takové disciplíny, v nichž se s úspěchem kombinují otázky lingvistické s tématy a metodami dalších tradičních vědních odvětví, jako je matematika, logika, psychologie, neurologie, sociologie, etnologie, antropologie apod. [...] Stejně jako v ostatních vědách, také v lingvistice platí, že termín „pomezní" je třeba chápat jakmo fakt, že jsou to disciplíny stojící na pomezí dvou nebo několika tradičních vědních oborů [...][10]

Podobně jako ostatní pomezní discíplíny, má také pragmalingvistika celou řadu styčných bodů s dalšími discíplínami. Úzce souvisí například s psycholingvistikou nebo se sociolingvistikou, či teorií řečové činnosti [...][11]

---

[8] Čermák, F. *Jazyk a jazykověda*. Pražská imaginace. Praha:1997, s. 36
[9] Čermák, F. *Jazyk a jazykověda*. Pražská imaginace. Praha:1997, s. 124
[10] Černý, J. *Úvod do studia jazyka*. Op. cit., s. 197
[11] Černý, J. *Úvod do studia jazyka*. Op. cit., s. 209

Dále pak Černý uvádí jednotlivé faktory, které podmiňují řečový akt: místo, čas a situace, ve které se řečový akt realizuje; předcházející kontext; komunikační záměr mluvčího a jeho strategie; posluchačovy znalosti mluvčího a tématu; sociální podmínky a vztahy účastníků; počet účastníků; vzdálenost mezi účastníky a způsob komunikace.

Stephen C. Levinson v italském překladu *La Pragmatica*[12] zdůrazňuje, že formulovat jednoduchou a jednoznačnou definici *pragmatiky* není snadné. Akceptuje Griceovu teorii, podle níž je účelem *pragmatiky* předvídat význam výpovědi v určitém kontextu. Také připomíná, že to, co chce mluvčí výpovědí sdělit (komunikační intence) není vždy shodné s jejím konvenčním významem. Klade důraz na skutečnost, že účastníci řečového aktu jsou schopni komunikace tehdy, pochopí-li komunikační záměr mluvčího. Naznačuje, že je třeba navrhnout takovou definici, která bude průkazná, což znamená explicitní vyjmenování všech jazykových jevů, které by *pragmatika* měla brát v úvahu. Vlastní definici *pragmatiky* pak formuluje takto:
Pragmatika se zabývá studiem *deixe, konverzačních implikatur*, *presupozice* a *řečových aktů.*

3. 0. Obecně o *deixi*

3. 1. 1. *Deixe* v rámci psycholingvistiky

Dříve, než přejdu k vlastním definicím *deixe*, připomenu několik mimojazykových skutečností, které mají přesah až do oblasti psychologie, o nichž je dobré mít alespoň letmé povědomí, chceme-li zkoumat, proč a jak je *deixe* v určitém jazykovém systému zastoupena.
Deixis introduces subjective, attencional, intencional and of-cource context-dependent properties into natural language. [...][13] Deixe uvádí do přirozeného jazyka subjektivní, atencionální, intencionální, ale také kontextově - závislostní náležitosti. [...]
Deixe v jazyce má ve své podstatě původ v akustických signálech, které měly za úkol poutat pozornost toho, komu byl komunikační akt adresován. Na tento jev, užívaný

12

13 Levinson, S. C. Deixis and Pragmatics. In *Handbook of Pragmatics*. s. 1, [online] dostupné na:

kočkodany prostřednictvím non-verbální komunikace, upozorňuje Marc Hauser[14]. Tento psycholingvista upozorňuje, že jsou to právě opičí skřeky, kterými na sebe kočkodani upoutávájí pozornost okolí, aniž by slovně formulovaly svůj záměr, který by mohl znít třeba takto: „ Pozor, tady!", „ Právě teď!" a informovaly tak například o blížícím se nebezpečí. Gestikulace totiž zajišťuje a zvyšuje adresátovu pozornost k tomu, kdo vysílá komunikační signál, nebo na označovaný objekt.

U přirozených jazyků zastupuje reziduum zmíněného chování *ostenze (*i když tato problematika je ještě širší, neboť opice neukazují*)*, která běžně doprovází slova orientující v prostoru. A ještě lépe demonstruje tento fakt ukazování u dětí, které se řečí těla dorozumívají mnohem dříve, než verbální komunikací.

Ale zatímco opice pouze předpokládají, že signál vysílaný komunikujícím se děje *tady a teď!*, člověk je již schopen tuto časově-prostorovou kolokaci verbálně potvrdit, nebo dokonce vyvrátit, i když *presupozice* hraje u komunikace člověka nezastupitelnou roli. Přestože je ale *indexální* reference ontogeneticky primární vzhledem k ostatním (právě proto, že vychází z prehistorické non-verbální komunikace) a je přirozeným zdrojem informací, osvojování deiktických výrazů znamená pro děti velmi složitý a dlouhodobý proces.

Ještě se zmíním o jiném možném důvodu, proč *demonstrativa* často doprovází *ostenze.* Je to tzv. sémantická nedostatečnost deiktických slov. Užijeme-li samostatně ukazovací zájmeno *questo,* bude nezbytné doplnit jej gestikulací o informaci, která ukáže nebo naznačí prostorovou kolokaci objektu, jež má zájmeno označovat. Dále bude třeba, aby si byl adresát vědom kontextu, v jehož rámci je zájmeno *questo* užito.

Pro doplnění jen poznamenám, že *ostenze* doprovází i užití symbolů, a to tehdy, učíme-li malé dítě nová slůvka. Neukážeme-li na míč, chceme-li, aby dítě pochopilo, že verbálně užitý arbitrární znak *míč* označuje *objekt – míč*, dítě si slovo k danému objektu zřejmě nepřiřadí.

The deictic system in language is imbedded in a context – independent descriptive system, [...] or to use Pierce's terminology, in language we have an *intersection of the indexical plane into the symbolic one* [...] symbolic reference is relativized to time, place, speaker, and so on [...][15]

[14] Hauser, M. *The evolution of communication.* Cambridge, MA:MIT Press: 1997

[15] Levinson, S. C. Deixis and Pragmatics. In *Handbook of Pragmatics.* Op. cit., s. 4

Indexální systém v jazyce je zasazen do kontextově – nezávislého deskriptivního systému [...] užijeme-li Piercovu terminologii, indexální a symbolický plán se v jazyce protínají [...] symbolické odkazování je relativizováno v čase, místě, mluvčím, atd. [...]

Nutno říci, že citovaná myšlenka se vymyká běžným definicím a že autor (S. C. Levinson) má zřejmě na mysli fakt, že se *deixe* netýká reprodukované komunikace, ale pouze *face to face* (tváří v tvář) komunikace, která již nepotřebuje být doplněna o další jazykové či mimojazykové informace.

3. 1. 2. Poznámka o osvojování deiktických slov v jazyce

Z předchozí kapitoly vyplývá, že pochopit vymezení deiktického času a prostoru není úplně snadné, neboť jej ustanovuje až jazyk samotný. Není se proto čemu divit, když děti, ale také studenti cizího jazyka mohou mít s osvojováním deiktických slov nesnáze. A protože moment osvojování si deiktických výrazů považuji za velmi zajímavý, dovolím si ještě malou odbočku ve formě této kapitoly, v níž uvedu několik příkladů k dané problematice.

Deiktický prostor v českém jazyce zastupují příslovce místa, zájmenná příslovce, dále pak osobní a ukazovací zájmena a samozřejmě také slovesa pohybu *jít - přijít*. Jako názorné a účelné, vzhledem k rozsahu poznámky, pouze uvedu následující dichotomie příslovcí a zájmen: *nahoře – dole*, *tady – tam*, *co – kde/kam*, *co – kdo*, *pod – nad, vpravo – vlevo, vpředu – vzadu, vedle* a slovesa pohybu *jít – přijít*. Všechny tyto dvojice výrazů vymezující prostorové vztahy dělají dvouletým, někdy i tříletým dětem nesnáze. Osmnáctiměsíční dítě užívá téměř bez výjimky pouze příslovce *dolů/dole*, a to i případě, že má s největší pravděpodobností (na základě interakce *face to face*) na mysli *nahoře.* U dvacetišestiměsíčního dítěte se můžeme setkat s větou: *Co to půjdeme?* – kdy *co* užije namísto náležitého *kam.* Větou: *Co to udělal?* má dítě na mysli osobu, kterou v českém jazyce gramaticky zastupuje ukazovací zájmeno *kdo* (a většinou je danou osobou ono dítě!). Příslovce místa *tady* a *tam* užije 25 měsíční dítě střídavě a nahodile, aniž by vnímalo jejich základní rozdíl týkající se delimitace prostoru v jazyce. Stejný problém samozřejmě nastává i u sloves pohybu *jít – přijít.* Ve 36 měsících už ale dítě chápe základní prostorové vztahy poměrně dobře a dokáže užít deiktická slova prostoru tak, jak je systematizuje daný jazyk.

Ještě složitější je ale situace s *deixí* časovou. Pojmy zastupující časové sekvence, jako například *včera/ dnes/ zítra* vnímají děti až po třetím roce života (často i později), a například *příští týden/ měsíc* nebo *rok* chápou děti ještě později, někdy až v pěti letech věku. Ještě dodám, že problematikou zabývající se osvojováním jazyka na základě časově – prostorových vztahů se hlouběji zabývá *kognitivní psychologie.*
Přínosnou a velmi zajímavou publikaci na toto psycholingvistické téma napsala současná britská vědecká pracovnice Eve Clark[16], která se zabývá, podobně jako Stephen Levinson, psycholingvistikou.

3. 2. Definice *deixe*

Existuje mnoho vět (výpovědí), které mohou fungovat samostatně, to znamená, že nepotřebují být doplněny o mimojazykové skutečnosti. Ke správné interpretaci výpovědi účastníkům řečového aktu postačí, jsou-li vybaveni všeobecnými sémantickými znalosti, tj. slovní zásobou daného jazyka. Arbitrární jazykový znak *stůl* nám může poskytnout určité vědomí o objektu, který tento symbol označuje, avšak slovo *ten* nám tuto možnost nedává. Jazyková jednotka *ten* je vybavena pouze *sémantikou*, ne však *pragmatikou.* Proto musí být výrazy indexální povahy doplněny o mimojazykový kontext.
Zatímco věta È bene dormire almeno otto ore per sentirsi in forma [...] může stát samostatně, věta typu Ti è piaciuto il film? [...] vyžaduje, aby mluvčí sdílel s posluchačem společné mimojazykové znalosti.

Heslovitých definicí slova *deixe* nalezneme velkou řadu, a nemusíme obracet pozornost ke striktně jazykovědným zdrojům. Úplně postačí otevřít jakýkoliv slovník cizích slov a ihned získáme alespoň mlhavou představu o tom, co se pod tímto, na první pohled nepřístupně a nesrozumitelně vypadajícím slůvkem skrývá.
Lexém *deixe* pochází z řečtiny, a tak je pravdou, že mi jeho forma nijak nenaznačila možný obsah. Jako bod číslo jedna jsem proto sáhla po slovníku cizích slov, abych slovníkový výklad hesla *deixe* srovnala s jazykovědnými, snad i fundovanějšími, publikacemi. *Akademický slovník cizích slov*[17] uvádí řecký původ slova a definuje ho jako

[16] Clark, Eve V. *First language acquisition.* Cambridge University Press. Cambridge: 2003
[17] Kolektiv autorů. *Akademický slovník cizích slov.* Academia. Praha: 2000

[...] přímé (po)ukazování ke skutečnosti nebo k jejímu označení v textu (např. osobními, ukazovacími, vztažnými zájmeny, členem určitým apod) [...]

Podrobná učebnice italské gramatiky kolektivu autorů *Grande grammatica italiana di consultazione*[18] věnuje problematice *deixe* velmi dobře zpracovanou kapitolu. Jak ve starším, tak i v novém vydání ji vypracovala současná padovská profesorka Laura Vanelli[19], která se problematikou *deixe* v současné, ale i staré italštině zabývá hlouběji. Autorka ale jednoznačnou a heslovitě znějící definici pojmu *deixe* nenabízí, a snad i záměrně. Jádro studia tohoto vědního oboru lze totiž pojmenovat ve zkratce značně nepřesně.

Přesto heslovitý výklad odborných názvů hraje svou nezastupitelnou úlohu při prvním kontaktu se studovanou problematikou, a tak jsem pro tento účel sáhla po několika dalších knihách.

Slovník lingvistických termínů Čermákovy příručky *Jazyk a jazykověda* nabízí následující definici: [...] deixe je ukazování mimo jazyk na objekty reality, zvláště pomocí zájmen a adverbií, exofora [...][20]

Dále se o *deixi* zmiňuje jen okrajově, a to v oddílu pojednávajícím o textových faktorech. *Deixi* řadí, společně s *anaforou*, mezi takzvané prostředky textových.

Deixe („ukazování vnější/ ven z jazyka") [...] zahrnuje deiktické prostředky k identifikaci výrazů jazyka s objekty, denotáty vnějšího světa, především zájmena typu tento-tamten, adverbia tady, teď apod. Logicky bývá deixe zprostředkovaná ostenzí [...]

Stejně tak *Úvod do studia jazyka*[21] Jiřího Černého řadí deiktické prostředky v rámci textové lingvistiky ke spojitostem textu a deiktické prostředky definuje jako jevy, které překračují oblast větné syntaxe. O primární důležitosti deiktických slov při realizaci řečových aktů *face to face* nehovoří.

Stephen Levinson (viz kap. 2.1.) v první větě kapitoly Deixe[22] definuje *deixi* jako jazykový prostředek, který je bezprostřední a průkaznou spojnicí mezi systémem jazyka (*langue*) a výpovědí (*parole*).

---

[18] Renzi, L. a kol. autorů. *Grande grammatica italiana di consultazione I-III.* Il Mulino. Bologna: 1988-1995, s. 259-375

[19] Renzi, L. /Salvi, G./ Cardinaletti, A. La deissi . In *Grande grammatica italiana di consultazione.* Il Mulino. Bologna: 2001, s. 259-375

[20] Čermák, F. *Jazyk a jazykověda.* Pražská imaginace. Praha:1997, s. 312

[21] Černý, J. *Úvod do studia jazyka.* Op. cit., s. 212

[22] Levinson, S. C. *Pragmatics.* Op. cit., s. 83

Již jsem zmínila, že termín *deixe* je výpůjčkou z řečtiny, kde označoval akt ukazování (*ostenze).* V italském jazyce ji zastupují především slovní druhy, jako osobní zájmena (*io, tu, lui, lei, atd.)*, ukazovací zájmena (*questo, quello, codesto, atd.)*, gramatický čas, příslovce místa (*qui/qua, lì/là, atd.)* a času *(ora/dopo, ieri/domani, atd.)* a jiné gramatické jevy přímo související s realizací řečového aktu. *Deixe* je zástupný jazykový prostředek, jímž živé jazyky gramaticky upravují jevy týkající se kontextu řečového aktu. Jinak řečeno, to, jak bude výpověď interpretována, přímo závisí na okolnostech, za nichž je řečový akt realizován. Například zájmeno *questo* nezastupuje pokaždé stejný denotát - není vybaveno *denominační sémantikou*, ale naopak, funguje jako variabilní *zástupný prvek,* který v různém souboru souvislostí (jazykových či mimojazykových) reprezentuje různé objekty.

Převedeme-li deiktické výrazy na Piercovu trichonomii *ikon – index – symbol*, můžeme konstatovat, že deiktická slova jsou ale vybavena *sémantikou indexovou.* Jelikož *sémantika* zahrnuje veškeré konvenční aspekty významu, je třeba většinu deiktických výrazů zahrnout také pod *sémantiku.*

Pragmatika si vyhrazuje právo na *deixi* proto, že studuje ty aspekty významu a struktury jazyka, které „unikají" *vero – kondicionální* sémantice. Deikticky užité jazykové jednotky totiž nemají pevný sémantický obsah, přičemž se mění i podmínky pravdivosti, a to v závislosti na jazykovém kontextu, v němž se nacházejí. Například, užije-li mluvčí slovo *tam,* je třeba, aby posluchač znal jeho prostorovou kolokaci v okamžiku realizace výpovědi, jinak nebude komunikační záměr mluvčího správně pochopen a podmínky pravdivosti tak nebudou splněny.

Fenomény *deixe*, jak připomíná ve svých publikacích S. C. Levinson, by měly jazykovědcům neustále připomínat prostý fakt velké důležitosti: a sice, že živé jazyky jsou primárně určeny k verbální komunikaci tváří v tvář.

Důležitost deiktické informace při interpretaci následující výpovědi je neodmyslitelná:

.... představme si, že na dveřích úřadu najdeme tento nápis:

Vrátím se za hodinu.

Z výpovědi není jasné, kdy byla napsána, její adresát proto nemůže vědět, kdy se pisatel vrátí. Větě tak chybí souhrn komunikačních podmínek, za nichž výpověď mající deiktický rozměr vzniká. V interakci tváří v tvář mluvčího a posluchače je výpověď náležitá, neboť je realizována v *deiktické přítomnosti*, jejíž náležitosti jsou popsány v kapitole, která následuje.

3. 3. Organizace *deixe*

Deiktická reference v živých jazycích je pevně a jednoznačně organizována: evolučně prvotním referenčním bodem *deixe* v jazyce je kontext řečového aktu realizovaného *face to face* (tváří v tvář).
Abychom pochopili způsob fungování deiktických výrazů, které v jazyce zastupují osobu, čas a prostor, je nezbytné připomenout základní a velmi důležitou teorii o časově - prostorové organizaci *deixe*:

Obecně platí (ne však zcela bez výjimky!), že vnitřní uspořádání *deixe* je *egocentrické*. Takzvané d*eiktické centrum* je rozloženo následovně:

- osobou v centru je mluvčí

- centrálním časem je okamžik, kdy mluvčí realizuje řečový akt
Grande grammatica italiana di consultazione užívá pro tento časový bod termín *deiktická přítomnost* (*Presente deittico*). Tento název budu dále v této práci užívat také.

- centrálním místem je prostorové umístění mluvčího v okamžiku realizace řečového aktu
Správná interpretace deiktických výrazů není proto vázána na všeobecnou znalost mimojazykové situace, v jejímž kontextu je řečový akt realizován, ale nezbytné jsou
[...] conoscenze particolari che riguardano chi ha pronunciato l'enunciato, dove, quando e a chi era rivolto. [...][23]
[...] konkrétní znalosti týkající se toho, kdo vyslovil výpověď, kde, kdy a ke komu byla tato výpověď směřována [...]

Řečový akt, který je uskutečňován mimo zmíněnou *deiktickou přítomnost*, budu v této práci nazývat jako *gramatický čas* výpovědi. *Grande grammatica italiana di consultazione* tento čas nijak specificky nenazývá: *Presente deittico* staví do opozice k *non al Presente deittico.*

V Levinsonově publikaci *Pragmatics* je *deiktické centrum* vyloženo jako čtyřrozměrný prostor, rozdělený na trojrozměrnou prostorovou dimenzi a jednu dimenzi časovou.

[23] Renzi, L. a kol. autorů. *Grande grammatica italiana di consultazione. Op. cit.,* s. 262

Mluvčí se nachází v jeho centru, přičemž jím prochází horizontální časová přímka. Na tuto přímku jsou v časové posloupnosti umisťovány události, jež předcházejí okamžik výpovědi, události předcházející ty předchozí a také události, které okamžik výpovědi následují. Z *egocentra* mluvčího vycházejí soustředné kruhy symbolizující vzdálenostní prostorové zóny.

Existuje ale spousta výjimek, které toto kardinální *egocentrické* uspořádání *deixe* v jazyce narušují. Uplatňují se hlavně u výrazů kodifikujících prostorové vztahy, tj. u příslovcí místa, sloves *andare* a *venire* a u ukazovacích zájmen a přídavným jmen. Tato slova, jsou-li užita deikticky, odkazují k prostorové kolokaci ostatních účastníků řečového aktu. Příklad demonstruje ukazovací zájmeno *codesto*, jehož úkolem je zastupování toho, co/ kdo se nachází dále od mluvčího a blíže k posluchači. V tomto případě se již nejedná o prevalentní deiktickou funkci *egocentrickou.*
Dále existují případy, kdy dochází k posunu *deiktického centra* z mluvčího na jiného účastníka řečového aktu. Lyons[24] nazývá tento jev *deiktickou projekcí.*

Závěrem lze tedy říci, že *deiktickým centrem* nemusí být striktně vždy a pouze mluvčí, ale může se jím stát kterýkoliv účastník řečového aktu. Podle Levinsona jsou procesy, při nichž dochází ke zmíněnému posunu *deiktického centra,* pro pochopení diachronního vývoje některých deiktických slov klíčové:
I procesi implicati in tali spostamenti sono fondamentali per capire l´evoluzione diacronica di varie parole deittiche [...][25]
Tato Levinsonova teorie mě podnítila k tomu, abych ji využila níže v této práci, v kapitole o diachronním vývoji deikticky užitých pohybových sloves *andare* a *venire,* a pokusila se tento diachronní vývoj, alespoň okrajově, zmapovat.

3. 4. 1. Klasifikace *deixe*

Tradičními deiktickými kategoriemi jsou osoba, místo a čas. Podle těchto kategorií se také jednotlivé oblasti *deixe* dále dělí na: *deixi* osoby, prostorovou *deixi*, časovou *deixi* a *deixi* sociální a textovou.

---

[24] Lyons, J. *Semantics 1.* Cambridge U.P. Cambridge: 1977, s. 579
[25] Levinson, S. C. La deissi. *La Pragmatica.* Op. cit., s. 94

Deixe osoby zahrnuje ty jazykové prostředky, které gramaticky upravují role účastníků řečového aktu, přičemž zajistí identifikaci mluvčího a posluchače. Do této kategorie deiktických výrazů se řadí:

a) osobní zájmena 1. a 2. osoby jednotného a množného čísla (*io/tu, noi/voi*)
b) přivlastňovací zájmena (*mio, tuo, nostro, vostro*)
c) slovesná flexe (mangi*o*, dorm*i*)

ad a) Osobní zájmena mohou stát samostatně i ve formě předklonné a příklonné, zároveň fungují jako větné členy (podmět, předmět přímý, přívlastek neshodný, atd.) Zájmeno 1. osoby jednotného čísla *io* (*me, mi*) gramaticky systematizuje odkazování se mluvčího na sebe sama. Druhou osobou jednotného čísla *tu* (*te, ti*) odkazuje mluvčí na jednoho nebo více posluchačů a třetí osoba pak odkazuje na osoby nebo věci, které nejsou ani mluvčími, ani posluchači, k nimž se výpověď vztahuje. Pouze tehdy, víme-li, kdo je mluvčí a kdo posluchač, jsme schopni správně interpretovat zástupná deiktická slova *io/ tu.* Nesmíme ale opomenout také zájmena 1. a 2. osoby množného čísla *noi* a *voi*, která do této skupiny rovněž patří.

ad b) přivlastňovací přídavná jména a zájmena 1. a 2. osoby jednotného a množného čísla jsou považovány za deiktické prvky, neboť jejich sémantický rozsah korespondující s významem předložky *di* + osobního zájmena (*io, tu, noi, voi*) také odkazuje k účastníkům řečového aktu.

ad c) při odkazování na mluvčího a posluchače se lze obejít bez osobních zájmen, neboť užití větného podmětu ve formě osobních zájmen není ve většině případů závazné. Osobní deiktické odkazování pak zajišťuje slovesný flexivní morfém.
Jiná je ale situace u zájmen 3. osoby jednotného a množného čísla (*lui, lei, loro*).
Tato zájmena nejsou v úzkém slova smyslu vnímána jako deiktická, protože jejich interpretace se ne vždy vztahuje na časově – prostorovou spojnici řečového aktu. Pokud ale mluvčí užije ostenzi (*È lei !*), zájmeno *lei* deiktickou funkci zastává.

Deixe času zahrnuje takové jazykové výrazy, které gramaticky upravují umístění účastníků řečového aktu na časové přímce (tj. na bodě nebo trvání v čase) ve vztahu

k okamžiku, kdy je realizována mluvená či psaná výpověď. Mezi deiktická slova orientující v čase patří tyto slovní druhy a větné členy:

a) příslovce času (*ora, allora*)
b) přídavná jména časová (*oggi, ieri*)
c) slovesný čas

K tomuto tradičnímu rozdělení *deixe* se ještě řadí *deixe textová* a *sociální (zdvořilostní).*
Textová deixe zahrnuje takové jazykové výrazy, které odkazují na určitou část nebo na celou výpověď a které jsou zároveň její součástí. Mohou také odkazovat na předcházející výpověď. Takovými deiktickými prostředky jsou výrazy jako např. *perciò, insomma, al contrario, comunque, inoltre, tutto sommato,* atd. a také citoslovce *ecco.*
Sociální deixe označuje v jazyce sociální vztahy mezi účastníky řečového aktu. Hlavně pak sociální vztah mezi mluvčím a posluchačem, případně třetím účastníkem diskurzu. *Sociální deixi* zastupují především zdvořilostní oslovení, takzvaná *honorifika (Lei, Vostro Onore, Singor Presidente,* atd.*).*

3. 4. 2. Prostorová *deixe*: adverbia místa *qui / qua, lì / là*

Protože deiktická slovesa *andare* a *venire* patří do kategorie *deixe* prostorové, věnuji této deixi samostatnou podkapitolu.
Prostorová *deixe* zahrnuje ty jazykové výrazy, které odkazují k prostorovému umístění účastníků řečového aktu. Mezi tyto deiktické prostorové prvky jsou řazeny:

a) deiktická příslovce místa (*qui/qua, lì/là*)
b) deiktická slovesa pohybu (*andare/venire*)
c) ukazovací přídavná jména a zájmena (*questo/quello*)

ad a) deiktická příslovce místa: *qui / qua* vs. *lì / là*

Deiktický prostorový systém v italském jazyce (existují i jazyky, které delimitují prostor mnohem sofistikovaněji) je systém *binární,* neboť je identifikován ve vztahu (pozitivním nebo negativním) k prostorové kolokaci mluvčího. Levinson nazývá tento prostorový vztah *blízkostní (*blíže k mluvčímu) a *distanční (*blíže k posluchači).

Místo, v jazyce označové příslovci místa *qui / qua* je spojeno s *deiktickým centrem* třemi způsoby. Ty jsou rozděleny takto:

a) shoda
b) inkluze
c) blízkost

V příkladě 1/ se místo označované adverbiem *qui / qua* shoduje s prostorovou kolokací mluvčího. V příkladě 2/ místo označované adverbii *qui / qua* zahrnuje prostorovou kolokaci mluvčího, která se podle situace může měnit (např. pokoj, město, apod.). Ve větě 3/ je označované místo „blízko" mluvčího (např. mluvčí ukáže prstem nebo pohledem směrem ke stolu):

1/ Non mi muoverò di *qui / qua*.
2/ Fa caldo *qui / qua*.
3/ Il libro che cerchi è *qui / qua*.

Lì / là označují místo, definované jako „negativní" ve vztahu k deiktickému centru. Interpretovány jsou jako „vzdálené" od místa, na němž se nachází mluvčí v okamžiku realizace výpovědi.

4/ Torneremo lì / là l'anno prossimo.
5/ I bambini sono lì / là che giocano.

Italský deiktický jazykový systém delimituje prostor téměř výhradně ve vztahu k mluvčímu samotnému. Na rozdíl od deiktického systému osoby, který gramaticky upravuje také vztah k posluchači, *deixe* prostorová nebere v úvahu prostoré umístění adresáta výpovědi. Příslovce místa *qui / qua* a *lì / là* neposkytují informace o vztahu mezi místem, jež tato adverbia označují a prostorovou kolokací posluchače.

6/ Torni *qui / qua* domani?

Vztah mezi qui / qua v příkladě 6/ a místem, na němž se nachází posluchač vyplývá pouze z mimojazykového kontextu. Je-li tato výpověď realizována ve verbální interakci tváří v tvář, budou adverbia *qui / qua* označovat také místo, na němž se nachází

posluchač (inkluze). Pokud je ale tato věta vyslovena telefonicky, je vztah mezi *qui / qua* a místem prostorové kolokace posluchače negativní (dále od mluvčího).

7/ a. Addeso vengo lì / là.
b. Andiamo lì / là.

Ve větách 7/ označují *lì / là* místo, definované negativně vzhledem k *deiktickému centru* (dále od mluvčího). Prostorový vztah k posluchači je zde podmíněn kontextovými informacemi, které mohou mít povahu situační nebo jazykovou: ve větě 7/a. je označované místo pozitivní vzhledem k prostorovému umístění posluchače, což je dáno deiktickou funkcí slovesa *venire* (*venire* v 1. osobě jednotného a množného čísla označuje pohyb směrem k posluchači), přičemž *lì / là* označuje např. k tobě domů, do tvého města, apod. Ve větě 7/b. je místo, označované adverbii *lì / là* vzdáleno jak místu, na němž se nachází mluvčí, tak i místu, na kterém se nachází posluchač.

I) *Qui* vs. *qua*:
Adverbia *qui* a *qua*, stejně jako *lì* a *là* byly dosud považovány za synonyma a často jako synonymní výrazy také fungují:

8/ Il libro che cerchi è *qui / qua*.
9/ Cercalo *lì / là*.

Přesto je ale mezi těmito dvěma výrazy nepatrný rozdíl ve významu. *Qui* a *lì* označují místo s přesností, exaktně, zatímco adverbia *qua / là* označují místo, které není přesně vymezeným prostorem.
Tato opozice vysvětluje také důvod, proč je v některých případech přípustné užití pouze jednoho ze dvou adverbií:
10/ Girava qua e là senza meta.
11/ *Girava qui e lì senza meta.

Protože příslovce místa ve větách 10/ a 11/ označují blíže nedefinovaný prostor, náležité je užití pouze adverbií *qua* a *là*.

Definování prostoru ve smyslu jeho přesného vymezení nebo, naopak, většího prostorového území je ale subjektivní záležitostí mluvčího samotného. Přestože se v určitých případech může jevit volba jednoho ze dvou příslovcí jednoznačná, neboť z kontextu výpovědi jasně vyplývá, zda-li se jedná o přesně definovaný prostor, či nikoliv, může být užito adverbium opačné:

12/ I libri sono sparsi *qui* / *qua* interno.
13/ Vedi questo puntolino? È proprio *qui* / *qua.*

Děje se tak z důvodu lexikální neutralizace dvou forem příslovcí ve prospěch jedné z nich: například ve středoitalském dialektu je běžné užití formy adverbia, které odpovídá příslovci *qua* a *là*.

II) lì vs. là:

Opozice mezi *lì* a *là* se nevztahuje na prostorovou kolokaci posluchače. V určitých kontextech je ale užití *lì* častější než *là*, a to především v případech, kdy se mluvčí odkazuje na místo (od něho vzdálené), které se shoduje s místem, na kterém nachází posluchač. Představme si, například, přerušený telefonní rozhovor, kdy mluvčí užije z důvodu znovu navázání konverzace spíše větu 14/a, než větu 14/b:

14/ a. Sei ancora lì?
b. ?Sei ancora là?

Zdánlivé upřednostňování příslovce *lì* v případech shody s prostorovou kolokací posluchače neznamená, že *lì* označuje pokaždé místo, které je s místem posluchače v pozitivním vztahu, ale naopak. Lì se užívá i tehdy, je-li označované místo od posluchače vzdáleno více, než od mluvčího. V následujícím příkladě přítomnost pohybového slovesa *andare* naznačuje, že cílové místo je odlišné jak od mluvčího, tak od posluchače, přičemž je možné užít *lì* a *là* bez rozdílu:

15/ Andiamo lì / là.

Preference užití adverbia *lì* vzhledem k *là* (viz příklad 14/ab) lze shledávat opět v opozici přesně stanovený vs. blíže nedelimitovaný prostor: úloha posluchače v tomto případě nehraje roli, důležitá je ale skutečnost, že mluvčí se odkazuje na přesně určené místo, zastoupené adverbiem *lì*, na němž se nachází posluchač v okamžiku realizace výpovědi. Pokud se místo označené mluvčím přesně neshoduje s kolokací posluchače, je namístě užít příslovce místa *là*:

16/ Per quanto tempo ancora pensate di stare là?

Là v této výpovědi neoznačuje prostorově přesně vymezené místo, na němž se nachází posluchač, ale k městu New Yorku, které mluvčí považuje za oblast zahrnující prostorové umístění posluchače (je ale možné užít i adverbuim *lì)*.

Užití *qua / qui* a *là / lì* je odlišné také ve spojení s jednoduchou předložkou *di*: náležitý je pouze tvar s *qua* a *là*:

17/ a. I bambini stanno giocando di là. (např. v jiné místnosti)
b. I bambini sono di qua che giocano. (např. v této místnosti)
c. Di là dal fiume c'è un paese.
d. Siamo rimasti di qua dal fiume.

18/ a. *I bambini stanno giocando di lì.
b. *I bambini sono di qui che giocano.
c. *Di lì dal fiume c'è un paese.
d. *Siamo rimasti di qui dal fiume.

Nejsou-li užity výrazy s *di*, jsou věty s *qui / qua* a *lì / là* gramaticky správné:

19/ a. I bambini stanno giocando là.
b. I bambini son qua che giocano.
c. I bambini stanno giocando lì.
d. I bambini son qui che giocano.

Rozdíl tedy stojí v odlišném významu mezi předložkovým spojením *di qua*, *di là* a *qua*, *là*, jak ukazuje následující věta, mající dvojí význam:

20/ Passa di là.

První interpretace *di là* označuje pohyb skrze místo, jako např. ve větě:

21/ Passa per quella strada.

Ve druhém pojetí *di là* označuje pohyb směrem k místu a lze ji srovnávat s větou:

22/ Passa nell'altra stanza.

Předložkové spojení *di là* (*di qua*) označující pohyb směrem k místu předpokládá také rozdělení prostoru na „části", do nichž je zahrnuta i prostorová kolokace mluvčího. Deiktická příslovce místa naopak neposkytují informace týkající se rozdělení prostoru na části. Následující příklady dokládají rozdíl mezi adverbii *qua* a *là* a předložkovými výrazy *di qua* a *di là*:

23/ a. Vieni qua!
b. Vieni di qua!

24/ a. Il telefono è là.
b. Il telefono è di là.

Ve větě 23/b. *di qua* označuje místo, které zahrnuje prostorové umístění mluvčího, přičemž jej zároveň vyčleňuje jako jednu část prostoru (např. una stanza) vzhledem k ostatním. Stejně tak i v příkladě 24/b. *di là* označuje místo, které je vzdálené od mluvčího, zároveň toto místo vyčleňuje jako součást prostoru, který je odlišný od prostorového umístění posluchače (un'altra stanza).

ad c) Ukazovací zájmena a přídavná jména *questo, questi, quello* a *quelli* a také příslovce *ecco* označují objekty, které jsou prostorově blízké nebo vzdálené od mluvčího (stejně jako adverbia *qui / qua* a *lì / là*). Tvoří ale zvláštní kategorii deiktických prostorových

prostředků, neboť spadají také k deiktických výrazům orientujícím v čase: questa settimana inizierà la stagione delle pioggie.

Obecně lze ale konstatovat, že demonstrativum *questo* je situováno uvnitř prostorové zóny adverbia *qua,* to znamená, že označuje objekt nacházející se v prostorové blízkosti mluvčího v okamžiku realizace výpovědi. Demonstrativum *quello* pak označuje objekt, který je prostorově kolokován mimo prostorovou zónu mluvčího v okamžiku realizace výpovědi.

Narozdíl od adverbií místa *qua / qui* a *lì / là,* adverbií času a deiktických sloves *andare* a *venire* se demostrativa vztahují k označovaným objektům, to znamená, že svoji dektickou funkci neplní ve vztahu k *deiktickému centru.* Jevy, které determinují deiktické i ne-deiktické rozdělení prostoru zahrnují rozlišení povrchů, obsahů, prostorů a jejich délky, výšky, hloubky, atd.

Například syntagma *questo lato della scatola* označuje stranu krabice, která je prostorově blíže k mluvčímu v okamžiku realizace výpovědi, zatímco syntagma questo lato dell'albero může označovat část stromu, který je viditelný z místa, na němž se mluvčí nachází.

Adverbium *ecco* neoznačuje určitou část prostoru (zónu), ale vztahuje se k označovanému prostoru jako celku. Prostorové rozčlenění ve smyslu blízkostním a vzdálenostním je tímto adverbiem neutralizováno: *Eccolo!*

3. 5. Typy užití deiktických výrazů

V rámci této práce o *deixi* je nezbytné také připomenout, že deiktickými výrazy rozumíme takové lexémy nebo morfémy, u nichž je deiktické užití jedním z primárních, ne avšak jediným užitím. Tyto jazykové jednotky totiž často plní i jinou, než deiktickou funkci.

I) Deiktická slova zastávají funkci jak deiktickou, tak ne-deiktickou. Funkce deiktická se dále dělí (teorie S. Levinsona) na:

a) gestikulační
b) symbolickou

ad a) Jsou-li jazykové jednotky užity v deikticko – gestikulačním smyslu, máme vždy možnost jejich ověření, a to prostřednictvím audio – vizuální, případně i dotykové kontroly, která potvrzuje fyzickou přítomnost účastníků řečového aktu.

Levinson nám nabízí tento příklad:

1/ *Questo* qui è autentico, ma *questo* qui è falso.

Pro pochopení *gestikulační* funkce adverbia *questo* u příkladu 1/ je nezbytná fyzická kontrola (přítomnost všech účastníků) řečového aktu, neboť výpověď tohoto typu nemůže být jinak účastníky řečového aktu správně interpretována. Inference vztahující se na předchozí kontext či všeobecné mimojazykové znalosti pro pochopení tohoto řečového aktu nestačí. Objekt, na který mluvčí prostřednictvím deiktického slova ukazuje, musí ostatní účastníci řečového aktu vnímat smysly, přičemž musí být tito i ve fyzickém kontaktu s mluvčím samotným.

2/ *Questa* città è veramente bella.

ad b) U užití *symbolického*, na rozdíl od užití gestikulačního, není zapotřebí ukazovat, aby byl správně pochopen jeho význam. Postačí, mají-li účastníci řečového aktu k dispozici informace o časově – prostorové kolokaci mluvčího v okamžiku, kdy realizuje svou výpověď.

II) Zmíněné dva typy deiktického užití stojí v opozici k užití ne-deiktickému (*endoforickému)*, které se dále dělí na:

a) anaforické
b) ne-anaforické

ad a) Anafora je jazykový prostředek, který (narozdíl od deixe) neukazuje na něco (neužívá ostenzi), ale k něčemu, tj. k již realizovanému psanému či mluvenému textu, odkazuje. O anaforické užití v textu se proto jedná tehdy, zastupuje-li jazykový znak objekt, který již byl v předchozí části výpovědi zastoupen jiným znakem:

3/ Sono nato a *Londra* e sono sempre vissuto *lì*.

V příkladě 3/ zastupuje ukazovací adverbium *lì* stejné místo, které označuje i substantivum *Londra*. V tomto příkladě však může jít také o deiktické prostorové

ukazování, neboť informací vyvozenou z adverbia *lì* může být i fakt, že výpověď byla realizována někde mimo Londýn.

Anafora je společně s *deixí* prostředkem, který má referenční povahu a který Čermák v publikaci *Jazyk a jazykověda* řadí mezi prostředky textových vazeb. Definuje ji následovně:

Anafora, resp. anaforická reference je mezi vztah mezi prostředky zabezpečovanými v textu zpátky, k předchozímu výskytu téhož, srov. klasický začátek českých pohádek a roli zájmena ten: *Byl jednou jeden král a ten král měl tři dcery.* [...] zájmeno *ten* odkazuje na jemu předcházející první substantivum král [...][26]

ad b) *Ne-deiktické* a *ne-anaforické* užití se nevztahuje k *deiktickému centru*, neodkazuje ale ani k předchozí výpovědi:

4/ Nella mia vita ho setre fatto un pò di *questo* e un pò di *quello.*
5/ Carlo era *dietro* un camion quando l'asse anteriore si deformò.
6/ Carlo abita *di fronte* all'ospedale.

Velmi zajímavá je na toto téma následují poznámka pod čarou S. Levinsona:

Le utilizzazioni non deittiche possono essere concepite come termini deittici relativizati al testo anzichè alla situazione enunciativa. In questo modo, le utilizzazioni anaforiche possono considerarsi correlate a varie utilizzazioni non anaforiche e non deittiche, ad esempio, a mutamenti di interpretazione deittica dovuti al discorso indiretto. [...]

Ne-deiktická užití mohou být chápána jako užití deiktických výrazů, relativizovaných k textu, nikoliv k situačnímu kontextu výpovědi. Anaforická užití jsou proto chápána jako ta, která se vztahují k užitím ne-anaforickým a ne-deiktickým, jako jsou, například, změny deiktické interpretace způsobené nepřímou řečí. [...]

Deiktická funkce sloves *andare* a *venire* způsobuje změnu slovesa *venire* na *andare* u převodu řeči přímé na nepřímou. Například v Poznámkách kapitoly Nepřímá řeč v učebnici *Italština* se dovídáme, že: [...] Místo slovesa *venire* se užívá *andare* /s výjimkou ustálených vazeb/:

Gli disse: " Devi venire subito da me."

[26] Čermák, F. *Jazyk a jazykověda.* Op. cit., s. 233

Gli disse che doveva andare subito da lui. [...][27]

Změna je zde pouze konstatována, proč k ní dochází se z učebnice student nedozví, přestože je nasnadě: větný podmět se u výpovědi obsahující nepřímou řeč neshoduje ani s mluvčím ani s posluchačem věty řeči přímé. Pohyb označovaný slovesem *andare* u nepřímé řeči nesměřuje k mluvčímu, zatímco u věty v řeči přímé ano. Stejné změny se samozřejmě týkají také ostatních deiktických výrazů orientujících jak v prostoru, tak i čase.

Grande grammatica italiana di consultazione[28] nabízí jinou terminologii. *Deixi* dělí na *lexikální* a *kontextovou*:

A) O deixi *lexikální* hovoří v případě, kdy deiktické výrazy odkazují pouze k *deiktické přítomnosti* (*situačnímu kontextu*) řečového aktu:

1/ *Oggi* io mangio *qui* con *te*.
2/ É arrivata *tre giorni fa*.

Sémantický obsah příslovce času *oggi,* příslovce místa *qui* nebo například slovního spojení *tre giorni fa* těmto výrazům umožňuje, aby byly užity výhradně ve vztahu k prostorově - časové kolokaci mluvčího v okamžiku, kdy realizuje řečový akt:

B) Do *kontextové deixe* řadíme výrazy, které jsou interpretovány také deikticky, vztahují-li se pouze k *deiktické přítomnosti.* Tyto výrazy, mezi které se řadí adverbia času *subito, passato, prima, dopo, sequente* a příslovce místa *a destra, a sinistra, sotto, dietro, sopra, atd.* jsou definovány jako *relační* a vztahují se k tzv. *referenčnímu bodu*, který vymezuje deiktický čas a prostor a který se od *deiktické přítomnosti* může lišit. Funkci deiktickou plní v případě, kdy jsou užity v kontextu *deiktické přítomnosti* (příklady 2/ a 3/). Funkci *anaforickou* (příklady 4/ a 5/) pak zastávají tehdy, vztahují-li se k předchozímu textovému okolí, přičemž se již tento deiktický *relační* výraz nachází mimo *deiktickou přítomnost*:

[27] A. Bahníková a kol. autorů. *Italština.* Leda. Praha: 2001, s. 540
[28] Renzi, L. a kol. autorů. *Grande grammatica italiana di consultazionel. Op.cit., s. 264*

2/ Torno *subito*.

3/ Giriamo alla prima a *destra*.

4/ Giorgio è uscito di casa alle 10, ma è tornato *subito*.

5/ Giorgio arrivò dal centro in via Roma, e girò poi alla prima a *destra*.

4.0. Deiktická slovesa pohybu *andare* a *venire*

4.1. O deiktických slovesech pohybu obecně

Dichotomii italských sloves označujících pohyb *andare* a *venire* má jak čeština: *jít* a *přijít,* tak i angličtina: *come* a *go.* Zdaleka ale tato pohybová slovesa nejsou slovesy univerzálními, jak naznačuje Stephen C. Levinson v příspěvku Deixis and Pragmatics do sborníku *Handbook of Pragmatics:*

[...] many languages do not have verbs that encode motion to or away from the deictic center – thay make do instead with "hither"/"thither" particles [...][29] mnoho jazyků nezná slovesa, která kodifikují pohyb směrem k nebo od deiktického centra – namísto nich užívají prostředky jako „sem"/ „tam" [...]

Přestože italský, český i anglický jazykový systém zná prostorově-časové deiktické prostředky, pragmatické podmínky jejich užití nejsou, jak naznačím na konkrétních příkladech níže v této práci, vždy totožné. Italská pohybová slovesa *andare a venire* jsou v privativní opozici, neboť sloveso *venire* je příznakové v tom smyslu, že tvoří s *deiktickým centrem* spojnici, avšak sloveso *andare* nikoliv. I když i tato zákonitost neplatí zcela bezezbytku. U mnoha deiktických slov dochází někdy k tomu, že je jejich deiktická funkce převážena sémantickým obsahem, jako například v následující větě, kde cílem pohybu (deiktickým centrem) není mluvčí sám:

Non è venuto a casa. / Nepřišel domů. / He didn´t come home.

Levinson v již zmíněném příspěvku také upozorňuje na další zajímavou zákonitost, kterou je vhodné mít na paměti především při sledování změn v souvislosti s diachronním vývojem italských pohybových sloves *andare* a *venire* (ve staré italštině totiž tato možnost rovněž existovala, srov. níže kap. 6.1.) když říká:

[29] Levinson, S. C. Deixis and Pragmatics. In *Handbook of Pragmatics.* Op. cit., s. 44

If someone comes towards me but stops short before he arrives at the tree over there, I can say "He came to the tree" in English, but not in Longgu or Italian, where we must say "He went to the tree." [...][30]
Když někdo přichází směrem ke mně, ale krátce před příchodem se zastaví u blízkého stromu, můžu říct „Přišel ke stromu" v angličtině, ale ne v jazyce Longgu nebo v italštině, kde musíme říct „Šel ke stromu." [...]

Jazyková konvence českého jazyka umožňuje často, stejně jako angličtina, „přenesení" *deiktického centra*, kterým není striktně pouze mluvčí, a tak můžeme říct i v češtině *Přišel ke stromu,* chceme-li zdůraznit, že pohyb byl ukončen v blízkosti tohoto stromu.

4. 2. O deiktických slovesech pohybu *andare* a *venire* obecně

Deiktická slovesa pohybu v italštině zastupují slovesa *andare* a *venire*. I ony mají totiž vlastnost náležející všem výrazům, které mohou být užity deikticky: orientují v čase a prostoru. Téměř každý z nás, kdo se setkal se studiem italského jazyka, zná chyby typu *Vado da te*; *Vai a casa mia; Vado con te; Vuoi andare con me al cinema?*, přičemž často převažuje užití slovesa *andare* nad *venire*. *Andare* je vnímáno jako sloveso mající obecnější a univerzálnější platnost, což částečně platí, stejně jako v angličtině, ale i češtině. V italštině ale *andare* nelze zaměnit za *venire* (viz výše kap. 4.1.) v případě, kdy chceme užít méně informativní a nepříznakové sloveso. Sloveso *andare* naopak vstupuje se slovesem *venire* do binární opozice. Italština, stejně tak jako většina indoevropských jazyků, rozlišuje pomocí sloves *andare* a *venire* směr pohybu účastníků řečového aktu. Pragmatické principy užití deiktických sloves pohybu *andare a venire* jsou dány jazykovou konvencí. Úzus, jímž se řídí užití těchto sloves v současnosti, je podrobně popsán ve druhém svazku publikace *Grande grammatica italiana di consultazione*[31]. V následujících kapitolách budu tyto pragmatické mechanizmy užití zmíněných sloves pohybu interpretovat. Pravidla převezmu z již zmíněné *Grande grammatica italiana di consultazione,* doplním je o poznatky uvedené v italském překladu Levinsonovy publikace *La Pragmatica* a citované příklady se pokusím srovnat s překladem do českého a anglického jazyka. Z citací a jejich překladů by mělo vyplynout, zda se užití sloves ve

[30] Levinson, S. C. Deixis and Pragmatics. In *Handbook of Pragmatics.* Op. cit., s. 45
[31] Renzi, Lorenzo a kol. *Grande grammatica italiana di consultazione II.* Op. cit.

sledovaných třech jazycích překrývá, či nikoliv. Slovesa *andare* a *venire* plní deiktickou funkci proto, že jsou také determinovány časově – prostorovou kolokací účastníků řečového aktu.

Úvodem ocituji příklady, které jasně dokládají skutečnost, jak užití jednoho či druhého slovesa ovlivňuje jejich následnou interpretaci adresátem:

1/ Giorgio va ogni giorno da Torino a Milano.
2/ Giorgio viene ogni giorno da Torino a Milano.

Základní sdělení, které výpovědi 1/ a 2/ komunikují se vpodstatě shoduje. Obě věty jsou sémanticky totožné a podávají informaci o tom, že Giorgio vykonává každý den pohyb, jehož výchozím bodem je Torino a cílem Milano. Pouze z věty 2/ ale vyplývá, že se mluvčí nachází v Miláně v okamžiku, kdy realizuje tuto výpověď.

Fakt, že pohybová slovesa *andare* a *venire* nejsou ve skutečnosti vzájemně zaměnitelná dokazují i následující příklady:

3/ a) Giorgio viene qui da me ogni giorno.
b) *Giorgio va qui da me ogni giorno.

4/ a) Se rimani a casa, vado un momento da Mario.
b)*Se rimani a casa, vengo un momento da Mario.

Ve výpovědi 3/b) je užití slovesa *andare* vyloučeno proto, že se cíl Giorgia shoduje s místem, na němž se nachází mluvčí v okamžiku realizace výpovědi. Užití slovesa *venire* ve výpovědi 4/b) rovněž není náležité: cíl pohybu se totiž neshoduje s místem, na němž se nachází posluchač, vyloučíme-li hypotetickou možnost, že se prostorová kolokace posluchače shoduje s prostorovým umístěním Maria v momentu realizace výpovědi.

Deiktická funkce slov nemůže být popřena (nelze popřít ostenzi!), což platí i pro slovesa pohybu *andare* a *venire*. Popřen ale může být pohyb samotný, a tak zatímco deiktická reference zůstává v platnosti dále na základě principu presupozice deiktického časově –

prostorového vymezení výpovědi, deiktické sloveso je negováno příslovečnou záporkou *non*:
je-li negován pohyb slovesa *venire* tak, jak v příkladě 6/, nadále platí předpoklad, že se cíl pohybu shoduje s místem, na němž se nachází posluchač v okamžiku, kdy mluvčí realizuje výpověď:

6/ Oggi non vengo da te.

Nechceme-li negovat pohyb samotný, ale shodu cíle pohybu a kolokaci posluchače v okamžiku realizace výpovědi, musíme výpověď doplnit o informaci, která bude specifikovat náležité sloveso pohybu. Následující příklady dokládají, že věta 7/a) je z popsaných důvodů gramaticky nesprávná:

7/ a) *Oggi non vengo da te, ma da Giovanni.
b) Oggi non vengo da te, ma vado da Giovanni.

5. 1. Pragmatické mechanizmy deiktického užití pohybového slovesa *andare* ve srovnání s českým a anglickým jazykem

Poznámka na úvod: Příklady italských vět (výpovědí), které konkretizují citované zákonitosti deiktického užití sloves *andare* a *venire*, jsem doplnila o jejich překlady do českého a anglického jazyka. Domnívám se, že jejich komparace s ekvivalentními nebo podobnými výrazy v mateřském jazyce (a pro hlubší rozšíření ještě v jiném frekventovaném světovém jazyce - angličtině) poskytne lepší uvědomění si dané problematiky z úhlu pohledu, který nabízí *pragmatika*. Srovnávací postup by měl odhalit shodu či rozdíly v jejich užití. Také si myslím, že vícejazyčné věty mohou dodat tématice na zajímavosti a relevantnosti.

A/ Deiktické *andare* označující pohyb v *deiktické přítomnosti*:

Deiktické *andare* označuje pohyb objektu směrem od *deiktického centra* a jeho užití je náležité v případě, že:

a/ se větný podmět neshoduje s mluvčím ani posluchačem, a ani mluvčí nebo posluchač se nenachází v cíli pohybu:

1/ Adesso Maria va a casa / Marie jde teď domů / Mary is going home (right) now.

2/ Sta andando / Marie odchází / Mary has gone.

U těchto příkladů je užití shodné u všech tří jazyků, vždy je užito slovesa, které označuje tentýž směr pohybu, který v italštině zastupuje sloveso *andare*.

b/ se větný podmět shoduje s mluvčím a posluchač se nenachází v cíli pohybu (mluvčí se tam nacházet nemůže, neboť on sám je podmětem pohybu):

3/ Adesso vado a casa / Teď jdu domů / Now, I am going home.

U příkladu 3/ se pragmatický princip deikticky užitých pohybových sloves u uvedených tří jazyků rovněž neliší a pohyb zde označují slovesa, která se svým významem blíží italskému slovesu *andare*.

c/ se podmět shoduje s posluchačem, přičemž mluvčí se nenachází v cíli pohybu (posluchač se tam nacházet nemůže, neboť on sám je podmětem pohybu):

4/ Vai a casa adesso? / Jdeš teď domů? / Are you going home now?

I u příkladu 4/ se slovesa označující pohyb směrem od deiktického centra shodují.

d/ V případě, že citované podmínky nejsou splněny, není v italštině možno užít sloveso *andare*. Následující výpovědi v italštině a angličtině jsou gramaticky nesprávné:

5/ *Adesso Maria va a trovarmi / Marie mě teď jde navštívit /*Mary is going to see me now.

6/ *Adesso vado a trovarti / Právě tě jdu navštívit / *I am just going to see you.

7/ *Adesso vai a trovarmi / *Pojď mě teď navštívit / *Go to see me now.

U výpovědí 5/, 6/ a 7/ se anglický jazykový úzus zakládá na stejných pragmatických principech jako italština. V českém jazyce, naopak, je možné užít sloveso významově se blížící italskému slovesu *andare*.
U imperativní věty 7/ bude ale v češtině třeba užít sloveso blížící se svým významem italskému slovesu *venire*, neboť tímto slovesem mluvčí zdůrazňuje, že *deiktickým centrem*, k němuž má pohyb zastupovaný pohybovým slovesem směřovat, je mluvčí sám.
U všech tří srovnávaných jazyků bude užití ekvivalentu italského slovesa *andare* gramaticky nesprávné.

B/ Deiktické *andare* označuje pohyb, který je realizován mimo *deiktickou přítomnost*

Označuje-li sloveso *andare* pohyb realizovaný mimo *deiktickou přítomnost* (*l'ego, l'hic, il nunc*), mění se podmínky u slovesa *andare* tak, že je užito ve formě minulého a budoucího slovesného času. Tento čas se pak nazývá *gramatický čas* výpovědi.
Gramatický čas výpovědi se neshoduje s časově - prostorovou kolokací mluvčího v okamžiku realizace výpovědi. V takovém případě je náležité užít sloveso *andare*, pokud:

a/ se ani mluvčí ani posluchač nenachází v cíli pohybu v *gramatickém čase* výpovědi:

8/ Ieri Maria è andata a Roma / Včera jela Marie do Říma / Mary went to Rome yesterday.

9/ Domani Maria andrà a Roma / Zítra pojede Marie do Říma / Mary is going to Rome tomorow.

U příkladů 8/ a 9/ se užití ekvivalentů pohybového slovesa *andare* bez výjimky shoduje, podmínka B/a) se proto jeví pevně zakotvená jak u románských, tak i slovanských a germánských jazyků.

b/ ani mluvčí ani posluchač se nenacházejí v cíli pohybu v okamžiku realizace výpovědi:

10/ Ieri sono andato a Roma / Včera jsem jel do Říma / I went to Rome yesterday.

11/ Domani andrò a Roma / Zítra pojedu do Říma / I am going to Rome tomorrow.

Také u výpovědí 10/ a 11/ se pragmatické podmínky užití sloves pohybu shodují. Užita jsou slovesa blížící se svým významem italskému pohybovému slovesu *andare.*

c/ Není-li splněna ani jedna z výše citovaných podmínek, není možné užít v italštině sloveso *andare.* Totéž platí také pro český a anglický jazyk. Gramaticky nesprávné jsou proto všechny následující výpovědi:

12/ *Ieri Maria è andata a trovarmi all'ospedale /*Včera mě Marie šla navštívit do nemocnice / *Yesterday, Mary went to see me in the hospital.
13/ *Domani Maria andrà a trovarmi all'ospedale /*Zítra mě Marie půjde navštívit do nemocnice / *Tomorow, Mary will go to see me in the hospital.

14/ *Ieri Maria è andata qui a trovarmi /*Včera šla tady Marie, aby mě navštívila
/*Yesterday, Mary went to see me here.

15/ *Domani Maria andrà qui a trovarmi /*Zítra tady půjde Marie, aby mě navštívila. /*Tomorow, Mary will go here to see me.

d/ Jiná užití deiktického *andare*

Obdobně „nestandardně" jako sloveso *venire* je za jisté situace užito i deiktické *andare*, avšak s tím rozdílem, že *andare* užijeme naopak tehdy, je-li přítomnost mluvčího nebo posluchače v cíli pohybu neočekávaná, nahodilá či nepatřičná:

16/ Vai al cinema? Benissimo, dato che pensavo di andarci anch´io, ti darò là il libro.
Půjdeš do kina? Tak dobře, vzhledem k tomu, že chci jít také, dám ti tam tu knihu.
Shall you go to the cinema? O.K., since I ment to go there too, I will give you the book there.

Níže uvedená výpověď 17/ je gramaticky náležitá i v případě, nepůjdou-li mluvčí a posluchač do kina společně:

17/ Domani vado a Firenze. Pensavo di darti un saluto, se ci sarai.
Zítra pojedu do Florencie. Chtěl jsem tě pozdravit, jestli tam budeš.
Tomorow, I will go to Florence. I wanted to say hello to you if you are there.

5. 2. Pragmatické mechanizmy deiktického užití pohybového slovesa *venire* ve srovnání s českým a anglickým jazykem

A/ Deiktické sloveso *venire* označuje pohyb v *deiktické přítomnosti*

Sloveso *venire* označuje v jazyce pohyb, který je uskutečňován v *deiktické přítomnosti*, a je užito náležitě v případě, že:

a) je větný podmět odlišný od mluvčího či posluchače, přičemž se mluvčí nebo posluchač nebo oba nacházejí v cíli pohybu:

1/ Maria viene adesso in ufficio / Marie teď přijde do kanceláře / Mary is coming to the office now.
2/ Sta venendo / Už přichází / She/he is just coming.

U výpovědi 2/ je možné si povšimnout zajímavé skutečnosti: zatímco v italské a anglické větě lze užít výhradně slovesa *venire* (ang. *come*), chceme-li zajistit, aby sloveso označovalo pohyb směrem k mluvčímu, u českého jazyka se pragmatický princip přiklání spíše k opačné variantě, to je k užití určitého slovesného tvaru v 1. a 3. osobě jednotného a množného čísla infinitivu slovesa *jít*, neboť převážně v mluvené řeči bude frekventovanější věta *Už jde!,* spíše než *Už přichází!*

b) se větný podmět shoduje s mluvčím a posluchač se nachází v cíli pohybu (mluvčí se tam nacházet nemůže, protože on sám je podmětem pohybu):

3/ Vengo adesso in ufficio / Už přicházím do kanceláře / I am just coming to the office.

4/ Sto venendo / Přicházím / I am coming!

Stejně tak u 1. osoby jednotného a množného čísla (výpovědi 3/ a 4/) je v dnešní češtině ustálenější užití tvaru slovesa *jít: Už jdu* namísto *Přicházím*, přestože užití slovesa *přijít* je náležité.
Problematika slovesa *venire* užitého deikticky v 1. osobě jednotného a množného čísla je komplexnější, než u ostatních gramatických osob. Proto si také zaslouží větší pozornost. Věta 3/ totiž částečně popírá platnost výše citované podmínky:

Deiktické *venire* by mělo při dodržení výše citované zákonitosti označovat v 1. osobě jednotného a množného čísla pohyb mluvčího (mluvčích) směrem k mluvčímu (mluvčím!)

Výpověď 3/ ale splňuje podmínku A/b), podle níž se mluvčí pohybuje směrem k posluchači. Tohoto jevu si všímá autor italského překladu Levinsonovy publikace *Pragmatics* a navrhuje následující vysvětlení:
Je-li podmět v 1. osobě jednotného a množného čísla (*io, noi*), dochází u užití deiktického *venire* k posunu *deiktického centra* z mluvčího na posluchače. K tomuto jevu došlo pravděpodobně během historického vývoje jako výraz zdvořilosti a úcty k posluchači. Citovanou poučku převzatou z *Grande grammatica italiana di consultazione* je proto třeba upravit takto:

Je-li sloveso *venire* užito deikticky, označuje pohyb buď směrem k místu, na kterém se nachází mluvčí v okamžiku realizace výpovědi, nebo směrem k místu, na němž se nachází posluchač v okamžiku realizace výpovědi.
Zatímco angličtina užije při zachování uvedeného pragmatického principu bezpodmínečně ekvivalent italského *venire* (ang. *come)*, dnešní jazyková konvence v českém jazyce připouští verzi se slovesem blížícím se významově slovesu *andare*, a to ve tvaru *Už jdu!,* přičemž *Přicházím!* je dnes považováno spíše jako knižní (ne-li archaický) výraz, stejně jako paradigma *Odcházím!*
Stejně jako dochází k částečnému posunu úzu v češtině, v italštině se také setkáme s jevem, u něhož dochází k odklonu od deikticky užitého slovesa *venire* v 1. osobě jednotného a množného čísla, a tak namísto věty *Sto venendo!* užijí dnes Italové stále častěji výraz *Sto arrivando!* nebo jen *Arrivo!*

c) se větný podmět shoduje s posluchačem, přičemž mluvčí se nachází v cíli pohybu (posluchač tam být nemůže, neboť on sám je podmětem pohybu):

5/ Vieni in ufficio adesso? / Přijdeš teď do kanceláře? / Are you coming to the office now?

d) Následující italské věty jsou gramaticky nesprávné. Česká a anglická verze výpovědí 6/ a 7/ s ekvivalentem slovesa *venire* je, naopak, mnohem výhodnější v případě, kdy chce mluvčí zdůraznit, že v okamžiku, kdy realizuje svou výpověď Marie dokončuje svůj pohyb směřující do kina:

6/ *Adesso Maria sta venendo al cinema, mentre noi siamo costretti a starcene a casa.
Marie právě přichází do kina, zatímco my musíme zůstat doma.
Marry is coming to the cinema right now, while we have to stay at home.

7/ *Adesso vengo al cinema, e tu te ne stai a casa.
Právě přicházím do kina, ale ty sedíš doma.
I am coming to the cinema right now, but you have to stay at home.

e) V případě, že je sloveso *andare* užito v 1. osobě množného čísla a podmět pohybu je zastoupen nevyjádřeným osobním zájmenem *my,* je náležitá jak interpretaci *exkluzivní,* což znamená, že do větného podmětu nezahrneme posluchače (např. *Antonello ed io*), tak i interpretaci *inkluzivní,* kdy posluchač bude součástí větného podmětu (např. *tu ed io*):

8/ a) Adesso andiamo in ufficio / Teď jdeme do kanceláře / We are going to the office now.
b) Adesso veniamo in ufficio /*Právě přicházíme do kanceláře /We are just coming to the office.

U slovesa *venire* (příklad 8/b)) je přípustná pouze interpretace ex*klusivní,* neboť posluchač se nachází v cílu pohybu a nemůže být proto jeho podmětem.
Český ekvivalent věty 8/b) není v dnešním úzu obvyklý, a to jak v případě interpretace *inkluzivní,* tak *exkluzivní.* Užito bude velmi pravděpodobně sloveso *jít,* přestože se

posluchač nachází v okamžiku realizace výpovědi v cíli pohybu (kanceláři). Angličtina bude v tomto případě kopírovat italské pohybové sloveso *venire* (*come*).

B/ Sloveso *venire* označuje pohyb mimo *deiktickou přítomnost*

Sloveso *venire* označuje pohyb, který je uskutečněn mimo *deiktickou přítomnost* v případě, že je užito v minulém nebo budoucím gramatickém čase, přičemž označuje pohyb směrem k místu, na němž se nachází mluvčí v okamžiku jiné blíže určené události. Sloveso *venire* je náležité užít v případě, že:

a/ se mluvčí nebo posluchač nebo oba nacházejí v cíli pohybu v *gramatickém čase* výpovědi:

9/ Ieri Maria è venuta in ufficio a trovarmi / Včera mě Marie přišla navštívit do kanceláře / Yesterday, Marry came to see me in the office.

10/ Puoi venire a trovarmi quando sono in ufficio? / Můžeš mě přijít navštívit, až budu v kanceláři? / Can you come to see me when I am in the office?

11/ Domani verrò nel tuo ufficio a parlarti / Zítra ti něco přijdu říct do kanceláře / Tomorow, I will come to tell you something in your office.

b) se mluvčí nebo posluchač nebo oba nacházejí v cíli pohybu v okamžiku realizace výpovědi :

12/ Domani Maria verrà qui in ufficio, anche se non ci sarò / Zítra Marie přijde tady do kanceláře, i když tu nebudu / Tomorow, Marry will come to the office even though I will not be here.

13/ Mi hanno detto che ieri sei venuto qui in ufficio a trovarmi, ma non c'ero / Řekli mi, že jsi včera za mnou přišel do kanceláře, ale já jsem tu nebyl / They told me you came to see me in the office yesterday, but I wasn´t here.

c) Porušíme-li výše citovaná pravidla, výsledkem budou gramaticky nesprávné věty:

14/ *Ieri Maria è venuta a Cortina a sciare mentre noi siamo restati qui in ufficio a lavorare. *Včera Marie přijela do Cortiny lyžovat, zatímco my jsme zůstali tady a pracovali v kanceláři.
*Yesterday, Marry came to Cortina to go skiing, but we stayed here in order to work in the office.

15/ *Domani Maria verrà a Cortina a sciare mentre noi resteremo qui in ufficio a lavorare.
*Zítra Marie přijede do Cortiny lyžovat, ale my zůstaneme tady v kanceláři a budeme pracovat.
*Tomorow, Marry will come to Cortina to skiing, but we will stay here in order to work in the office.

d) Slovesa pohybu *andare* i *venire* jsou většinou doplňována komplementy udávajícími cíl pohybu. Ale zatímco sloveso *andare* potřebuje k doplnění svého významu příslovečné určení místa *(complemento di luogo)*, sloveso *venire* toto doplnění nevyžaduje, neboť cílem pohybu je mluvčí sám (popřípadě posluchač). Takové věty jsou nazývány *eliptické*, přičemž nevyjádřen je větný člen (*komplement*) zastoupený deiktickým příslovcem místa *qui/qua*:

16/ a) *Maria è andata ieri / *Marie šla včera. / *Marry went yesterday.
b) Maria è venuta ieri. / Marie přišla včera. / Marry came yesterday.

Jak naznačuje český a anglický překlad italské věty *Maria è andata ieri*, zákonitost citovaná v odstavci d) platí ve všech třech srovnávaných jazycích bezezbytku. Výpovědi 16/a) jsou sice syntakticky správné, jsou ale nepravdivé, neboť sémantická povaha slovesa *andare/jít/go*, označujícího pohyb směrem od *deitického centra* k něčemu nebo někomu, vyžaduje následné doplnění o jazykovou jednotku, která cíl pohybu upřesňuje.

C/ Deiktické sloveso *venire* je doplněno o příslovečné určení společenství (*complemento comitativo*)

a) Užití pohybového slovesa *venire* je závazné, je-li ve větě doplňující větný člen složený z jednoduché předložky *con* + osobního zájmena předmětového v 1. a 2. osobě (*con me, con te, con noi, con voi*). Užití slovesa *andare* je za tohoto předpokladu gramaticky nesprávné:

17/ a) *Vieni* al cinema con me? / **Přijdeš* se mnou do kina? / Will you *come* with me to the cinema?

b) *Vai al cinema con me? / Půjdeš se mnou do kina? / *Will you go with me to the cinema?

Z příkladu výpovědi 17/ vyplývá, proč čeští studenti italského jazyka často chybují při výběru pohybového slovesa v případě, kdy ho užijí v kombinaci s předložkou *con* + příslovečným určením společenství. Stejně jako je v italštině pro tento případ pevně kodifikováno sloveso *venire* a sloveso *andare* přípustné není, čeština, naopak, gramaticky zakotvila sloveso *andare*. Anglický jazykový úzus je ekvivalentem italského syntagmatu *venire con qualcuno* a má tvar *come with someone.*

b) Užití slovesa *venire* je závazné i v případě, kdy příslovečné určení společenství (*complemento comitativo*) není ve větě explicitně vyjádřeno, avšak vyplývá z větného kontextu:

18/ a) Vuoi venire anche tu al cinema? / *Chceš přijít do kina i ty?/ Can you come to the cinema as well?

b) *Vuoi andare anche tu al cinema? / Chceš jít do kina i ty? / *Can you go to the cinema as well?

Výpověď 18/b) je gramaticky správná v případě, kdy mluvčí sám nemá záměr jít do kina také. Pokud mluvčí i posluchač hodlají jít do kina společně, gramaticky správná bude pouze věta 18/a).

D) Jiná užití pohybového slovesa *venire*

a) I citovaná pravidla mají své výjimky, a tak je možné užít *andare* a *venire* i jinak, než je uvedeno výše, přičemž bude zachována gramatická správnost výpovědi.
Sloveso *venire* může být totiž užito náležitě i v případě, kdy se ani mluvčí, ani posluchač nenachází v cíli pohybu, a to ani v gramatickém čase věty, ani v okamžiku výpovědi. Důležitá je ale skutečnost, že cílem pohybu je místo, na němž se mluvčí nebo posluchač nebo oba nacházejí obvykle.

Příkladem je výpověď, která byla realizována v Miláně, ale mluvčí se obvykle nachází v Římě:

19/ Mi hanno detto che la prossima estate verrai a Roma. Peccato che allora sarò in Inghilterra.
Řekli mi, že příští léto přijedeš do Říma. Škoda, že v tu dobu budu v Anglii.
They told me you will come to Rome next summer. It´s a pity that I will be in England then (at that time).

V níže uvedených výpovědích se slovesem *venire* a slovesy *přijet/ přijít* a *come* postačí, aby se cíl pohybu shodoval s místem, od kterého se *a priori* očekává, že je obvyklým pobytem mluvčího nebo posluchače. Totéž platí i v případě, kdy je tento fakt popřen skutečnostmi tak, jak to dokládají následující příklady:

20/ Carla è venuta in stazione a prendermi, ma non c'ero
Karla mě přijela vyzvednout na nádraží, ale nebyl jsem tam.
Carla came to pick me up at the station, but I wasn´t there.

21/ Carla verrà domani al caffè Italia per vedermi, ma io non ci sarò.
Karla za mnou zítra přijde do kavárny Italia, ale já tam nebudu.
Tomorow, Carla will come to the café Italia, but I won´t be there.

Gramaticky správná je i výpověď 22/, platí-li předpoklad, že si mluvčí a posluchač dali schůzku s Marií v kině:

22/ Adesso Maria sta venendo al cinema, mentre noi siamo costretti a starcene qui a casa.
Marie teď přichází do kina, ale my jsme museli zůstat tady doma.
Mary is just coming to the cinema, but we had to stay here, at home.

6. 0. Diachronní vývoj deiktických sloves *andare* a *venire*

6. 1. Pragmatické mechanizmy deiktického užití *andare* a *venire* ve staré italštině podle *Grammatica dell´italiano antico*

Deiktické užití pohybových sloves *andare* a *venire* se může na základě výše interpretovaných mechanizmů jevit natolik gramaticky zakotvené a jednoznačné, že nepřipouští žádné alternativní užití, které by se od výše formulovaných pravidel mohlo více či méně odchýlit. Student italštiny tak může nabýt dojmu, že po dokonalém teoretickém osvojení si uvedených formulí plně obsáhnul oblast užití italských sloves *andare* a *venire* a že je vlastně problematika týkající se těchto sloves jasná a nesporná. Jak se ale tyto věci mají ve skutečnosti, by měly odhalit následující kapitoly 6. a 7.

Jak hluboko jazyková konvence popsaná v předchozí kapitole sahá do minulosti? Nedošlo ke změnám jazykového úzu během historického vývoje? S velkou pravděpodobností k jistému posunu došlo, neboť každý živý jazyk se vyvíjí. Alespoň částečnou odpověď na otázku jsem našla v elektronickém dokumentu – historické mluvnici *Grammatica dell'italiano antico*[32]. Z tohoto zdroje jsem převzala následující pasáže s citacemi úryvků starých textů. Autorka kapitoly Deissi citované historické mluvnice, v předchozích kapitolách již zmíněná padovská profesorka Laura Vanelli, v kapitole analyzuje úzus sloves pohybu *andare* a *venire* ve staré italštině a mimojiné předkládá zajímavý názor, a sice, že užití slovesa *venire* bylo ve staré italštině častější, než je tomu v italštině dnešní. Tento postulát jsem se pokusila ověřit v jazykovém korpusu staré italštiny. Texty jsem excerpovala z elektronického korpusu historických textů v italském jazyce *Opera del Vocabolario Italiano*[33]. Tato databáze jazykových dat je veřejně přístupná na síti *Internet*, a je proto k dispozici širokému spektru zájemců o tuto oblast studia italštiny. Texty mě někdy vedly k hypotéze, že výběr jednoho či druhého slovesa byl často jakoby nahodilý a že záležel na osobním vkusu pisatele, který se, jak se mi zpočátku zdálo, vymykal teprve se formujícím jazykovým mechanizmům. Tuto domněnku jsem ale na konci kapitoly musela zamítnout.

---

[32] Vanelli, L. Deissi. In Salvi, G./ Renzi, L. a kol. autorů. *Grammatica dell'italiano antico.* [on-line] dostupné na www:

[33] Italnet*Opera del Vocabolario Italiano*. [on-line] dostupné na www:

[34]Také ve staré italštině plní pohybová slovesa *andare* a *venire* deiktickou funkci, neboť i zde je jejich užití determinováno časově-prostorovou kolokací účastníků řečového aktu. Užití slovesa *andare* podléhá stejným pragmatickým restrikcím jako v moderní italštině. Sloveso *andare* se užívá v případě, kdy je cíl pohybu odlišný od prostorové kolokace účastníků řečového aktu, a to jak v momentu realizace výpovědi (*deiktické přítomnosti*), tak i mimo něj (v gramatickém čase výpovědi).

V následujících ukázkách je deiktické *andare* užito „náležitě" podle uvedených pragmatických zákonitostí (viz výše kap. 5.1.):

1) Io *andrò* alle nozze, e tu al [dal] morto. (*Novellino*, 75, r. 6)

2) ...e dicea loro: «*Andate* a onorare la donna vostra»... (Dante, *Vita Nuova*, cap. 11, par. 2)

3) Priegovi che *andiate* là ove dovete, ché questa notte mi proverà [dimostrerà se io sono] o vincitore o vinto. (*Fiori e vita di filosafi*, cap. 9, rr. 17-19)

4) Ordiniamo che neuno di questa compagnia *vada* a luoghi disonesti... (*Compagnia di San Gilio*, p. 46, 34-35)

5) Domandollo dove *andava*. Lo cavaliere rispuose: "Io *vado* ad Alexandro che mi doni..." (*Novellino*, 3, r. 9-11)

6) Tutti qui e' non si potrebbero cernire [suddividere]: ma *vadano* li cittadini in su quello legno [nave], e' forestieri nell'altro... (*Novellino*, 85, rr. 10-11)

7) Catone e Catellina [Catilina] *andavano* da Roma a Rieti... (Brunetto Latini, *Rettorica*, p. 115, rr. 6-7)

Zatímco podmínky užití *andare* jsou ve staré i v moderní italštině stejné, užití deiktického *venire* je ve staré italštině rozšířenější, než v italštině současné. Ale i ve staré italštině platí pragmatická pravidla, podle nichž se *venire* užívá tehdy, shoduje-li se cíl pohybu s místem, na němž se nachází mluvčí (pisatel) nebo posluchač (adresát výpovědi) v okamžiku realizace výpovědi nebo v jejím gramatickém čase.
V příkladech 8), 9) a 10) jsou uvedeny věty s *venire* v *deiktické přítomnosti*, přičemž se mluvčí nachází v okamžiku realizace výpovědi v cíli pohybu:

8) Ond' io chiamo [invoco] la Morte, / come soave e dolce mio riposo; / e dico «*Vieni* a me» con tanto amore [desiderio], / che sono astioso [invidioso] di chiunque more. (Dante, *Vita Nuova*, cap. 33, par. 6, vv. 10-13)

[34] Salvi, G./ Renzi, L. a kol. autorů. Deissi (X.1.2. *Andare* e *venire*). In *Grammatica dell'italiano antico.* Op. cit., s. 10-13

9) Grande vicenda [un'importante faccenda] ti mena in questa contrada, quando [poiché] ci *vieni* così palesemente. (Bono Giamboni, *Libro*, cap. 16, par. 1)

10) ...e *vengon* a noi incontanente [subito], e prèganne [ci pregano] che li facciamo di nostra compagnia... (Bono Giamboni, *Libro*, cap. 68, par. 1)

Věty 11), 12) a 13) obsahují sloveso *venire* v deiktické přítomnosti, avšak v cíli pohybu se v okamžiku realizace výpovědi nachází namísto mluvčího posluchač:

11) ... e s'ella ti riceve, dille con voce leve: / «Per [per ottenere] merzé *vegno* a [da] voi». (Guido Cavalcanti, 30, vv. 50-52)

12) Questa vostra servente [servitrice] / *vien* per istar con voi... (Guido Cavalcanti, 35, vv. 33-34)

13) ...la prima chiesta [richiesta] che Dio insegna fare all'uomo si è questa: «*Vegna* l'anima mia allo regno tuo»... (Bono Giamboni, *Libro*, cap. 10, par. 3)

V následujících příkladech odkazuje minulý slovesný tvar *venne* na událost v minulosti: Ve větě 14) je užito sloveso *venire*, protože cílem pohybu je Itálie, do níž je prostorově kolokován mluvčí (pisatel) v okamžiku, kdy realizuje svou výpověď:

14) ...la cui crudeltade e la cui superbia offendeva tanto l'animo di questo filosofo ch'elli lasciò il suo paese e *venne* in Italia... (*Fiori e vita di filosafi*, cap. 1, rr. 4-6)

V příkladech 15) a 16) se cíl pohybu shoduje s místem, na němž se nacházel nebo bude nacházet mluvčí (pisatel) 15) nebo posluchač (adresát výpovědi) 16) v gramatickém čase věty:

15) Poi che detta fue questa canzone, sì *venne* a [da] me uno, lo quale, secondo li gradi de l'amistade, è amico a me immediatamente dopo lo primo... (Dante, *Vita Nuova*, cap. 32, par. 1)

16) Non temere il nome de la morte; fallati [fattela] famigliare con molti pensieri, acciò che quando *verrà* tu le posse uscire incontro. (*Fiori e vita di filosafi*, cap. 24, rr. 136-138)

Stejně jako v italštině moderní, i ve staré italštině je deiktické *venire* užito v případě, kdy je doplněno o příslovečné určení společenství (*complemento comitativo*), které se

skládá z jednoduché předložky *con* + osobního zájmena v 1. a 2. osobě jednotného čísla, přičemž tvoří jednoslovný výraz *meco*, *teco*:

17) Però ti priego che *vegni* meco... (Bono Giamboni, *Libro*, cap. 13, par. 5)

18) ... questi che *vien* meco... (Dante, *Purgatorio*, 11, v. 43 [a. 1321])

19) Tu ti rimani [resta pure indietro] omai; ché 'l tempo è caro / in questo regno, sì ch'io perdo troppo / *venendo* teco sì a paro a paro [col tuo passo]. (Dante, *Purgatorio*, 24, vv. 91-93 [a. 1321])

Základní pragmatický princip (viz výše kap. 5.) deiktického užití *andare* a *venire* je u výše citovaných příkladů zachován a tyto příklady kopírují deiktické užití sloves *andare* a *venire* v současné italštině. Ve staré italštině je ale možné užít deiktické *venire* také v případě, kdy moderní italština připouští pouze sloveso *andare. Ve* staré italštině je užití slovesa *venire* rozšířenější, *venire* užívá stará italština i za předpokladu, že se cíl pohybu shoduje, jak uvádí autorka kapitoly, s tzv. *prominentním místem*, tj. s místem významné události, na němž se zároveň nachází její hlavní aktér. Pisatelova prostorová kolokace se pak virtuálně ztotožní s místem, na němž se nachází protagonista této významné dějinné události. Toto místo se *a priori* stává i cílem pohybu samotného. Autorka uvádí příklad z Novellina, kde se ve třetí části hovoří o rytíři, který se vydá na cestu za Alexandrem ...

20) ... misesi ad *andare* ad Alexandro... (*Novellino*, 3, rr. 6-7)

... a který po cestě potká dvorního pána, jež se ho zeptá, kam má namířeno ...

21) Domandollo dove *andava*. Lo cavaliere rispuose: «Io *vado* ad Alexandro che mi doni...» (*Novellino*, 3, rr. 9-11)

Rytíř se představí Alexandrovi, předloží mu jeho požadavek a poté se vydá na cestu zpět domů. Scéna se odehrává na místě, na němž se nachází Alexandr. Ten si nechá zavolat rytíře: ... a rytíř přijde ...

22) Lo cavaliere *venne*... (*Novellino*, 3, r. 34)

Současný úzus ale připouští pro větu 22) tvar slovesa *andare*: *il cavaliere andò*. Cíl pohybu, místo prostorové kolokace Alexandra, se totiž neshoduje s místem, na němž se nachází (mluvčí) pisatel nebo posluchač (adresát výpovědi) ani okamžiku realizace výpovědi, ani jejím gramatickém čase.

I v následujícím příkladě je užití slovesného tvaru *viene* a *venire* dle dnešního úzu náležité, neboť přímá řeč je vložena do úst vládci, který se odkazuje na místo, na němž se on sám nachází v momentu realizace své výpovědi. Paradigma *venne* se však od současného jazykového úzu liší, protože se již nejedná o vládcovu osobní výpověď, ale o slova jiné osoby (vypravěče), která se velmi pravděpodobně v okamžiku realizace své výpovědi nenacházela ve vládcově prostorové distanční blízkosti, což znamená, že se cíl pohybu neshodoval s aktuální kolokací mluvčího (vypravěče). Proto by současná gramatická pravidla připouštěla určitý tvar slovesa *andare*!:

23) L'altro giorno [il poltrone (= il mendicante)] *andò* a la corte. Lo 'mperadore disse alli uscieri: «Se ci *viene* un poltrone di cotal guisa, fatelmi *venire* dinanzi (...)». Il poltrone *venne*... (*Novellino*, 21, rr. 19-23)

6. 2. Pragmatické mechanizmy deiktického užití sloves *andare* a *venire* ve staré italštině - ověření jejich platnosti v jazykovém korpusu staré italštiny *Opera del Vocabolario Italiano (Italnet)*

Způsob fungování pragmatických mechanizmů užití pohybových sloves *andare* a *venire* v diachronním vývoji jsem se pokusila ověřit s pomocí, v předchozím oddílu již zmíněného, jazykového korpusu starých textů v italském jazyce, který v roce 1998 vytvořilo sdružení *Italnet*[35].

Mým záměrem bylo pokusit se ověřit, a případně rozšířit, teorii navrženou v *Grammatica dell'italiano antico*. Excerpované úryvky jsou historické texty datované do roku 1375, tj. roku úmrtí Giovanniho Boccaccia. Aby bylo vyhledávání systematické a přehledné a aby byla výpovědní hodnota vybraného textového materiálu co nejprůkaznější, zadávala jsem do vyhledavače pokaždé stejný určitý slovesný tvar ve 3. osobě množného čísla v gramatickém čase *passato remoto: andarono a vennero,* a to ve spojení s jednoduchými předložkami nebo předložkovými výrazy. Volila jsem střídavě vždy obě paradigmata sloves spojené s jednou předložkou (předložkovým výrazem) , abych je poté postavila do opozice a pokusila se zjistit, jakým způsobem byly ve vybraných textech užity. Chtěla jsem zmapovat existenci či ne-existenci možných prehistorických jazykových „pravidel",

[35] Italnet**Opera del Vocabolario Italiano*. [on-line] dostupné na www:

kterými se ve staré italštině deiktické užití sloves *andare* a *venire* řídilo. Výsledek vyhledávání jsem nejprve posoudila prizmatem současných „pevně daných" pragmatických pravidel a poté jsem se pokusila nalézt případné jednotící prvky užití, které jsou odlišné od dnešní jazykové konvence, avšak částečně ustálené v historických obdobích, ze kterých texty pocházejí. Nešlo mi o strohé statistické údaje a čísla, a ani počet výskytů u toho či onoho slovního spojení. K jednoznačnému závěru jsem proto nedospěla. Na konkrétních ukázkách jsem chtěla připomenout skutečnost, že živý jazyk je stále se měnící komunikační prostředek a že stanovení pevných hranic toho, co je v jazyce „náležité", je vratká a nejasná záležitost. Domnívám se, že vybrané texty dobře poslouží jako doklad toho, že přirozený jazyk je skutečně jev historický:

1) *vennero* contro / contra vs. *andarono* contro / contra:

1)1/ *Cronichetta lucchese (1164-1260), XIII/XIV* [Parte non numerata 1 | page 248] ... venuto in Toscana et in Lombardia trovò molti contrarij popoli per la causa della chiesa. Sancto Dominici fue canonizato da pp. Gregorio. I Fiorentini *vennero* contro i Senesi 1234. [...]

1)2/ *Bono Giamboni, Orosio, a. 1292 (fior.)* [L. 7, cap. 41 | page 514] ... di cotale gente, tutto il sangue della generazione di Roma a' loro Dei aviano botato. Questa cosa essendo sopra le fortezze della cittade di Roma, contra la cittade *vennero* tutti i pagani; [...]

1)3/ Stat. perug., 1342 [IV.84.1 | page 0] ... per lo comuno de Peroscia, nante già fiero agli uomene del dicto castello de Marsciano e al sciendeco loro lite e quistione e controversia 18 de le predicte cose, e cusì facendo *vennero contra* la forma deglie pacte facte per esse en la carta de la vendeta facta al sciendeco sopredicto, non en picciola eniuria e lesione del comuno de Peroscia e degli uomene del dicto castello, [...]

1)4/ Bibbia (02), XIV-XV (tosc.) [Nm 20 | page 0] ... nel deserto di Sin lo primo mese; e istettero il popolo in Cades; e ivi morio Maria, cioè sorella di Moisè, e ivi la sotterrarono. E abbisognando al popolo dell' acqua, *vennero contro* a Moisè ed Aaron. E convertiti in sedizione, dissero: Iddio l' avesse voluto, che noi fossimo morti coi nostri fratelli in presenza di Dio! [...]

1)5/ Giovanni Villani (ed. Porta), a. 1348 (fior.) [L. XIII, cap. 76 | page 0] ... non vi fosse il loro re, ragunarono bene XVIm domini buona gente d'arme tra a cavallo e a piè, la più gran 27 parte Inghilesi e Gualesi, e francamente *vennero contro* al re di Scozia e sua oste, ch'erano tre tanti di loro, e al valico della riviera dell'Ombro gli asaliro vigorosamente. [...]

1)6/ Marchionne, Cronaca fior., 1378-85 [Rubr. 77 | page 33] ... Come i Fiorentini di nuovo feciono un'altra oste sopra i Sanesi. I Fiorentini seguendo l'appetito della guerra di nuovo feciono oste e *andarono contro* a Sanesi, si mossono a campo alla città e puosono più campi, e con trabocchi e magnelle vi gittarono dentro asini e molte brutture. Questo fu negli anni di Cristo 1233. [...]

1)7/ *Ottimo, Par., a. 1334 (fior.)* [c. 6 | page 150] ... lui colli Eburoni e Atuatici inanimati per consiglio di coloro di Treviri, Cotta e 'l compagno, legati di Cesare, apo Verrona con tutta la loro regione per aguati ingannati uccisero. Per queste cose insuperbiti *andarono* contro Cicerone, il quale era legato, e vernava con l'altra legione; [...]

1)8/ Deca prima di Tito Livio, XIV pm. (fior.) [L. 5, cap. 18 | page 0] ... a me che nol domando». Al padre fu conceduto quello ch'egli domandò, e P. Licinio suo figliuolo fu fatto tribuno di cavalieri cogli altri detti di sopra. Titinio e Genucio tribuni di cavalieri *andarono contra* Falisci e Capeni; e conciosiacosach'elli guerreggiassero di maggior cuore che di consiglio, elli s'abbattero in un agguato. [...]

Příklady 1)1/ - 1)5/ popírají výše popsané pragmatické principy užití deiktického slovesa *venire* (viz výše kap. 5.2.) proto, že pisatelé textů, a s velkou pravděpodobností také jejich adresáti, se nenachází v cíli pohybu v okamžiku realizace výpovědi (deiktické přítomnosti) a, velmi pravděpodobně, se tam nenachází ani v gramatickém čase výpovědi. Aby mohlo být užito v příkladě 1)1/ sloveso *venire*, musel by autor nebo adresát textu být jedním ze Sieňanů, proti kterým zaútočili občané Florencie (větný podmět = Fiorentini). Také u dalších textů se větný podmět neshoduje s mluvčím ani posluchačem, a ani mluvčí či posluchač se velmi pravděpodobně nenachází v cíli pohybu, který je zastupován určitým tvarem slovesa *venire*.

Tyto úryvky textů názorně dokazují, že sloveso *venire* je ve staré italštině užíváno častěji, než v italštině současné a že skutečně plní funkci slovesa označujícího pohyb, který směřuje ne pouze k mluvčímu (pisateli) nebo posluchači (adresátovi výpovědi), ale často také k tzv. *prominentnímu místu,* jak uvádí historická mluvnice *Grammatica dell'italiano antico* (viz výše kap. 6.1.). Jak bude patrné na dalších níže uvedených ukázkách, převaha užití lexémů slovesa *venire* je častým jazykovým jevem.

Autoři úryvků 1)6/ - 1)8/ sdělují stejnou informaci jako předchozí texty 1)1/ - 1)5/. Ve stejném jazykovém kontextu ale volí, podle dnešního pragmatického jazykového úzu, náležitý určitý tvar slovesa *andare.* Všechny texty pochází z dílny toskánských autorů:

2) *vennero* incontro vs. *andarono* incontro:

2)1/ *Paolino Pieri, Croni ca, 1305 c. (fior.)* [Parte non numerata 1 | page 52] ...Maggio li Fiorentini mossero per andare ad oste ad Arezzo, et fecero la via per Casentino. Allora il Vescovo d'Arezzo, e 'l Conte Guido Novello, et Messer Guiglielmino Pazzo con loro amistà Ghibellini tutti *vennero* loro incontro, et arrivaro a Bibbiena. [...]

2)2/ *Dino Compagni, Cronica, 1310-12 (fior.)* [L. 3.25 | page 204] ...aspettarlo e onorarlo in Pavia. Lo Imperadore, tegnendo la via verso Milano, passò il Tesino a guado, e per lo distretto cavalcò sanza contasto. I Milanesi gli *vennero* incontro. Messer Guidotto, veggendo tutto il popolo *andarli* incontro, si mosse anche lui: [...]

2)3/ *Boccaccio, Filocolo, 1336-38* [L. 2, cap. 24 | page 160] ...drappi di seta, rilucenti per molto oro, circundati tutti di risonanti sonagli, con bigordi in mano, accompagnati da molti strumenti e varii, e coronati tutti di diverse frondi, bigordando e con la festa grande gli *vennero* incontro, faccendo risonare l' aere di molti suoni. [...]

2)4/ Giovanni Villani (ed. Porta), a. 1348 (fior.) [L. VIII, cap. 94 | page a555] ... e arderla, per lo fallo che' Napoletani aveano fatto di levare a romore la terra contro al re. Ma messer Gherardo da Parma legato cardinale con certi buoni uomini di Napoli gli *vennero incontro* per domandargli perdono e misericordia, dicendo: «Furono folli». Lo re riprese: «I savi come ciò aveano sofferto a' folli?». [...]

U výše uvedené čtveřice textů se opakuje situace popsaná výše. Jazyková pravidla tak, jak se ustálila do současnosti, připouští pro tento případ užití sloveso *andare*, protože větné podměty nejsou totožné s mluvčími (pisateli) ani posluchači (adresáty výpovědí), přičemž se tito nenacházejí v cíli pohybu jak v momentu realizace výpovědi, tak v jejím gramatickém čase. Dnes můžeme říct *Io (noi) ti vengo (veniamo) incontro*, přičemž větný podmět je v 1. osobě jednotného nebo množného čísla a dochází zde k tzv. *posunu deiktického centra* z mluvčího (mluvčích) na posluchače. U uvedených citací také dochází k posunu deiktického centra, tentokráte ale na třetí osobu, nikoliv na posluchače (adresáta výpovědi).

2)5/ Giovanni Villani (ed. Moutier) a. 1348 (fior.)$ [L. 5, cap. 14 | page a233] ... l'anno di Cristo 1190, essendo rettore di Firenze il conte Ridolfo da Capraia: al quale per lo vesc ovo di Firenze con tutto il chericato, e col detto rettore con tutto il popolo, uomini e femmine, *andarono incontro* a processione, e con grande solennità recato fu in Firenze, e messo nell'altare di santo Giovanni Battista, il quale fece molti e aperti miracoli in più cittadini di Firenze, [...]

2)6/ Boccaccio, Esposizioni, 1373-74 [c. IV (i), par. 205 | page 222] ... Le mogli de' quali, veggendo essere aggiunto al loro essilio l'esser private de' mariti, preson l'armi e con fiero 22 animo *andarono incontro* a coloro che li loro mariti uccisi aveano e quegli cacciarono fuori del loro terreno: e, oltre a ciò, continuando la guerra animosamente per alcun tempo, da ogni nimico il difesero. [...]

2)7/ Valerio Massimo, prima red., a. 1338 (fior.) [L. 2, cap. 1 | page 125] ... suo nudritore: il quale Evandro con li greci avea consecrato. Fatto il sacrificio e tagliate le capre, con allegreza di vivande e con abondanza di vino *sommossi*, divisa la turba de' pastori *andarono* incontro a coloro che veniano, cinti colle pelli delle bestie del sacrificio, sollazzando. [...]

2)8/ *Giovanni Villani (ed. Porta), a. 1348 (fior.)* [L. VIII, cap. 4 | page a412] ... e gli usciti guelfi di Firenze e dell'altre città di Toscana, con più di CCCC cavalieri, onde aveano fatto loro capitano il conte Guido Guerra de' conti Guidi, *andarono* loro incontro infino a Mantova. [...]

Tato druhá skupina textů ze čtrnáctého století splňuje současná pragmatická hlediska deiktického užití slovesa *andare* bezezbytku. Větný podmět se neshoduje s pisatelem (mluvčím) nebo adresátem výpovědi, a ani pisatel či adresát se nenacházejí v cíli pohybu v okamžiku výpovědi, ani v jejím gramatickém čase.

Všech osm uvedených ukázek textů je datováno do přibližně stejného historického období (čtrnáctého století) a jejich autoři opět patří k jedné geografické oblasti Florencie. Můžeme vést jen spory o tom, podle jakých kritérií pisatelé pohybové sloveso volili. V tomto případě si ale nemyslím, že by volba podléhala jen osobnímu gustu autora, neboť Giovanni Boccaccio a Giovanni Villani jsou zastoupeni v obou skupinách citovaných textů. Domnívám se proto, že se může jednat o potlačení, v italském jazyce dnes převažující, deiktické časově - prostorové organizace řečového aktu a, naopak, upřednostnění označování fáze pohybu těmito slovesy. *Itivní* sloveso *andare* zdůrazňuje počáteční fázi pohybu a *ventivní* sloveso *venire* naopak jeho konečnou fázi. Tuto teorii znovu zdůrazním níže u jiných textů, neboť se mi jeví jako nejvíce pravděpodobná.

3) *vennero* navicando vs. *andarono* navicando:

3)1/ *Milione, XIV in. (tosc.)* [cap. 18 | page 24] ...Quando le navi furo aparecchiate, li baroni e la donna e questi tre latini ebbero preso commiato dal Grande Kane, si misero nelle navi con molta gente; e 'l Grande Kane diede loro le spese per due anni. E *vennero* navicando bene tre 9 mesi, tanto che giunsero a l'isola lava, [...]

3)2/ *San Brendano tosc., XIII (ven.>tosc.)* [Parte non numerata 1 | page 89] ...di Natale. E in capo di tre mesi un dì e' vidde una idoly non troppo lungi. Ed eglino s' appressòno al lido, ed egli sopravenne un vento molto forte el quale li mena in una parte, ch'eglino *andarono* navicando quaranta dì continovi intorno a questa isola, [...]

U výše citovaných textů by se možná mohlo jednat o „prehistorii" vyjadřování fázovosti pomocí opisných vazeb *andare / venire* + *gerundium*, které v dnešní italštině vyjadřují postupně probíhající děj. O tyto slovesné konstrukce se zde ale s největší pravděpodobností nejedná, snad proto, že v dnešní italštině je takto označovaný průběh děje ještě doplňován různými adverbii, jako například *poco a poco* ponenáhlu, *man mano* postupně nebo *sempre più* stále víc.

4) *vennero* a vedere vs. *andarono* a vedere:

4)1/ *Bind. d. Scelto (ed. Gozzi), a. 1322 (sen.)* [cap. 423 | page 447] ...fu la nocte assai pianto e gridato, ma ciò gli à alquanto riconfortati, ch'egli ànno Troylus morto e lo re Mennon, e ch'egli ànno morti lor nemici. Li medici *vennero* a vedere Achilles, [...]

4)2/ *Boccaccio, Filocolo, 1336-38* [L. 2, cap. 54 | page 209] .. egli gli è poco sentimento rimaso». Mentre che Biancifiore, ascoltando la crudele sentenza, sì tacitamente fra sé si ramaricava piangendo, il re insieme con la reina e con molta altra compagnia *vennero* a vederla, già volendola i sergenti menare via. [...]

4)3/ *Cavalca, Dialogo S. Greg., a. 1342 (pis.)* [L. 3, cap. 14 | page 149]... Allora Isaac si gittò sopra 'l corpo di quel misero ch' era indemoniato, e 'l demonio subito ne uscì. La qual cosa sapendosi per la terra, cominciarono a correre li nobili e popolari, e li maschi e femine *vennero a vedere* lo santissimo Isaac; e ciascheduno a prova contendeva di menarlo a casa, e alquanti nobili ed altri ricchi uomini gli profersero di edificargli luogo e monasterio da abitare, [...]

4)4/ *Bibbia (02), XIV-XV (tosc.)* [Nm 14 | page 0] ...la vendetta mia. Però che, secondo ch' io vi parlai, farò a tutti coloro che mormorarono incontro di me: in questa solitudine si consumeranno, e verranno meno. Tutti coloro che *andarono a vedere* quella terra, e feceno murmurare la moltitudine contro a lui, e dissero che fosse ria, e murmurarono, furono percossi e morti nel cospetto di Dio. [...]

5) *vennero* a visitare vs. *andarono* a visitare:

5)1/ *Leggenda Aurea, XIV sm. (fior.)* [cap. 4, S. Lucia | page a62] ...sua generazione, udendo che la fama e la nominanza di santa Agata si divolgava per tutta Cicilia, mossesi insieme con Eutizia, sua madre, la quale aveva continuamente, sanza rimedio di medicina, perduto il sangue per quattro anni; e *andarono a visitare* il sepolcro di santa Agata. Sì che essendo queste ne la chiesa di santa Agata, allora si cantava il Vangelo che narra come il Signore [...]

5)2/ *Boccaccio, Filocolo, 1336-38* [L. 5, cap. 54 | page 624] Nato adunque così costui, fu l'ottavo giorno della sua natività circunciso secondo la giudaica legge. E i tre re d' oriente con doni, seguendo la veduta stella, il *vennero* a visitare: e giunti in Ierusalem, Erode, re di quella, dimandarono di lui, il quale, non conoscendolo [...]

5)3/ *Giovanni Villani (ed. Porta), a. 1348 (fior.)* [L. XI, cap. 169 | page 0]... vescovi perdono al popolo che 'l vicitasse. Per la quale traslazione e indulgenzia quasi tutto il popolo e persone di Firenze devote, uomini e donne, piccoli e grandi, *v'andarono* a vicitarlo con grande devozione e oferta. [...]

U textů 4)1/, 4)2/, 4)3/ a 5)2/ opět není zachován princip *deiktického centra*, to znamená, že sloveso *venire* neoznačuje dostředivý pohyb (pohyb směrem k mluvčímu/pisateli). Větný podmět je ve 3. osobě množného čísla a neshoduje se s mluvčím (pisatelem) ani s adresátem výpovědi.

Domnívám se proto, že teorii o pohybu, ve staré italštině zastupovaném slovesem *venire,* směrem k tzv. *prominentním místu* (viz výše kap. 6.1.) je možné doplnit ještě o pohyb směřující v zastoupení slovesa *venire* k tzv. *prominentní osobě*. Tato myšlenka ale neplatí bezezbytku, což dokládá například citace 2)5/ nebo 5)3/. Myšlenku o pohybu směrem k *prominentnímu místu* nebo *prominentní osobě* nelze ale považovat v případě historických textů jako obecně platnou, neboť níže uvedené citace (9) – 18)) zpochybňují i tuto verzi.

6) *vennero* per combattere vs. *andarono* per combattere:

6)1/ Novellino, XIII u.v. (fior.) [31 | page 200] ...Riccar lo Ghercio fu signore dell'Illa, e fu grande ventile uomo di Proenza, e di grande ardire, e fue pro a dismisura; e quando i Saracini *vennero per combattere* la Spagna, sì fu elli in quella battaglia che si chiamò la Spagnata, la quale fue la più perigliosa battaglia che fosse, [...]

6)2/ Bibbia (07), XIV-XV (tosc.) [Ger 41 | page 0] ...E udio Ioanan, figliuolo di Caree, e tutti li prìncipi de' combattitori, i quali erano con lui, ogni male che avea fatto Ismael figliuolo di Natania. E tolti li universi uomini seco, *andarono per combattere* contro a Ismael figliuolo di Natania, e trovorolo alle molte acque che sono in una contrada che si chiama Gabaon. [...]

Pokud se autor *Novellina* skutečně virtuálně přenesl na dějinné kolbiště do Španěl, může být užití *venire* z pohledu historické italštiny pragmaticky zdůvodnitelné (označování pohybu směrem k tzv. *prominentnímu místu*, viz výše kap 6.1., s. 3).

7) *vennero* per/a lo scopo di vs. *andarono* per lo scopo di:

7)1/ Bind. d. Scelto (ed. Gozzi), a. 1322 (sen.) [cap. 300 | page 323] Acchilles, ch'era allora in tal pericolo com'io v'ò detto, si difendeva tanto com'elli potea, ma sua difesa no gli sarebbe valuta niente a quella fiat[a], se non fusse stato soccorso. Sì *vennero* per lui riscuotare lo re Thalamon e lo dux d'Athenia, che molto ben lo fecero, [...]

7)2/ Boccaccio, Teseida, 1339-41 (?) [L. 9, ott. 15 rubr. | page 545]...e a qual fosse della vinta schiera rimaso quivi, sanza villania alcuna far, per preso nel mandava, e vincitor sopra 'l campo si stava. Come molti *vennero* per riconfortare Arcita, e del dolore di tutti. [...]

7)3/ Bono Giamboni, Orosio, a. 1292 (fior.) [L. 6, cap. 20 | page 419]...la gloria grande d' Alessandro ripuosero in Cesare: e secondochè gli ambasciadori di Spagna e di Gallia appo Bambillonia in mezzo dell' oriente per avere pace *vennero*, [...]

7)4/ Giovanni Villani (ed. Porta), a. 1348 (fior.) [L. X, cap. 15 | page 0]di VIm buoni uomini di cavallo, i IIIIm e più, Tedeschi e Franceschi e Borgognoni e gentili uomini, e gli altri, Italiani; che auto lui Milano e poi Chermona, più grandi signori de la Magna e di Francia il *vennero* a servire, e chi a soldo, e molti per amore. [...]

7)5/ Boccaccio, Filocolo, 1336-38 [L. 5, cap. 38 | page 596] ...romori avere uditi, ma per che fatti fossero del tutto ignorava. Allora sì come a Filocolo piacque, il duca Ferramonte e Messaallino, sopra forti cavalli, armati e accompagnati da molti de' servidori, *andarono per* conoscere la cagione di tanto romore, e usciti del folto bosco videro nel piano, alla riva del picciolo fiume, dall' una parte e dall' altra, molta gente rustica nel sembiante, [...]

7)6/ Cavalca, Specchio di croce, a. 1342 (pis.) [cap. 15 | page 71]... e non domanda nè vernaccia nè capponi, ma pane ed acqua; e, conciossiacosachè quel pozzo o fonte fusse
4 fuori della città, e dell' abitazione della gente, i discepoli non *andarono per* comprare grandi vivande, ma per comprare del pane, e mangiare sopra la fonte. [...]

7)7/ Niccolò da Poggibonsi, p. 1345 (tosc.) [cap. 85 | page a193] ...grande uccisione di Saracini; e eglino poi, vedendo la Porta Aurea così bella, si pensarono di levarla del luogo, e di portarla in loro paese, al gran Cane. E quando i Tartari *andarono per* trarla, e non potendo, murorонla; e quanto più cavavano sotto, tanto più sotterra trovavano la porta. [...]

Lexémy *vennero* a *andarono* ve spojení s jednoduchou předložkou *per* nebo *a* označují pohyb někam a za nějakým účelem. I tento pohyb podléhá zákonitostem deiktického časově – prostorového umístění účastníků řečového aktu. Texty 7)1/ - 7)3/ však tyto pravidla jakoby popírají. Sloveso *venire* v těchto výpovědích neoznačuje pohyb, který se uskutečňuje směrem k mluvčímu (pisateli) nebo adresátovi výpovědi.

8) *vennero* a q. qualche posto vs. *andarono* a q. qualche posto:

8)1/ Fatti di Cesare, XIII ex. (sen.) [Luc. L. 7, cap. 26 | page 231]... smisurato caldo del sole. Catone e gli altri tutti intraro in mare, e navigando arivaro in Libe, nel regno del re Giuba, et in luogo assai pericoloso arestaro loro navi, e parte di loro navi ruppero. *Vennero* ad un porto che si chiamava Letes, nel quale porto s'udivano suoni grandissimi e cose maravigliose. [...]

8)2/ Milione, XIV in. (tosc.) [cap. 4 | page 7] diserto, vennero a una città ch'à nnome Baccara, la più grande e lla più nobile del paese; e eravi per signore uno ch'avea nome Barac. Quando i due fratelli *vennero* a questa città, non poterono passare più oltre e dimorò[n]vi tre anni. [...]

8)3/ Giovanni Villani (ed. Porta), a. 1348 (fior.) [L. V, cap. 8 | page a176]...porta che ssi chiamava la porta de' Buoi, perché ivi di fuori si facea il mercato de' buoi, che poi fu nomata
la porta di messere Ruggieri da Quona, però che i detti da Quona quando *vennero* ad abitare alla città si puosono in su la detta porta. [...]

8)5/ *St. de Troia e de Roma Amb., 1252/58 (rom.>tosc.)* [Parte non numerata 1 | page 104] ...ferie in pedi. E staiendo in Gaviniano Ayrons e un altro novile romano Collatino nomine, de mesa nocte cavalcaro e vennerosenne a Rroma per sapere que fossero de le molgeri loro. Enprima *vennero a* ccasa de Eironte e vide la molge stare a bevere e a mmanicare co le puctane e stare sì como nequissima puctana. [...]

8)6/ Novellino, XIII u.v. (fior.) [18 | page 171]...Il padre vi venne ad asedio. Un giorno, per troppa sicurtà, li venne un quadrello per la fronte disaventuratamente, che la contraria fortuna che 'l seguitava l'uccise. Ma, innanzi ch'elli morisse, *vennero a* llui tutti i suoi creditori e adomandaro loro tesoro che a llui aveano prestato. Il re giovane rispuose:
«Signori, a mala stagione venite: ché 'l vostro tesoro è dispeso, [...]

8)7/ Bind. d. Scelto (ed. Gorra), a. 1322 (sen.)$ [cap. 8 rubr. | page 517]...Come li valenti giovani del paese *vennero a Iason* per farli compagnia in quella via. Quando la novella fu spanduta come lo re Pelleus facea fare una grande nave a gran fretta, ne la quale Iason dovea intrare [...]

8)8/ Bind. d. Scelto (ed. Gozzi), a. 1322 (sen.) [cap. 433 | page 456]...ànno tanto andato che so gionti al tempio, là ove lo messaggio avea detto ad Acchilles che venisse. E quando fuoro gionti, ellino discesero di lor cavalli e poi gli ataccharo dinanzi al tempio e intraro dentro. E quando *vennero* ad entrare, ellino viddero el luogho molto nero e spaventevole. [...]

8)9/ Boccaccio, Filocolo, 1336-38 [L. 4, cap. 74 | page 459]...dunque Filocolo dicendo: - Oimè, da che bene tolto m' avete! -. E narrato loro ciò che veduto avea, con loro insieme, pieni d' ammirazione per lo suo detto, n' *andarono* alla nave. E rendute prima degne grazie agl' iddii del buon tempo, e pregatigli divotamente che in meglio il dovessero prosperare, in su quella montarono. [...]

8)10/ Boccaccio, Decameron, c. 1370 [X, 1 | page 639] ...E entrati in una stalla, tutte l'altre fuor che la mula stallarono; per che cavalcando avanti, stando sempre lo scudiere attento alle parole del cavaliere, *vennero a un fiume* e quivi, abeverando le lor bestie, la mula stallò nel fiume; il che veggendo messer Ruggieri disse: «Deh! dolente ti faccia Dio, bestia, ché tu se' fatta come il signore che a me ti donò.»

8)11/ Tristano Ricc., XIII ex. (tosc.) [cap. 141 | page 250]...partio Braguina dela torre da madona Isotta e ttornoe ala sua camera, e incontanente sì mandoe per IIIJ servi, che dovessero andare a llei. E quando li servi inteserono lo comandamento di Braguina, incontanente sì *andarono* a llei. [...]

8)12/ San Brendano tosc., XIII (ven.>tosc.) [Parte non numerata 1 | page 125] ...dico un'altra cosa, che in questa notte lo mare gitterà fuori una gran parte d'un pesce molto grande, e se vi piacerà voi ne potrete mangiare". E quando venne l'altra mattina e' frati *andarono* alla riva del mare e truovan[o] quella parte del pesce che gli aveva detto San Brandano, [...]

Paradigma *vennero* ve spojení s jednoduchou předložkou *a*: *vennero a qualcuno, qualcosa* se v textech z období do roku 1375 vyskytuje velmi často. Viděno prizmatem tehdejšího jazykové úzu, myslím, že slovesný tvar s předložkou *vennero a* mohl zdůrazňovat fakt, že se zde opět jedná o pohyb k *prominentnímu místu* nebo *osobě*, přičemž pisatel volbou slovesa pohybu *venire* zdůrazňuje rozšíření vlastního *deiktického centra* až těmto *prominentním místům* nebo *osobám*. Elektronický slovník De Mauro[36] popisuje slovesný tvar *vennero a* jako knižní tvar slovesa *venire*. Jako synonyma uvádí slovník slovesa *giungere* a *recarsi*. Úryvek obsahující slovesný tvar *vennero a* je ale excerpován z historického textu: Boccacciova *Dekameronu* (příklad: úryvek 9)10/):

ve·nĕ·re
2b. **LE** giungere, recarsi: *cavalcando avanti ... vennero a un fiume* (Boccaccio)

[36] [CD-ROM] Kol. autorů. De Mauro. Paravia.

Standardně ale slovník popisuje užití *venire* podle pravidel tak, jak je gramaticky upravuje současná italština:

1. recarsi nel luogo dove si trova o dove va la persona con cui si parla o la persona che parla: *verrí a trovarmi in montagna*, *vieni a casa mia*, *venite con noi?*, *veniva lentamente verso di noi*; *far venire il dottore*, *l'idraulico*, chiamarlo

9) *vennero* verso:

9)1/ Milione, XIV in. (tosc.) [cap. 156 | page 237]... in terra e vidono che su le navi non era rimaso gente veruna per guardare, elli, sì come savi, quando li nemici andaro per piglialli, egli diero una giravolta tuttavia fuggendo, e *vennero* verso le navi e quini montaro tutti incontanente; e qui no fue chi glile contendesse. Quando costoro fuoro su le navi, levaro i gonfaloni ch'elli vi trovaro suso e *andaro* verso l'isola [...]

Určitý slovesný tvar *vennero* + vlastní specifickou předložku *verso* (směrem k) neuvádí slovník *De Mauro* ani jako knižní či archaický tvar. Sémantický obsah předložky *verso* vnímám jako odstředivý (směrem ven z deiktického centra), přičemž význam slovesa venire je opačný, tj. dostředivý. Sloveso *venire* zde neoznačuje pohyb ani směrem k mluvčímu (pisateli) ani k posluchači (adresátu výpovědi), větný předmět *le navi,* podle mého soudu, nelze považovat za *prominentní místo.*

Zmíněný slovník *De Mauro* vysvětluje funkci slovesa *andare* + *verso* jasně a verzi s *venire* neuvádí:

[1]an·da·re
1b. unito a un complemento di moto a luogo, spostarsi verso un luogo, essere diretto: *andare a Londra*, *a casa*, *verso la collina*; di mezzi di trasporto: *il treno che va a Roma* | estens., di corsi d'acqua, scorrere: *il fiume va verso il mare*; di strade, portare, terminare: *dove va questa strada?*

9)2/ Boccaccio, Filocolo, 1336-38 [L. 4, cap. 137 | page 528] ...la voce con amaro singhiozzo nel suo passare: per che con focoso disio feriti i cavalli, e disposti a
morire, prima con le loro forze l' altrui morte e la loro vendicando, appresso ad Ascalion se n' *andarono verso* il tenebroso fummo, dove il fiero giovane già era fermato e confortavagli al loro intendimento. E quivi trovarono Ircuscomos e Flagrareo costringenti il maladetto popolo alla morte de' due amanti. [...]

9)3/ Ottimo, Purg., a. 1334 (fior.) [c. 2 | page 29]...[si] levano; così questa masnada per lo
17 sgrido di Cato, lasciato ogni loro argoglio che avere soleano nel mondo, subitamente lasciarono la sollicitudine del canto, e *andarono verso* il monte al loro viaggio. E sogiugne, che andavano smarriti come persone, che non sapeano il dove del loro viaggio. [...]

10/ *vennero* + adv. *dove*:

10)1/ Bo ccaccio, Filocolo, 1336-38 [L. 4, cap. 74 | page 459] ...vedere dalla faccia di Giove procedere a' riguardanti, della quale egli sanza fine sentiva. E volendo dire: - Oh felice colui che a tanta gloria è eletto! - , avvenne che Ascalion e Parmenione *vennero* dov' egli era. [...]

10)2/ Marchionne, Cronaca fior., 1378-85 [Rubr. 15 | page 7]...e gente armigera, andarono e seppero da Laurenzia e da Faustulo chi eglino erano. Intrarono nello reame, uccisero Amulio loro zio, e ristituito nella signoria Numitore loro avolo, ed eglino fratelli di concordia si *andarono dove* è oggi Roma, e trovarono Monte Aventino e quell'altre villate in quelle valli e lungo il Tevero, ed i borghi inchiusero di mura e fecionla popolata e gran città e fu chiusa negli anni dalla edificazione, ovvero formazione, [...]

11) *vennero* intorno:

11)1/ Bind. d. Scelto (ed. Gozzi), a. 1322 (sen.) [cap. 270 | page 300] Così dipartiro li due baroni de la piazza, per assembrare le genti d'una parte e d'altra: li Troiani *vennero* interno a Hector e li Greci intorno ad Acchilles. [...]

Text obsahující slovní spojení *andarono interno* nebo *intorno,* který by byl opozicí k *vennero interno*, mi vyhledavač korpusu nenašel. Důvod, který objasňuje užití *venire* je v tomto případě, myslím, zřetelný: pohyb označovaný slovesem *venire* směřuje k *prominentní osobě*, navíc se může jednat i konečnou fázi pohybu.

12) *vennero* in vs. *andarono* in:

12)1/ Simintendi, a. 1333 (prat.) [Suppl. L. 4 | page 0]...che pende negli alti correnti: e sì fatti, che si possono portare, e muovere leggiermente: e acconciamente gli alluoga dinanzi al letto. Poi che la moglie e l'adòltero *vennero* in uno letto; per l'arte del marito, e per gli lacciuoli apparecchiati per nuova ragione, amindue stettero fermi, presi ne' mezzi abbracciamenti. [...]

12)2/ Ciampolo di Meo Ugurgieri, a. 1340 (sen.) [L. 6 | page 205]...del viaggio, e appressano alle porte. Enea prende l'entrata, e lava il corpo suo d'acqua viva, e fisse il ramo nella porta. Finalmente poi che queste cose furono fatte, e fu perfetto il dono della Dea, *vennero* in luoghi lieti, e in delettevoli verdure di selve di tutta felicità, e alle sedie de' beati. [...]

12)3/ Boccaccio, Teseida, 1339-41 (?) [Dedica | page 247]...amanti venissero sia aperto, un' altra battaglia, e la felice vittoria di quella seguita, fatta da Teseo co' Tebani, premessa la cagione, si disegna; e, come appare, i due giovani, presi in quella parte del triunfo di Teseo, *vennero* in Attene. [...]

12)4/ Boccaccio, Filocolo, 1336-38 [L. 4, cap. 17 | page 382]...calda parte di questo giorno passiamo -. Andò adunque Filocolo, lodando il consiglio della donna, dietro a' passi di lei, e con lui i suoi compagni, e Caleon e due altri giovani con loro: e *vennero* nel mostrato prato, bellissimo molto d' erbe e di fiori, e pieno di dolce soavità d' odori, [...]

12)5/ Boccaccio, Filocolo, 1336-38 [L. 1, cap. 30 | page 108] ...acciò che 'l suo pianto non gli accrescesse più dolore che il preterito danno. Mossesi Ascalion con alquanti compagni, 15 e per l' oscura notte con picciol lume, per lo sanguinoso campo scalpitando i morti visi, *andarono in* quella parte ove essi sentirono le dolenti voci, e pervennero a Giulia; la quale, come Ascalion la vide, imaginando le nascose bellezze sotto il morto sangue del suo 20 viso, mosso dentro a pietà, quasi lagrimando disse: [...]

12)6/ Tesoro volg. (ed. Gaiter), XIII ex. (fior.)> [L. 1, cap. 39 | page a107]...giace il corpo di Antenor, e ivi ancora è il suo sepolcro. E di là si partiro, e fecero un'altra città in 4 fine di quel paese, che era appellata .... E dopo certo tempo sì ne *andarono in* Germania. E là fecero re e signore di loro Priamo, il quale era del lignaggio di Priamo re di Troia lo giovane, che fu morto nella battaglia che fecero con li Romani. E lasciò un figliuolo ch'ebbe nome [...]

12)7/ Chiose Selmiane, 1321/37 (sen.) [cap. 30 | page 153] ...per lo senno de' detti greci, de' quali fu caporale Ulisse e Diomedes, e, ciò fatto, si partiro e greci dall' oste di Troia. Li troiani, vedendo e greci partiti, con grande allegreçça *andarono nel* campo, e trovarono in apparençia Sinone impicchato, e ancho el grande chavallo; [...]

I u výše citovaných ukázek textů užili pisatelé slovesný tvar *vennero* v případech, kdy chtěli výběrem slovesa venire zdůraznit rozšíření vlastního deiktického centra až k *prominentním místům* nebo *osobám*. Z pohledu dnešní italské deiktické organizace jazyka ale sloveso *venire* není v citovaných výpovědích užito „náležitě", neboť směr pohybu, který v jazyce sloveso *venire* zastupuje, je opačný, než je prostorově – časová kolokace mluvčího (pisatele) a posluchače (adresáta výpovědi) jak v okamžiku realizace výpovědi, tak i v jejím gramatickém čase.

13) *vennero* al mangiare vs. *andarono* a mangiare:

13)1/ Laude cortonesi, XIV (tosc.) [54 | page a400]...quelli de tucto el mondo. Elli apparrà sul throno de la maiestade per giudicare colo[ro] cui elli fece envitare. Quando udiero lo suono, non *vennero* al mangiare; e mandaralli in duolo. Li sancti tremaranno nello departimento che i peccatori faranno, ch'*andaranno* nel tormento, li giusti piangeranno, [...]

13)2/ Conv. papa Clemente, 1308 (?) (fior.) [Parte non numerata 1 | page 14]...in camera acompagnato da detti Cardinali e da l'altra gente che avea mangiato ... sua. I cavalieri e gli scudieri che 'l servirono, e che servirono tutta la moltitudine, *andarono a mangiare*: e per loro fu aparechiato magnificamente. [...]

13)3/ Boccaccio, Filocolo, 1336-38 [L. 2, cap. 24 | page 160]...discendesse, fu Florio da' più nobili della terra ricevuto. E, scavalcati, tutti salirono alla gran sala, e quivi per picciolo spazio riposatisi presero l' acqua e *andarono* a mangiare. E poi per amore di Florio, molti giorni solennemente per la città festeggiarono. [...]

13)4/ *Giovanni Villani (ed. Porta), a. 1348 (fior.)* [L. XI, cap. 73 | page 0]... adosso il manto, e puoselo a ssedere da la mano diritta di costa a sé; e poi si levarono, e con grande trionfo entrarono nella chiesa di Santo Pietro; e detta la messa, con grande festa n'*andarono* a mangiare.

13)5/ Tavola ritonda, XIV pm. (fior.) [cap. 1 | page 5] ...furon morti e feriti. Et giostrato che ebbero per gran pezza et rotte loro lancie, et ecco uno bando gridare per lo campo, che ciascuna persona s'andasse a riposare a suo padiglione. Et essendosi disarmati, sì *andarono* a mangiare col re Utter; [...]

Vyhledavač mi nabídl jedinou ukázku, ve které je zajímavým způsobem užito syntagma *vennero al mangiare* (příklad 13)1/). Že by se autor tohoto textu nacházel v okamžiku realizace výpovědi nebo v jeho gramatickém čase na místě, kde se mělo stolovat, není příliš pravděpodobné. Syntagmata *andarono a mangiare* (příklady 13)2/ -13)5/) jsou již ve všech ostatním příkladech užita v souladu s uvedenými pragmatickými principy užití slovesa *andare* a nijak se proto nevymykají ani dnešní jazykové konvenci.

14) *vennero* ad assedio vs. *andarono* ad assedio:

14)1/ Ottimo, Inf., a. 1334 (fior.) [c. 5 | page 80]...e menonela a Troia, e tenne in luogo di moglie, sì che ci fu adulterio, e rapimento; per la quale radomandata da' Greci, e negata da' Troiani, li Greci *vennero* ad assedio, e presero la gran Troia, uccisero Priamo, [...]

14)2/ Giovanni Villani (ed. Moutier) a. 1348 (fior.) [L. 2, cap. 5 | page a97]...Cicilia e ancora Affrica, crescendo il loro errore, e vivendo sanza legge, e consumando le province e' popoli tanto, che gli Romani si ribellaro e cacciaro li Goti di Roma, i quali raunandosi col loro signore *vennero* all'assedio di Roma negli anni di Cristo 538. [...]

14)3/ Giovanni Villani (ed. Porta), a. 1348 (fior.) [L. VIII, cap. 36 | page a467]...Nel detto anno, del mese di giugno, i Fiorentini *andarono* ad assedio al castello di Piano di Mezzo, ch'era de' Pazzi di Valdarno, [...]

Také příklady 14)1/ a 14)2/ nejsou užita v souladu s výše citovanými pragmatickými podmínkami deiktického užití slovesa *venire.* Opět by se zde mohlo jednat o rozšíření deiktického centra až k *prominentním místům.* Autorem textu 14)2/ a 14)3/ je jeden autor (Giovanni Villani) a v každém textu užije jiné pohybové sloveso, důvod jeho volby mi není příliš jasný.

15) *vennero* al soccorso vs. *andarono* a socorrere:

15)1/ Giovanni Villani (ed. Porta), a. 1348 (fior.) [L. XII, cap. 115 | page 0]...Triveti del regno di Puglia, essendo per lo re Puberto vicaro nella città di Rieti, essendo posto ad oste sopra il castello di Luco co' cittadini di Rieti insieme, li Spuletini co· lloro amistà *vennero* al soccorso di quello, e sconfissono il detto conte e quelli di Rieti, con gran dannaggio di presi e di morti. [...]

15)2/ Giovanni Villani (ed. Porta), a. 1348 (fior.) [L. VI, cap. 3 | page a232]...alla nostra matera de' fatti di Firenze e d'altre cose che furono al tempo che regnò il detto Federigo; ma

prima diremo del re Filippo di Francia e del re Ricciardo d'Inghilterra ch'*andarono* oltremare al soccorso della Terrasanta in questo medesimo tempo. [...]

15)3/ Giovanni Villani (ed. Porta), a. 1348 (fior.) [L. XII, cap. 53 | page 0]...in questo adietro, ove trattammo di ciò. Intanto i detti conti avendo col loro sforzo andati per raquistare le dette terre, non ebbono il podere; Percht tutte le terre del Valdarno per comune l'*andarono* a ssoccorrere per mandato del nostro Comune, fatto per rettori tacitamente; [...]

Znovu tentýž autor (Giovanni Villani) užívá obou pohybových sloves ve spojení s podstatným jménem *soccorso* a infinitivem *soccorrere*. Na základě této skutečnosti se domnívám, že by pisatel touto volbou mohl stavět slovesa do binární opozice, čímž zdůrazňuje vzájemně se vylučující fáze pohybu: počáteční nebo konečnou.

16) *vennero* a cavallo vs. *andarono* a cavallo:

16)1/ Matteo Villani, Cronica, 1348-63 (fior.) [L. 1, cap. 99 | page a187]... avere alcuno soccorso o aiuto. E da Firenze vi s'agiunse XVI pennoni, uno per gonfalone, co' quali andarono II.m cittadini quasi tutti armati come cavalieri, e molti ve n'*andarono* a cavallo; [...]

16)2/ Marchionne, Cronaca fior., 1378-85 [Rubr. 130 | page 50]...cosa i Guelfi lo seppono e mandarono certi denari a Bologna per aver soccorso da' Guelfi di Bologna. Li Fiorentini con danari chi ne potè avere e chi sanz'essi, v'*andarono* a cavallo e a piè, e vinsono e guadagnarono la roba de' Ghibellini, ed arricchirono. [...]
16)3/ Giovanni Villani (ed. Porta), a. 1348 (fior.) [L. V, cap. 6 | page a172]...quantità, gli altri armati ch'erano nell'aguato presovno le porte della città; e fatto cenno a Firenze, come era ordinato, tutta l'oste e potenzia de' Fiorentini *vennero* a cavallo e a piè al monte, e entrarono nella città di Fiesole [...]

16)4/ Tristano Ricc., XIII ex. (tosc.) [cap. 131 | page 233] ...a letto e ttutti igli altri cavalieri altressie, e ddimorarono dinfino alo maitino. E quando lo giorno fue venuto, e T. e Ghedin sì si levarono intranbo due, e quando fuorono levati ed eglino sì *andarono* e ssì montarono a ccavallo e incominciarono a ccavalcare di ffuori dala cittade, [p. *234*]

17) *vennero* a Roma vs. *andarono* a Roma:

17)1/ Bono Giamboni, Orosio, a. 1292 (fior.) [L. 2, cap. 5 | page 75] ... vergine non fosse, sarebbero constretti d' essere pregioni, ovvero servi arreddutisi a' re. Dipo' le dette cose i Sabini, raunate da ogne parte amistadi, con grande isforzo *vennero a Roma*: per la quale cosa spaventati e' Romani fecero uno capitano, che il chiamaro Dittatore, la cui segnoria andava innanzi al Consolato; la quale cosa in quella battaglia [...]

17)2/ Giovanni Villani (ed. Moutier) a. 1348 (fior.)$ [L. 12, cap. 105. | page 0] ...Nel detto anno 1347, del mese d'Ottobre, ambasciadori del re d'Ungheria *vennero a Roma* profferendosi al tribuno e al popolo di Roma, il quale a grido di popolo il detto re d'Ungheria fu ricevuto a lega e compagnia del popolo di Roma. [...]

17)3/ Deca prima di Tito Livio, XIV pm. (fior.) [L. 3, cap. 38 | page a297]... e di bestie; e tornârsi ed attendârsi ad Ereto; ed ellino aveano speranza nella discordia de' Romani, che oste non si potesse scrivere. Messi di questa perdita *vennero a Roma;* e li paesani, che se ne fuggivano alla città, misero tutta Roma in pispiglio e in paura. I dieci compagni si consigliavano che fosse da fare; [...]

17)4/ Deca terza di Tito Livio, XIV (fior.) [L. 9, sommario | page 376] ...furono costretti a darli doppi. - XVI; Come in Roma fu ordinato restituire in tre paghe i danari a coloro li quali, essendo consolo M. Levino, prestati gli avevano. Come i legati di Locri, *andarono a Roma* a dolersi delle ingiurie ricevute, e da' consoli furono introdotti in senato. - XVII, XVIII;

17)5/ Bibbia (08), XIV-XV (tosc.) [1 Mc 8 | page 0]...acciò che si potessono levare d' adosso il giogo de' Greci, imperciò che loro aveano inteso che voleano recare in servitù il regno d' Israel. [p. *H461*] E loro *andarono a Roma* per molto grande via; e giunti a Roma entrarono nella loro grande Corte del consiglio, e dissono: [...]

17)6/ Chiose falso Boccaccio, Inf., 1375 (fior.) [c. 4 | page 34] ...chiarire, che di presente si movessino del champo alquanti di loro e andassono a Roma e ghuardassono quello che lle loro donne faciessino. E chosì diliberato e fatto, partissi Sexto chon alquanti compagni del champo e *andarono a Roma* per vedere quello che lle loro donne faciessino. [...]

Postuláty převzané z *Grammatica dell´italiano antico* a uvedené výše (viz kap. 6.1.) o pohybu zastupovaném ve staré italštině pohybovým slovesem *venire* a uskutečňovaném směrem k tzv. *prominentnímu místu*, a nikoliv směrem k mluvčímu (pisateli) výpovědi nebo k jejímu adresátovi, je možné na základě výše citovaných úryvků textů potvrdit. Všechny výše citované texty (výpovědi) obsahují určité tvary pohybových sloves *andare* a *venire* ve spojení s příslovečným určením místa (*complemento di luogo*) *a Roma.* Řím (*Roma*) považovali za *prominentní místo* a centrum veškerého významného dění všichni autoři citovaných textů. Ti, kteří užili paradigma *andarono* snad chtěli zdůraznit odstředivost pohybu směrem od *deiktického centra*, přestože pohyb označovaný tímto slovesem směřoval k *prominentnímu místu* také.

7. 0. Synchronní jevy - ověření platnosti citovaných pragmatických mechanizmů v elektronickém souboru jazykových dat (CD-ROM) současné italštiny

Když jsem otevřela deník La Stampa z roku 1999 v elektronické podobě na CD-ROM, netušila jsem, že sledování úzu pohybových sloves *andare* a *venire* užitých deikticky v textech ze současnosti bude s troškou nadsázky „hledáním jehly v kupce sena". Naivně jsem se domnívala, že při hledání „anomálií " vymykajících se pragmatickému úzu, jehož mechanizmy jsem podrobně interpretovala v kapitole 5.1., narazím maximálně na méně odlišností u úzu slovesa *venire*, než tomu bylo u starých textů v jazykovém korpusu *Italnet.* Myslela jsem, že jen v závěru zkonstatuji, že jsou tato pohybová slovesa, až na výjimky, užita v souladu s citovanými pragmatickými principy. Mým velkým překvapením byla skutečnost, že drtivá většina textů, které mi vyhledavač nabídl poté, co jsem zadala požadavek vyhledávání konkrétního paradigmatu slovesa, neobsahovala deikticky užité pohybové sloveso *andare* nebo *venire* vůbec. Po zadání jednoduchých slovesných tvarů (v oznamovacím způsobu) v *prézentu*, v minulých časech *imperfetto* a *passato remoto* a ve *futuru* (*io vado, io andavo, io andai, io andrò /* io vengo, io venivo, io venni, io verrò), ale i složených slovesných tvarů (v oznamovacím způsobu) v minulých časech *passato prossimo* a *trapassato prossimo (io sono andato, io ero andato / io sono venuto, io ero venuto)* mi byly nabídnuty stovky textů, které tyto určité slovesné tvary obsahovaly. Jen málo z nich ale mělo deiktický rozměr, to znamená, že ve velmi málo textech označovala slovesa *andare* a *venire* reálný pohyb v pravém slova smyslu, tj. pohyb vztahující se k mluvčímu a směřující buď od něj nebo k němu samotnému.
Tato původně plnovýznamová slovesa označující pohyb se během jazykového vývoje stala častou součástí opisných slovesných vazeb, přičemž došlo k oslabení jejich původního významu.

Následující uvedené způsoby užití sloves pohybu *andare* a *venire* se již zcela míjí s jejich původní deiktickou funkcí:

1. 1. A) Jednoduché tvary sloves *andare* a *venire* plní v dnešní italštině velmi často funkci pomocných sloves:

a) u trpného rodu ve formě opisného pasiva
I. se slovesem *venire:*

[...] sloveso *venire* dodává vazbě dynamický charakter oproti statickému charakteru vazeb s *essere*, používá se tohoto pasiva zejména v přítomném čase k zachycení probíhajícího děje [...][37]

Zmíněná dynamičnost, jež sloveso *venire* textu dodává, je, myslím si, důvodem, proč je tak často užíváno při tvoření pasivní formy sloves významových v současném jazyce masových sdělovacích prostředků, které prostřednictvím takto volených jazykových prostředků odrážejí ve sdělovaných informacích zrychlený běh dnešního světa:

il denaro viene estratto [...], un ruolo determinante viene assolto [...], viene imposta la formazione di un cartello [...], tuttto ciò che viene costruito fuori delle norme [...] vennero colpiti "per errore"[...], vennero rilasciati quattro anni dopo [...], vennero poste sul mercato [...], vennero trovati positivi [...]

II. se slovesem *andare:*
[...] vyjadřuje nutnost nebo povinnost, tedy totéž co *dover essere* [...][38]

V jazyce masmédií proto také plní důležitou funkci:
va riequilibrata la distribuzione [...], il meccanismo va migliorato [...], l'operazione va fatta in "altra sede" [...], le tariffe vanno aggiornate [...], i centri vanno chiusi [...], vanno accese all esterno [...], le armi vanno lanciati da una rampa di lancio [...], le garanzie vanno costruite accettando [...]

b) u postupně probíhajícího (progresivního) děje (vyjadřování fázovosti)
I. se slovesem pohybu *andare* + gerundiem významového slovesa:

[...] L´Europa che si va delineando non è quella che mi aspettavo [...]
[...] Si va delineando il nucleo stabile degli azionisti di Ivrea [...]

[37] Hamplová, S. *Mluvnice italštiny*. Leda. Praha: 2004, s. 217
[38] Hamplová, S. *Mluvnice italštiny*. Leda. Praha: 2004, s. 218

[...] In tutta Europa la gente va cercando nei negozi di giocattoli Flat Eric, il pupazzo [...]
[...] il popolo granata va cercando spiegazioni e certezze [...]

II. se slovesem pohybu *venire* + gerundiem významového slovesa:

[....] viene facendosi un' idea di come funziona la giustizia [...]
[...] La piazza si veniva facendo via via più affollata [...]
[...] Risposta degli ambientalisti, in un'atmosfera che si veniva facendo aleggiante di superficialità nella conoscenza tecnica del monumento [...]

c) ve frazeologických slovních spojeních:

I. se slovesem *andare*:
[...] "Si beve quando tutto va bene e si beve anche quando tutto va male" [...]
[...] vanno in onda curiosità, notizie e informazioni utili [...]
[...] Sempre più numerosi i vip che vanno pazzi per il pupazzo Firny [...]
[...] vanno forte i vini rossi [...]
[...] Si chiama Dinocrisis: è uno dei giocchi che vanno di moda in Giappone [...]
[...] entrambe queste iniziative, per andare a buon fine, hanno avuto bisogno di un'energica azione supplementare [...]
[...] "Era proprio necessario, per giocare a tennis, andare in capo al mondo?" [...]

II. se slovesem *venire*:
[...] "Essendo Piemontese mi viene in mente la Fiat" [...]
[...] c'è voluta una lunga e accessa discussione in Consiglio dei ministri per venire a capo della vicenda [...]
[...] Dalle loro dichiarazioni potrebbe venire definitivamente a galla la verità sulla morte di [...]
[...] è stato Telefono Rosa a far venire alla luce questa storia crudele [...]
[...] come il sole che si leva qualche minuto prima e come un neonato che viene alla luce nella povertà [...]
[...] "Viene alle mani per un nonnulla, ma non credo che qualcuno volesse vendicarsi per questo" [....]

1. 1. B) Slovesa *andare* a *venire* nacházející se ve složených slovesných tvarech mi vyhledavač nabídl ve velké většině výskytů také v ustálených slovních spojeních:

[...] è venuto un grande applauso [...]

[...] proprio da questo mondo era venuto l'allarme più serio e speranza più credibile contro un ritorno senza passato al passato [...]

[...] notizia questa che il giornale ha pubblicato non appena ne è venuto a conoscenza [...]

[...] quell'esserino che non è venuto a patti con l'esistenza [...]

[...] È andato oltre le previsioni anche il capitolo del recupero-crediti. [...]

[...] Veltroni, comunque, è andato avanti rivolgendo un appelo ai "compagni dello Sdi"[...]

[...] il rifarsi perssupone che qualcosa sia andato male prima [...]

1. 2. Již v úvodu této kapitoly jsem zmínila, že během diachronního vývoje došlo k částečnému přenesení původního deiktického významu, který tato pohybová slovesa dříve plnila. V předchozí kapitole 6, ve které jsem citovala staré texty, jsem například uvedla několik úryvků, v nichž bylo užito slovních spojení *venire incontro*, ale také *andare incontro. V* daném kontextu ovšem plnila striktně funkci deiktickou a většinou byla užita ve významu *jít někomu vstříc.* Následující příklady již ale tuto funkci nezastávají a záměr mluvčího (pisatele) je posunut do symbolické roviny:

1/ 1) DATA 27/12/1999

Titolo Milano, il Coro protagonista del Concerto di Natale alla Scala Muti svela i misteri di Mozart Nella "Mensa" il rapporto tra l'uomo e Dio

MILANO. Concerto di Natale alla Scala: Riccardo Muti ha diretto la "Messa in do minore" di Mozart, con l'Orchestra e il Coro della Scala istruito da Roberto Gabbiani. Plasmato in tal modo, il Coro della Scala e' *venuto incontro* alle esigenze del direttore che ha trattato l'orchestra con analoga pienezza di suono, unita alla leggerezza degli impasti ed all'agilita', molto scintillante, delle parti piu' legate allo stile napoletano, usato da Mozart nelle parti solistiche. [...]

1/ 2) DATA 31/10/1999 PAGINA 24 TIPO Spettacoli

Titolo Diventa materia d'esame a Padova E adesso Lucio Battisti si studia all'Universita'

ROMA Lucio Battisti entra all'Universita'. La musica del piu' popolare cantautore italiano, scomparso nel settembre dello scorso anno, fara' parte del corso per l'anno accademico 1999-2000 ideato dal professor Sergio Durante, docente alla facolta' di Lettere, Lingue e Letterature straniere dell'Universita' di Padova. [...] Il corso, predisposto per *venire incontro* alle esigenze degli studenti laureandi in Scienze della comunicazione, [...]

1/ 3) DATA 13/11/1999 PAGINA 6 TIPO Interno

Titolo "A rischio i palazzi Anni 60" Sos del presidente degli architetti "Controllate i pilastri e i muri"

Gabriele Beccaria ROMA La vecchia, famigliare crepa in bagno non ti lascia piu' dormire? Allora anche tu sei in preda alla psicosi da "casa di cartone". In queste ore molti italiani si stanno inquietando e hanno ragione. Milioni di abitazioni che spesso deturpano i paesaggi sono a rischio. Raffaele Sirica, lei e' il presidente del Consiglio nazionale degli architetti: perche' c'e' da aver paura di cosi' tante case? "Perche' sono state costruite in cemento armato negli Anni 60, quando i controlli e le tecniche erano spesso superficiali [...] Che cosa si deve fare, da subito? "Noi architetti abbiamo proposto di recente una legge per la sicurezza e la trasparenza degli edifici, che inglobi finalmente l'annosa questione dell'edilizia in Italia. Deve prevedere un'indagine su tutte le costruzioni, e in particolare - da subito - su quelle degli Anni 60, che sono le piu' fragili. E poi deve obbligare alla compilazione di un libretto di manutenzione programmataŻŻ. Chi paghera'? "Gli inquilini. Per *venire* loro *incontro* sosteniamo che le agevolazioni fiscali debbano essere maggiori del 41 per cento proposto dal governo. [...]

1/ 4) DATA 20/11/1999 PAGINA 10 TIPO TuttoLibri

Titolo FIORI E GIARDINI La rosa Iceberg miracolosa resiste al generale inverno

ANCHE sotto la fredda pioggia di questi giorni i boccioli bianco-rosati della rosa "Iceberg" sono riusciti a non marcire: numerosi, compatti e robusti sfidano il maltempo e durante l'inverno sopportano, con calma rassegnata, anche i colpi di neve. Si apriranno nel modo piu' spontaneo in quei giorni assolati e tiepidi che mitigano (a brevi periodi) i lunghi inverni piemontesi. [...] tutte le rose amano essere piantate larghe (a differenza di quello che si fa e si e' sempre fatto nei roseti tradizionali), amano aver spazio, amano aver l'aria, il sole e il vento tra i loro rami e le loro foglie. Questo e' un principio generale per tutte le rose e nel caso contrario si e' praticamente sicuri d' *andare incontro* a noie e fastidi e quindi a malattie. [...]

1/ 5) DATA 07/10/1999 PAGINA 40 TIPO Cronaca di Torino

Titolo SPECCHIO DEI TEMPI "All'Alfieri da dieci anni i concerti per chi non ama uscire di seraŻŻ – "Tardano le convenzioni per assistere scolari con handicap" – "Segrete le bellezze di Susa" – "Una vera onda verde per i semafori"

La direzione del Teatro Alfieri ci scrive: "Rispondo con un po' di ritardo alla lettrice che si lamentava perche' Torino non offre piu' concerti di musica classica. Forse a chi ha scritto che al Teatro Alfieri siamo giunti quest'anno alla X Edizione de "I Concerti del Pomeriggio", rivolti in special modo a chi non ama uscire di sera, concerti di musica classica, alcuni "contaminati" come concerti-spettacolo, per *andare incontro* al gusto dei nostri spettatori che hanno raggiunto l'anno scorso punte di 1300 presenza per alcuni concerti. "Comunque la stagione si iniziera' il 17 novembre alle 16, con appuntamento fisso al mercoledi' fino al 10 maggio 2000. [...]

2. 1. V běžném hovoru nebo v textu, v němž pohybová slovesa *andare* a *venire* označují reálný pohyb směřující od nebo k mluvčímu či posluchači, stále plní svoji původní deiktickou funkci.

V citacích úryvků textů, které budou následovat, jsou slovesa užita plně v souladu s pragmatickými principy jejich užití, podrobně popsanými výše v této práci (viz kap 5.1.).

2. 1. A) V následujících textech je užito deiktické sloves pohybu *venire*:

2/ 1) DATA 07/01/1999
Titolo TRAPPOLA DI NATALE

[...] l'ultima smania nazionale: per l'assoluta inutilita' di tanti cellulari acquistati di corsa con slancio, per la superfluita' di tante conversazioni colte per strada *("Tu sei lì? Io sono qui. Adesso vengo lì'.* Ci risentiamo"), per le tante figure umane ripiegate su se stesse a sussurrare chissa' quali parole urgenti [...]

Téměř učebnicová ukázka jednoho rozhovoru, ve kterém sloveso *venire* plní deiktickou funkci: označuje pohyb směřující k mluvčímu, i když zde dochází k již zmíněnému posunu deiktického centra z mluvčího na posluchače (viz kap 5.0.), neboť sloveso *venire* je užito v 1. osobě jednotného čísla. Slovesa jsou doplněna o jiné prostorové deiktické prostředky: příslovečná určení místa *lì* a *qui*, čímž se ještě více zdůrazní jak deiktický rozměr tohoto řečového aktu, tak i nutnost mimojazykových znalostí jeho účastníků (aktuální prostorové kolokace mluvčího a posluchače).

Mluvčí (pisatelé) užívající sloveso *venire* jej často doplňují o příslovečné určení místa *qui*, čímž explicitně zdůrazňují, že pohyb směřuje (směřoval) *tady*, na místo, kde se oni sami nacházejí (nacházeli) nebo v případě, kdy je sloveso *venire* užito v 1. osobě jednotného čísla a zastupuje pohyb směřující ke druhému účastníku rozhovoru (řečového aktu):

2/ 2) DATA 12/12/1999
Titolo Veltroni: il candidato per il 2001 lo sceglieremo insieme. Cossiga: Parisi a Palazzo Chigi? Io non ho obiezioni D'Alema sfida la platea dei socialisti "Io non saro' mai un ostacolo per il centrosinistra"

Guido Tiberga inviato a FIUGGI. Il sipario cala con un'imbarazzata stretta di mano tra Massimo D'Alema e Bobo Craxi, celebrato come un'icona vivente al grido di "Bettino, Bettino". La seconda giornata del congresso socialista si chiude cosi', dopo dieci ore di parole in cui si vede e sente di tutto: il presidente del Consiglio che manda il progetto politicoŻŻ, "Non voglio ingabbiare nessuno, non [...] D'Alema insiste nell'irrisione: "Vi chiedo scusa: evidentemente sono gli equivoci dei giornali. Perdonatemi, ma in fondo io ho soltanto citato un nome...". Boselli, in serata, promette una risposta per questa mattina. A lui come a Veltroni, *venuto qui* a garantire "autonomia e identita'" agli alleati socialisti che accusano [...]

2/ 3) DATA 02/12/1999

Titolo "Vogliamo essere ponte tra voi e l'Europa, gli Usa non si oppongono all'evoluzione dei nostri rapporti" D'Alema a Tripoli con tre doni per Gheddafi Condanna il colonialismo, s'inchina ai suoi morti, restituisce la Venere

Maurizio Molinari inviato a TRIPOLI Salutato da nove salve di cannone il Falcon 900 del presidente del Consiglio, Massimo D'Alema, e' atterrato ieri pomeriggio all'aeroporto militare di Tripoli, [...] Dopo l'ultima stretta di mano Massimo D'Alema, assediato dai giornalisti libici, ha rotto il protocollo e ha riassunto il significato della sua visita. "*Sono venuto qui* per cementare l'amicizia fra i nostri due Paesi e i nostri due popoli. [...]

2/ 4) DATA 27/11/1999

Titolo Al Film Festival (che chiude oggi) il documentario sugli scontri del Primo Maggio Si replica l'assalto ad Askatasuna In sala pochi ragazzi dei Centri sociali "Cosi' la gente vedra' che cos'e' accaduto"

TORINO. Giovanna Favro E' andato in scena ieri sera al Reposi Rosso Askatasuna. A proposito di un primo maggio in guerra", il documentario di Armando Ceste dedicato dall'autore "a Pasquale Cavaliere, campione di tolleranza", che ricostruisce gli scontri in citta' al corteo per la festa del lavoro, "una giornata d'intolleranza e di violenza che m'hanno indignato, sulle quali e' bene riflettere a mente fredda". Parecchia polizia in borghese in sala per il dibattito al termine della proiezione, e pochi ragazzi del centro sociale, che hanno spiegato [...] Abbiamo presentato un cartellone che aveva motivi d'attrattiva anche per il grande pubblico: ma sono contento che chi *e' venuto qui* non abbia battuto soltanto le strade note, ma si sia avventurato anche, per dirla con una citazione, su "sentieri selvaggi". Credo che i film [...]

2/ 5) DATA 19/10/1999 PAGINA 38 TIPO Cronaca di Torino

Titolo Era la moglie di un pentito allontanato da Torino. Nessuno ha avvertito la famiglia Scoprono per caso la morte della sorella. L'ultima telefonata risale alla primavera del '97 "Perche' tacerci la verita'? E dove sono i suoi bimbi?"

Lodovico Poletto Era la donna di un pentito finito in manette quattro anni fa durante un'operazione antidroga della Finanza. Quarantadue anni, sei figli, Caterina Falconieri, era sparita da Torino qualche mese dopo che lui si era messo a raccontare ai magistrati storie di

vecchi crimini, facendo nomi e cognomi delle persone coinvolte. L'ultima chiamata risale alla primavera del '97. Poi piu' nulla. [...] Nessuno, mai, si e' messo in contatto con noi. Gia', per caso. Quella voce di donna ha fatto il nome della ex vicina. Le sorelle l'hanno contattata e hanno saputo che gliel'aveva raccontato un vigile urbano: "*E' venuto qui* qualche giorno fa a consegnarci una notifica; gli abbiamo chiesto notizie e lui ci ha detto che quella donna era morta..." [...]

2/ 6) DATA 07/01/1999

Titolo Paura dopo gli ultimi due omicidi: un edicolante e il titolare di un bar a Lissone "Militarizzate le vie di Milano". Corteo di protesta dei commercianti

MILANO. Sfileranno con le fiaccole in mano, dopo aver abbassato, come per un lutto collettivo, le saracinesche. Partiranno domani alle 18 dal quartiere di Ponte Seveso - dove domenica un tabaccaio e' stato rapinato dell'incasso e ferito a coltellate da due extracomunitari nel garage sotto casa [...] Cosi' adesso tra i commercianti si e' creato un clima di esasperazione. "*Da quando vengo qui*, ogni mattina alle 6, non ho mai visto passare la polizia." [...]

Následující články píší dopisovatelé, kteří se buď v momentu realizace citovaných textů nebo v jejich gramatickém čase nacházejí na místech, uvedených v úvodu článku kapitálkami. Náležitě proto užívají deiktické *venire*: pohyb, které zde sloveso *venire* zastupuje, se totiž s touto prostorovou kolokací shoduje :

2/ 7) DATA 14/12/1999

Titolo Usa e Germania si fanno rappresentare dagli ambasciatori, irritazione a Zagabria "Dal mondo uno schiaffo alla Croazia" Solo un presidente e 3 premier ai funerali del leader

CROAZIA, ZAGABRIA. Decine di migliaia di persone hanno assistito ieri ai funerali del presidente croato Franjo Tudjman. Oltre agli abitanti di Zagabria, con treni e autobus speciali provenienti da ogni angolo del Paese sono arrivati tutti quelli che volevano rendere l'ultimo omaggio al primo presidente della Croazia indipendente. [...] Eccezione di rilievo, il presidente turco Demirel. I rapporti tra i due Paesi sono sempre stati buoni e il capo dello Stato turco, *venuto* piu' volte in visita ufficiale a Zagabria, ha sempre mostrato comprensione verso Tudjman e la Croazia relegata, [...]

Dopisovatel deníku La Stampa se nachází v momentu realizace tohoto textu v Záhřebu a příjezd hlavy Turecka do Chorvatska popisuje z místa, na které tento turecký vysoký činitel směřoval.

2/ 8) DATA 05/12/1999 PAGINA 3 TIPO Economia

Titolo La trattativa riprendera' a Ginevra dopo la pausa natalizia. Agricoltura e servizi i principali nodi della contesa Commercio mondiale, non c'e' accordo su nulla Fra proteste e incomprensioni fallisce il vertice Wto di Seattle

Roberto Ippolito inviato a SEATTLE Mai aperta. E mai conclusa. Ha avuto un destino singolare la conferenza di Seattle del Wto, l'Organizzazione mondiale del commercio. Nessun documento finale e' stato approvato: i 135 Paesi partecipanti non hanno trovato l'intesa su nulla. Non hanno concordato nemmeno una generica frase. [...] Ecco il paradosso: piu' o meno tutti gli Stati si ritengono favoriti dall'insuccesso. Dice Piero Fassino, ministro del commercio: "Ogni governo *e' venuto* a Seattle per salvare se stesso" [...]

2/ 9) DATA 25/11/1999

Titolo Balanescu ad Alba Una musica romena per Fenoglio

Sergio Trombetta inviato a ALBA "Che cosa *son venuto* a fare ad Alba? A vedere le location, i posti in cui Guido Chiesa sta girando "Il partigiano Johnny". Per ispirarmi, per mettere il profumo, l'atmosfera di questi boschi e di questi colli nella mia musica". Alexander Balanescu, una delle voci piu' interessanti della nuova musica emersa nel corso degli anni 90, romeno, ebreo fuggito in Israele nel 1969 [...]

2/ 10) DATA 02/11/1999

Titolo Il sogno di un ragazzo diventa realta' a Londra Macbeth, il re e' un torinese

Fabio Galvano corrispondente da LONDRA IL pubblico lo conosce come Te'o Ghil; e lo applaude, ogni sera, quando il sipario cala al Westminster Theatre su quel classico del repertorio shakespeariano che e' il "Macbeth". In realta' l'attore che regge l'impegnativo ruolo del re scozzese si chiama Matteo Ghilardi ed e' un giovane torinese: [...] Matteo Ghilardi e' approdato in Inghilterra da pochi anni. Dopo avere frequentato il liceo classico di Chieri ed essersi iscritto all'universita' nella facolta' di Giurisprudenza: Ma era una scelta pragmatica, senza vocazione ne' vero interesse, ha detto addio alla famiglia (il padre e' un noto chirurgo di Torino) ed *e' venuto* a Londra. Al Royal Holloway College si e' laureato in drammaturgia e studi teatrali, poi e' stato accettato alla Lamda [...]

2/ 11) DATA 18/11/1999 PAGINA 25 TIPO Societa' e Cultura
Titolo A Lisbona per il nuovo libro Cronaca e storia il Fado di Biagi

Maurizio Assalto inviato a LISBONA SOSTIENE Biagi che, oltre alla luce delle lucciole, abbiamo perduto l'odore della cipria. "Non parlo solo dei bordelli: quell'odore si sentiva anche all'aperto, per strada. Una volta le donne si incipriavano, adesso non piu'". Per presentare il suo nuovo libro, Odore di cipria (Rai-Eri Rizzoli), Enzo Biagi *e' venuto* nella citta' di Pereira, il piccolo eroe del romanzo di Tabucchi, e del film interpretato dal suo amico Mastroianni: un cronista in tempo di dittatura, come lui quand'era alle prime armi. [...]

2/ 12) DATA 21/12/1999

Titolo UN ALTRO CASO DI VIOLENZA Tifoso juventino ci rimette un occhio

FIRENZE. Perdera' l'occhio sinistro il 26enne tifoso juventino di Grosseto, P.M., aggredito domenica notte, dopo Fiorentina-Juve, in un parcheggio nei dintorni dello stadio. [...]
Sarebbe stato assalito nei pressi del parcheggio della piscina Costoli, a circa 200 metri dallo stadio, dove aveva parcheggiato l'auto con la quale *era venuto* a Firenze insieme ad alcuni amici. Arrivato nei pressi della vettura, [...]

2/ 13) DATA 20/12/1999

Titolo Cervinara, la messa per le vittime si trasforma in un atto d'accusa controlo Stato: "Non ha fatto il suo dovere" "Sui politici il castigo divino" L'anatema dell'emissario dell'arcivescovo

DON ANTONIO RAVIELE INVOCA LA PUNIZIONE DIVINA CONTRO I POLITICI E LO STATO

Fulvio Milone inviato a CERVINARA (Avellino) Le lacrime bagnano il viso e scivolano sui paramenti sacri, mentre la voce si fa roca e diventa un sussurro prima di morire in un silenzio carico di angoscia. E finalmente, in un grido liberatorio, don Antonio lancia la sua invettiva guardando le tre bare allineate davanti all'altare: [...] E' come se a Cervinara fosse scoppiata la guerra. E' tutto distrutto", dice un operaio della Comunita' Montana che *e' venuto in chiesa* con un gruppo di colleghi. Don Raviele non e' solo nella sua denuncia. E' stato inviato qui per officiare il rito funebre dall'arcivescovo, Serafino Sprovieri, che in un messaggio letto da un giovane [...]

Pisatelé následujících textů se nacházejí v okamžiku realizace výpovědi nebo v jejím gramatickém čase v Itálii, a to buď na území Itálie bez bližšího určení přesné kolokace, a nebo je tato kolokace v textu zmíněna, pohyb zastupovaný slovesem *venire* tak směřuje k mluvčímu (pisateli):

2/ 14)DATA 15/12/1999

Titolo Latino-americana Knowles: il dj ospite d'onore al "Varadero"

TORINO. Si chiama Henry Knowles, e' un mulatto della Grande Mela ed e' considerato da riviste specializzate e dischi "calienti" e fa ballare i frequentatori del piu' famoso tempio della salsa degli States, il "Copacabana" di New York. *Venuto* per la prima volta in Italia a ritirare un premio targato Bacardi, Mr. Knowles sara' domani sera l'ospite d'onore del [...]

2/ 15) DATA 14/12/1999

Titolo Ha 18 anni e arriva dalla Costa d'Avorio la nuova stella del Nizza Millefonti Cyrille sulle orme di Ronaldo In cinque gare ha segnato 4 reti

TORINO. Paolo Accossato Cinque partite da titolare e quattro reti. Arriva dalla Costa d'Avorio il nuovo gioiello del Nizza Millefonti, la neopromossa sorpresa del girone B di Eccellenza. Il quarto posto in classifica dei rossoverdi e' anche merito di Cyrille Bonin, [...]
"In Costa d'Avorio non avevo grandi mezzi per giocare a calcio, anche se lo seguivo in televisione e il ricordo piu' nitido di quel periodo sono le imprese di Schillaci ai Mondiali del 90 . Poi *sono venuto* in Italia con la mia famiglia e ho iniziato a giocare prima nel Barcanova, poi [...]

2/ 16) DATA 16/02/1999 PAGINA 27 TIPO Sport
Titolo Lo strano destino di due allenatori: mentre l'allievo conquista la Juve, per il maestro amaro congedo dalla Spagna ANCELOTTI "Mi e' passata la paura qui non ci sono macerie"

TORINO. Che strano questo lunedi' in cui al telefono di casa, a Felegara, Ancelotti vende risposte, sempre le stesse, a domande tutte uguali. Carlo, la Juve? E giu' a spiegare una vittoria che non cancella la crisi ma e' il primo atto di un lavoro lunghissimo. Un altro lunedi', sono passati otto giorni ma pare un tempo piu' lungo, il telefono gli porto' invece una domanda imprevista: "Sono Moggi, alla Juve abbiamo subito bisogno di te. *Vieni* a Torino?". [...]

2/ 17) DATA 17/01/1999 PAGINA 1 TIPO Prima pagina

Titolo IL PREZZO DEL BIGLIETTO

MAN IGOR. ROMA. OCALAN ha lasciato l'Italia. Forse diretto a Mosca, donde *era venuto*. Dovunque sia andato, ha vinto il "partito del vecchio Kgb". Per i duri di Russia che tentano di rattoppare la rete tessuta dall'ex Unione Sovietica in Medio Oriente, specie al tempo di Shevardnadze, Ocalan cosi' esposto a Roma, in fatto alla gogna (politica) e con tanta rabbia in corpo da spingerlo, prima o poi, a sfogarsi con qualche Agenzia (non di stampa, ovviamente) occidentale, era diventato una bomba a tempo. [...]

2/ 18) DATA 26/11/1999

Titolo Il 5 dicembre treni speciali, voli charter e cortei della Lega. A conclusione, il comizio di Bossi Il Carroccio marcia su Roma "Spedizione contro Palazzi e palazzinari"

ROMA A Roma ladrona la Lega non perdona. E in pieno clima elettorale, a corto di argomenti, riscopre i toni separatisti. Il divario Nord-Sud, visto dalla Padania, gia' cavallo di battaglia della scalata ai consensi che portarono all'apogeo nelle politiche del '94 [...] Gli organizzatori ipotizzano centomila presenze, tanto che saranno organizzati 10 treni speciali, ribattezzati con nomi ad hoc come Nerone Express e Celtic Express, 4 voli charter, 156 pullman. Chi non trovera' posto, potra' accodarsi al corteo di auto dell'Automobil Club Padano."Una spedizione - dice Roberto Caldaroli, segretario nazionale della Lega Nord-Lega Lombarda - contro Palazzi e palazzinari romani. Nulla a che vedere, pero', con la marcia su Roma, nel '22, di Mussolini: lui

era venuto a prendersi Roma, noi invece veniamo a riprenderci cio' che Roma ha preso al popolo del Nord". [...]

2/ 19) DATA 20/10/1999 PAGINA 13 TIPO Economia

Titolo "Sulle pensioni non vogliamo spennare nessuno" Amato: il vero pericolo e' una riforma a meta', sui prezzi vigiliamo

ROMA Non e' affatto vero che la Germania voglia abbassare a 60 anni l'eta' per la pensione. Hans Eichel, ministro delle Finanze tedesco, *venuto* a Roma per incontrarsi con i colleghi italiani Giuliano Amato e Vincenzo Visco, e' stupito che in Italia si sia creato un simile equivoco. [...]

Mluvčí (pisatelé) těchto úryvků se v okamžiku realizace své výpovědi nebo v jejím gramatickém čase nacházejí na místě, na které směřuje (směřoval) i pohyb, v textu zastupovaný deiktickým slovesem *venire*:

2/ 20) DATA 04/12/1999

Titolo Il leader Udeur: "Si apre una fase politica diversa, se restiamo divisi perdiamo. Senza di lui il centro non si fa" Mastella: faccio pace con Cossiga "Ma stavolta trattiamo da pari a pari"

ROMA DA mesi e mesi lui e Cossiga si scambiano spiacevolezze e colpi bassi di tutti i tipi, ma alla vigilia della resa dei conti nel governo, c'e' una sorpresa e Clemente Mastella la racconta cosi': "Si', le diplomazie stanno lavorando, non escludo che presto io e Cossiga potremmo vederci. E spero che non sia solo un fatto privato...". [...] ma in questi mesi lei non e' stato la "guardia svizzera" di D'Alema? Un centro piu' forte, non puo' che mettersi in competizione con il suo amico D'Alema... "E' vero: di D'Alema sono stato alleato leale. Lui *e' venuto* alla festa di Telese, *e' venuto* nella casa di Ceppaloni, ha contribuito alla mia "riabilitazione politica", proprio mentre gli altri cercavano in tutti i modi di "fottermi" [...]

Zmíněný Clemente Mastella uvádí, že D´Alema přijel na jistou oslavu a do domu pana Ceppaloniho: on sám byl ale této akce účasten, užití *venire* zde je proto namístě.

2/ 21) DATA 04/12/1999 PAGINA 26 TIPO Spettacoli

Titolo Stagione sinfonica al Lingotto Leroy, la voce di Honegger

Paolo Gallarati TORINO Dopo quarantadue anni la stagione sinfonica della Rai ha riproposto l'altra sera al Lingotto "Le Roi David", salmo sinfonico in tre parti di Arthur Honegger. Il pubblico non ha risposto bene: in sala c'erano molti posti vuoti e sulla bocca di chi *e' venuto*, magari con diffidenza, alla fine risuonavano con frequenza le parole: "peggio per loro". Com'era prevedibile, infatti, "Le roi David" e' molto piaciuto: il lavoro e' insieme snello e imponente; tagliato con

magistrale equilibrio sul testo di Rene' Morax, alterna in un'ora e un quarto cori, racconti parlati e [...]

Dopisoval deníku La Stampa se zúčastnil koncertu, o jehož průběhu se v příspěvku zmiňuje: užívá proto náležitě minulého času *passato prossimo* slovesa *venire.*

2/ 22) DATA 02/12/1999

Titolo PROVINCIA FLASH SAN FRANCESCO, TRUFFA

A Cristina B., pensionata di 72 anni, residente in via Ghetto, a San Francesco al Campo, si e' presentato come un tecnico dell'Enel: "La Banca signora ha pagato la sua bolletta con soldi falsi, *sono venuto* per saldare con banconote autentiche". Lei, senza dubitare di nulla ha consegnato al falso impiegato circa mezzo milione. [...]

V citované přímé řeči hovoří podvodník ke své oběti, náležitě užívá sloveso *venire*, neboť jeho pohyb směřoval k posluchači (oběti podvodu).

2/ 23) DATA 27/11/1999

Titolo L'AVAMPOSTO IN CUI L'AFRICA ARABA SI MESCOLA CON L'OCCIDENTE Tangeri: fascino e mistero nelle terre di Paul Bowles

ALCUNI nomi di citta' inducono piu' di altri al sogno, un immaginario esotico alimentato dalla lettura di tanti romanzi e da quadri celebri. Tangeri e' senz'altro uno di questi luoghi, una citta' che prima di visitare abbiamo incontrato nei quadri di Delacroix e di Matisse, nei libri di [...] tra la fine degli Anni Cinquanta e il 1960, e' rientrato a far parte integrante del territorio marocchino e una pletora di trafficanti e di cambiavalute sono emigrati altrove. Hassan II non l'amava e non era amato dai tangerini, mentre il nuovo sovrano che dopo l'estate *e' venuto* in visita ufficiale, e' stato accolto con benevolenza e molta speranza. *Qui,* a differenza del resto del Marocco, ha preso piede il fondamentalismo, soprattutto fra i giovani che [...]

Skutečnost, že se pisatel tohoto textu nachází v gramatickém čase výpovědi ve zmiňovaném marockém městě Tangeri a že tudíž náležitě užívá minulý tvar slovesa *venire* se dovídáme až ve větě, která následuje po větě s *venire*: příslovečné určení místa *qui* dává čtenáři na vědomí, že se pisatel skutečně na tomto místě nachází.

2/ 24) DATA 12/10/1999 PAGINA 39 TIPO Cronaca di Torino

Titolo A Porta Palazzo vittima una donna che ha denunciato il ladro che e' statosubito arrestato. Rapinata in casa da un conoscente.

Entra con una scusa e ruba l'unico braccialetto d'oro [...] Sono caduta, e sono anche rimasta di stucco. Ma come? Quel tizio che avevo accolto con tanta disponibilita' in realta' *era venuto* a casa mia per rapinarmi? Ho deciso che non l'avrebbe fatta franca". Le sue speranze, la signora Carmela le ha affidate ad una telefonata alla Centrale Operativa dei carabinieri, [...]

2/ 25) DATA 30/09/1999 PAGINA 30 TIPO Spettacoli

Titolo Il regista Neri Parenti dedica un film alla passione nazionale e sfida nel weekend l'atteso Kubrick TIFOSI Tutti pazzi per il calcio

Fulvia Caprara ROMA C'e' chi dice che, sul piano degli incassi, potrebbe tener testa addirittura al film di Kubrick e c'e' chi si scandalizza davanti ad alcune battute un po' grevi raccolte nella curva Sud dello Stadio Olimpico e trasferite pari pari nei dialoghi: prima ancora di uscire (in 476 copie, nel fine settimana, insieme con "Eyes wide shut") il nuovo film di Neri Parenti intitolato "Tifosi" e dedicato alla mania nazionale del calcio, [...] "Allo stadio vado vestito elegante - risponde l'attore - perche' La sua presenza sul set, in particolare nei momenti di gioco, ha elettrizzato un po' tutti: "La cosa piu' bella e' successa con Iacchetti - racconta Parenti -: dopo un passaggio con Maradona mi *e' venuto incontro* di corsa dicendo "potevo fermarlo" e un attimo dopo, dietro di lui, e' comparso il campione che diceva "poteva fermarmi". [...]

2/ 26) DATA 06/01/1999 PAGINA 19 TIPO Societa' e Cultura

Titolo Evtushenko lo spaccone "Mi disse che aveva parlato ad Andropov Ho detto grazie; ma non gli ho creduto"

VOLKOV: Nei giorni prima dell'espulsione lei ha visto a Mosca il poeta Evtushenko, mi racconti quell'incontro. BRODSKIJ: Arrivo a Mosca per sistemare i problemi del visto e quando me ne libero mi telefona un amico che mi dice: "Ascolta, Evtushenko desidera incontrarti. Sa tutto quello che e' successo". Dovevo far passare qualche ora a Mosca e penso: va bene sentiro' Evtuch. Lo chiamo: "Josif, so tutto. *vieni* da me adesso". Ci vado e qui lui mi dice: "Josif, ascoltami attentamente. A fine aprile tornavo dagli Stati Uniti e all'aeroporto di Sheremetevo mi sequestrano il bagaglio". E io dico: "E allora?" [...]

2/ 27) DATA 29/04/1999 PAGINA 40 TIPO Speciale Citta'

Titolo IL CONCERTO Michael Coleman, professionista di blues offre una serenata funky all'affezionato pubblico femminile

Edoardo Fassio SO di non essere una star ma se *vieni* al club dove lavoro / suonero' il blues per te con la mia chitarra / e tutta la tua solitudine / riusciro' a farla scivolare via". E' una lunga serenata funky che il tarchiato Michael Coleman rivolge al pubblico, soprattutto femminile, del Supermarket martedi' sera. [...]

2/ 28) DATA 23/05/1999 PAGINA 33 TIPO Cronaca di Torino
Titolo D'Antona Ad Ala di Stura "Era uno di noi"

Gianni Giacomino ALA DI STURA Massimo D'Antona, il sindacalista e docente di Diritto, assassinato l'altra mattina dalla Br, ad Ala di Stura, in Val di Lanzo, lo conoscevano tutti. "Sua madre, Evelina Alasonatti, discendeva da una delle famiglie piu' antiche di Ala di Stura - racconta emozionato Piero Tetti, coltivatore diretto di 59 anni, amico personale e parente "alla lontana" di D'Antona -. Il nonno Agostino, che e' sepolto qui, era colonnello dei carabinieri e divento' poi responsabile della pinacoteca vaticana". Una famiglia importante che nell'Ottocento possedeva gia' delle fucine dove venivano fabbricati i serramenti per Casa Savoia. Fino ad una decina di anni fa Massimo D'Antona trascorreva ad Ala di Stura lunghi periodi di vacanza proprio nella casa vicino alle vecchie fucine. "Una volta - ricorda Michele Moletto, 89 anni, fino a due stagioni fa dietro ai fornelli dell'albergo Bessanese, dove D'Antona era un habitue' - il professore mi disse che Ala di Stura era stupenda, il posto ideale dove poteva rilassarsi. Io che ci vivevo tutti i giorni rimasi colpito". E ieri la gente non parlava d'altro in paese. "*Era venuto* anche in viaggio di nozze con la moglie Olga - dice un amico - e poco tempo fa aveva ordinato di fabbricare due acquasantiere da sistemare nella parrocchiale in memoria della madre"

Mluvčí výše uvedených textů užívájí sloveso *venire*, protože pohyb, zastupovaný tímto slovesem, směřoval k nim samotným. Větný podmět byl odlišný od mluvčího či posluchače, přičemž se mluvčí nebo posluchač nebo oba nacházeli v cíli tohoto pohybu.

2. 1. B) V následujících textech jsou paradigmata deiktického slovesa *venire* užita způsobem, který zdánlivě neodpovídá současným výše v této práci popsaným pravidlům deiktického užití slovesa *venire*. Avšak poté, co byly tyto texty posouzeny italským rodilým mluvčím, který je shledal zcela v souladu s principy fungování italské deixe v dnešní italštině, je třeba zkonstatovat, že ve všech uvedených příkladech bez výjimky bylo deiktické sloveso *venire* užito náležitě. Následující příklady jsou proto jasným dokladem toho, že úzce pojatá a zjednodušující jazyková pravidla nejsou s to obsáhnout a s určitostí zmapovat a stanovit rozsah fungování deixe, která je, stejně jako jiné jazykové oblasti, jimiž se *pragmatika* zabývá, ovlivněna také subjektivitou mluvčího:

2/ 29) DATA 16/12/1999
Titolo Ragusa, una lettera della ragazzina al magistrato: "Fallo crescere, ti prego, devi salvarmi" "Caro giudice, voglio il mio bambino" Laura dice no all'aborto

RAGUSA. Fabio Albanese. "Caro giudice, voglio il mio bambino. Non fare morire il mio bambino. Fai crescere, ti prego, il mio bambino. Ti prego, salvami". E' la lettera che Laura, la tredicenne

psicolabile incinta che la famiglia e il tutore vogliono fare abortire, avrebbe scritto al giudice tutelare. A rivelare l'esistenza di queste poche, angosciate righe e' stato don Oreste Benzi, il responsabile delle comunita' Papa Giovanni XXIII, che ieri da Rimini *e' venuto* apposta a Modica, tentando inutilmente di incontrare il giudice tutelare Daniela Di Sarno. [...]

Pisatel textu popisuje událost, na jejímž podtextu se jistý duchovní otec Oreste Benzi vypraví z Rimini (kontinentální Itálie) do obce jménem Modica (Sicílie). Vlastní deiktické centrum rozšiřuje na geografickou oblast, do níž zahrnuje Ragusu i Modicu (Sicílii). Je proto možné říci, že se prostorová kolokace pisatele shoduje s místem, na které směřuje zmíněný don Benzi.

2/ 30) DATA 30/10/1999 PAGINA 12 TIPO TuttoLibri

Titolo UN GENTILUOMO FRA I BANDITI SIMENON D'AUTUNNO

AUTORE SIMENON GEORGE ...come un rumore vago, indistinto. Gli occhi si annebbiavano e non vedevano altro che un rettangolo lattiginoso che pareva gli si avvicinasse per assorbirlo. Era il rettangolo della finestra, dietro alla quale moriva il giorno, ma per Giacomo era un'altra cosa: l'ultimo passaggio, la porta della morte! Non voleva, si dibatteva! Non voglio!... Vi dico che non ci andro'!... Elsa, tienimi forte... Ho paura!... Attenzione... Vengono!... Ella era impotente a contenere i movimenti disordinati di Giacomo e non osava chiamare nessuno in aiuto. [...] Dorme!... E' salvo!... Infatti il rumore di una respirazione regolare si cadenzo' nel silenzio della camera. Cinque giorni erano trascorsi da quando Giacomo Arbaud, inseguito sanguinante, *era venuto* a cercare asilo nella pensione della signora Bennet. [...]

Jistý Giacomo Arbaud přišel hledat útočiště do penzionu paní Bennet .... V češtině je takto zvolené sloveso odpovídající italskému *venire* užito náležitě. Když jsem ale vzala velmi striktně v úvahu citované podmínky užití deiktického *venire* v italštině, shledala jsem následující: pisatel se v gramatickém čase výpovědi a ani v okamžiku její realizace fyzicky nenacházel ve zmíněném penzionu paní Bennet, přesto užil sloveso *venire*. Autor této beletrie jakoby rozšířil vlastní *deiktické centrum* na místo vyprávění.

2/ 31) DATA 24/12/1999 PAGINA 2 TIPO Interno

Titolo Ma Fini e Berlusconi non sono stati i primi, gia' Mussolini... La politica scopre i "puttani"

Filippo Ceccarelli QUANDO va tutto a puttane, e cioe' ridicolmente a scatafascio, puo' capitare che alla presentazione di un libro di Vespa e addirittura nell'aula di Montecitorio si finisca per evocare non le puttane, di cui pure si e' parlato e si potrebbe parlare, ma i "puttani", che poi sarebbero quei deputati pagati per una prestazione a favore del governo. [...] Durante l'elezione presidenziale di Giovanni Gronchi c'e' anche da dire che Mattei estese la pratica ai singoli parlamentari, affittati come quegli individui di cui ha parlato ieri sera Fini. E dire che

puttane vere in Parlamento *vennero* sul serio, in visita, nei primi Anni Cinquanta, insieme con la senatrice Lina Merlin che ne difendeva i diritti e ad alcune, probabilmente, restitui' anche la liberta'. [...]

U tohoto textu se opakuje stejná situace jako u předchozího textu. Pisatel se v gramatickém čase výpovědi nenacházel a pravděpodobně se tam nenacházel ani v okamžiku, kdy psal tento příspěvek, do svého deiktického centra ale zahrnuje i místo popisované události. Užití slovesného tvaru *vennero* zde proto není užito striktně v souladu s citovanými mechanizmy, přesto je užití tvaru *vennero* z pohledu dnešní italské deixe náležité. Navíc autor tímto staví syntagma s *vennero* do opozice k frazému *quando va tutto a puttane* ...

2/ 32) DATA 13/11/1999 PAGINA 34 TIPO Cronaca di Torino

Titolo Boniperti "Con Platini andai anch'io a cacciarli"

Claudio Giacchino. Giampiero Boniperti, per una volta non le domandiamo di calciatori ma di cacciatori. Dato che lei ha fama di saperci fare con la doppietta... "Per carita', non esageriamo. Ho tanta passione ma di li' a essere bravo. Insomma, diciamo che me la cavicchio. Che cosa vuole sapere? Cinghiali. Di caccia al cinghiale. "Uhm, roba difficile. E, almeno, per i miei gusti, mica tanto divertente. Io sono cacciatore di penna, quaglie, fagiani e via dicendo". Non ha mai cacciato il cinghiale? "Si', qualche volta. Mi ci porto' Platini, anni fa, lui e' un esperto, gli piace da matti. Io, ripeto, la trovo ben poco gratificante". Perche'? "Perche' non ti muovi, devi sempre stare fermo, aspettare. Attese non di minuti bensi' di ore. Il succo della caccia, invece, e' il movimento, l'azione, il cane che fa alzare in volo la preda e tu che prendi la mira. Tutto cio' con il cinghiale te lo sogni". Puo' spiegare meglio? "Questo tipo di caccia e' macchinosa, richiede i battitori che con i cani devono stanare la preda e, a poco a poco, assediandola, la costringono a *venire verso* i fucili. [...]

V tomto případě pohyb směřuje k puškám, k náhončím zvěře, kteří zde zastupují *deiktické centrum*, k němuž směřuje pohyb označovaný slovesem venire.

2/ 33) DATA 29/01/1999 PAGINA 21 TIPO Societa' e Cultura

Titolo In passato anche grandi come Joyce o Melville ebbero le loro difficolta' Oggi l'Ingegnere sarebbe a Sanremo

FERRERO ERNESTO. ELENA De Angeli, noto ed esperto editor, a riprova della sordita' dei tempi sostiene su Liberal che oggi Gadda stenterebbe a trovare un editore. Ma davvero l'incapacita' di cogliere la grandezza e di scommetterci sopra e' una caratteristica dei nostri anni grigi e dell'attuale editoria dei manager? Se ci guardiamo indietro, vi viene incontro un dolente corteo di ombre magnanime: decine di grandi e grandissimi che hanno sofferto pene atroci per la scarsa o nulla considerazione in cui i loro contemporanei li tenevano. Il povero Svevo, industriale delle vernici che era un po' tagliato fuori dal giro, ha attraversato anni di nera depressione, prima di essere salvato in extremis da Montale e da un bizzarro professore di Dublino che *era venuto* a

insegnare l'inglese alla Berlitz di Trieste: James Joyce, il quale a sua volta ha sudato le sette camicie per pubblicare un suo romanzone sperimentale, [...]

James Joyce, bizarní profesor z Dublinu, přijel do Terstu vyučovat angličtinu .... Autor textu zahrnuje do vlastního deiktického centra celou Itálii, a tak ji staví do opozice k ostatním geografickým celkům.

2/ 34) DATA 07/03/1999 PAGINA 5 TIPO Interno
Titolo PERSONAGGIO L'EX AMORE DELLA VITTIMA Giovanni, il boy scout seduttore "Piace un po' a tutte le donne del paese"

GRAVINA (Bari) DAL NOSTRO INVIATO Lo ricordano tutti mentre camminava appoggiandosi al braccio di un amico, all'uscita della cattedrale. Martedi' scorso *era venuto* anche lui a salutare per l'ultima volta Maria Pia, e aveva voluto posare una rosa sulla bara bianca. Lo sguardo era nascosto dietro gli occhiali da sole, i tratti del viso apparentemente segnati da un dolore grande e terribile. L'immagine era quella di un uomo schiantato, sull'orlo di un crollo psicofisico, in grado di sussurrare appena poche parole. "

Dopisovatel užitím slovesa venire naznačuje, že se účastnil pohřbu zmíněné Marie, proto místo události zahrnul do vlastního *deiktického centra.*

2/ 35) DATA 22/07/1999 PAGINA 5 TIPO Interno
Titolo "Salvatore e' una testa malata". La madre: ma io non ho la forza di dirgli niente

MILANO "Mio figlio, mio figlio...Si buca da tanti anni, se ne esce e se ne entra di galera. Lui era un bonaccione ma la fortuna non l'accompagna. Adesso e' il chiodo della mia vita". In piedi sulla soglia della modesta casetta a due piani, con uno dei tanti nipotini che le gira tra le gambe, Rita Ammirati, racconta la vita sbagliata di suo figlio Salvatore Marasco, l'uomo di 36 anni che insieme al complice Luciano Carmeli l'altra sera ha rapinato e ucciso il gioielliere Ezio Bartocci in via Padova. [...] Suo figlio pero' martedi' sera l'ha fatta grossa: una rapina con un morto. Ed *era* appena *venuto* ad abitare da lei agli arresti domiciliari. [...]

Větný podmět se v této výpovědi neshoduje ani s mluvčím (pisatelem) ani s posluchačem (adresátem výpovědi) a ani mluvčí či posluchač se nenacházejí v cíli pohybu jak v okamžiku realizace výpovědi, tak v jejím gramatickém čase. Přesto autor ztotožňuje, v okamžiku, kdy píše tento článek, vlastní deiktické centrum s místem, na němž dělal rozhovor s matkou obviněného recidivisty, užívá proto sloveso *venire*.

2/ 36) DATA 17/07/1999 PAGINA 5 TIPO TuttoLibri
Titolo Auden e Burt Lancaster americani nel mare di Ischia

ARTOM Sandra. THEKLA era una giovane di 24 anni, quando dal nati'o Oklahoma sbarco' a Napoli dove un amico *era venuto* ad accoglierla per portarla ad Ischia. Nell'isola, a quel tempo

ancora incentevole, siamo nel 1951, Thekla, come tanti americani venuta in Europa alla ricerca della storia, trovo' anche il mito, come scrive nel piacevole libro di ricordi "Mio due, mio doppio".

Větný podmět se zde neshoduje s mluvčím ani posluchačem, a ani mluvčí nebo posluchač se nenachází v cíli pohybu. Autorka užitím slovesa *venire* opět staví do opozice celou geografickou oblast Itálie vs. Ameriku.

2/ 37) DATA 30/10/1999 PAGINA 4 TIPO TuttoLibri
Titolo Bianchini: strano amore fra il Settecento e la Bugatti

SEMBRA tutto chiaro, nel nuovo romanzo di Angela Bianchini, Un amore sconveniente: a partire dal luminoso esordio, in una villa della collina torinese, dove arriva in visita la coppia dei protagonisti. Una scena che evoca, nella precisione dei particolari - toilettes, tic, formule di conversazione davanti alle tazzine del te' - un novecentesco salotto di nonna Speranza. E chiaro e' il disegno del Siamo in un'antica dimora della ricca borghesia ebraica Anni Trenta, dove fa ritorno, per poche ore, il figlio reprobo, illustre nella societa' letteraria, guardato con diffidenza dai suoi. *E' venuto* dopo sette anni di assenza per presentare alla madre e agli altri la sua compagna, Flaminia: sottratta, con scandalo di tutti, a un parente del clan. Di lui, Edoardo, grande studioso del Settecento italiano e francese, crediamo di saper tutto. Di lei, Flaminia, donna bellissima, scesa da una Bugatti con una coppia di [...]

Přestože osoby popisované ve výpovědi obsahující passato prossimo slovesa *venire* nejsou součástí řečového aktu, do něhož je zahrnut mluvčí nebo posluchač, užívá autor vyprávění *venire*, a tak vztahuje místo vyprávění do svého deiktického centra. U vyprávění je ztotožnění autorova deiktického centra s deiktickým centrem protagonistů příběhu u sloves pohybu *andare* a *venire* běžné.

2/ 38) DATA 22/11/1999 PAGINA 8 TIPO Estero
Titolo Di etnia hutu, viceparroco a Firenze: non c'ero, sono innocente. Sospetto di strage per un prete. Avrebbe fatto massacrare 2 mila tutsi

Maria Chiara Bonazzi LONDRA. Un prete ruandese che oggi fa il viceparroco a Firenze e' accusato, secondo il settimanale inglese "Sunday Times", di avere consegnato oltre duemila Tutsi alla morte, persuadendoli a rifugiarsi nella sua chiesa che fu poi rasa al suolo con le ruspe dalla milizia Hutu. [...] Altre testimonianze sono citate. Secondo Papias Hategekimana, che cucinava per lui, egli disse a un membro dell'Interahamwe (la milizia Hutu, ndr), che *era venuto* a chiedergli il permesso di uccidere i Tutsi: "Aspetta, vi diro' quando sara' ora". [...]

Sloveso *venire* je zde užito "velmi nestandardně". Je totiž užito v nepřímé řeči, ve které se podle gramatik italštiny užívá v nepřímé řeči namísto *venire* sloveso *andare*, což je logickým důsledkem skutečnosti, že prostorová kolokace mluvčího (pisatele) se v nepřímé řeči již neshoduje s místem, k němuž směřuje pohyb. Takto zjednodušené

gramatické pravidlo ale není použitelné u každé nepřímé řeči, což dokazuje tento novinový úryvek.

2/ 39) DATA 08/12/1999
Titolo UN FRATE EREMITA ISPIRO' IL FILM IL GESU' DI PASOLINI

Domenico Del Rio. IL film Jesus, trasmesso su Rai1, nel suo sforzo, forse un po' banalizzante, di inserire la figura di Cristo in una normalita' quotidiana dei suoi tempi e insieme di proiettarla nella nostra stagione storica, ha fatto nascere in molti il paragone con il Cristo severo e forsennatamente itinerante del Vangelo secondo Matteo di Pierpaolo Pasolini. Certamente, per la loro opera, gli autori di Jesus hanno consultato storici, [...] Era tempo di Concilio Vaticano II. Alla fine della proiezione, riferendosi a Gesu', Pasolini esclamo' solamente: "Era un povero". Gli dissi che, in quei giorni di Concilio, avevo incontrato a Roma padre Gauthier, il prete che a Betlemme stava con i palestinesi e che ai vescovi *era venuto* a spiegare la "Chiesa dei poveri". Gli raccontai che a Gauthier avevo posto una domanda: [...]

Podle tradičního gramatického modelu, který upravuje změny úzu deiktických prvků, ke kterým dochází u nepřímé řeči, je užití paradigmatu *venire* zdánlivě nesprávné. Výpověď lze ale interpretovat také jinak: mluvčí (pisatel) se v gramatickém čase své výpovědi nacházel v Římě, to je na místě, na které přijel otec Gauthier vyložit biskupům "Církev chudých". Tento kněz sice nepřijel přímo za pisatelem samotným, nicméně pisatel se s ním, na místě k němuž směřoval pohyb, v Římě také setkal.

3. Deiktické sloveso *andare* je užito ve všech následujících citovaných textech plně v souladu se zákonistostmi jeho deiktického užití:

3/ 1) DATA 31/12/1999 PAGINA 39 TIPO Cronaca di Torino
Titolo La donna, 80 anni, era stata ricoverata alle Molinette per broncopatia,adesso ha un polso e il naso rotti Anziana cade dalla barella lasciata senza sbarre I figli accusano: "Nessun infermiere ha valutato il pericolo"

Marco Sartorelli Lasciata in corsia su una barella con le sbarre di protezione incautamente abbassate, Luigia Maniglia, 80 anni, residente a San Mauro, e' caduta procurandosi fratture al polso della mano destra, al naso, tagli alle sopracciglia e contusioni al volto. L'anziana, che da tempo e' in cura per una broncopatia cronica ostruttiva, era stata portata al pronto soccorso delle Molinette martedi' mattina per l'aggravarsi di una forma influenzale. "Non c'era posto in reparto e nostra madre e' stata sistemata su una barella dell'emergenza. Pensavamo che restasse li' qualche ora e invece soltanto alle 17 e trenta e' stata trasportata nel reparto della prima divisione

di medicina generale", raccontano i figli, Cristian e Onofrio Messina. Luigia Maniglia ha trascorso la notte nel corridoio, con le protezioni adeguatamente sistemate: "Nostro nipote *e' andato* a trovarla il giorno dopo e lei [...]

3/ 2) DATA 28/12/1999 PAGINA 3 TIPO Interno

Titolo Dramma in Val di Susa, salvato un compagno che e' rimasto per 15 ore prigioniero della neve Trappola mortale per quattro alpinisti travolti da una slavina, scalavano una cascata di ghiaccio

Giovanna Favro Amedeo Macagno SAUZE DI CESANA Li hanno trovati dopo la mezzanotte del 26, festa di Santo Stefano. Cinque giovani alpinisti, rimasti per ore sepolti sotto una valanga di neve che - a causa del vento e di un improvviso rialzo termico - s'e' staccata da una montagna della Valle Argentera, ai piedi del Sestriere e del grande circuito della Via Lattea. [...] neanche un graffio addosso all'unico sopravvissuto, rimasto sepolto per 15 ore, e ora sotto choc. Per ore ha urlato, cercando di attirare l'attenzione dei rari turisti che vedeva passare, in lontananza, con gli sci da fondo. Il vento era fortissimo e quell'urlo di disperazione neanche e' arrivato al sentiero di fondovalle che in inverno diventa una pista naturale: nessuno l'ha sentito. E' calata la sera, poi la notte, e Alberto aveva accanto gli amici sepolti nella neve, e non riusciva a fare nulla, non poteva muoversi. I cinque, esperti di montagna, si erano incontrati per caso ai piedi della cascata: i tre di Perosa Argentina non sapevano di avere scelto, per il giorno di Santo Stefano, la stessa meta di Egardi e Buffa, conosciuti nei rifugi d'alta quota. Un sesto giovane, Fulvio Bosio, di Pinerolo, s'e' salvato per miracolo: "*Sono andato* all'appuntamento con Andrea Buffa e Alberto Egardi. Ma stavo poco bene, e all'ultimo ho deciso di tornare a casa" [...]

3/ 3) DATA 23/12/1999 PAGINA 14 TIPO Interno

Titolo CONFESSIONI DI UN PICCOLO CRIMINALE. PARLA IL QUATTORDICENNE CHE GUIDA UNA BANDA DI TEPPISTI "Odio i sancarlini, ricchi e superbi" Milano, il baby boss: "Ma ho sbagliato a rapinarli"

HANNO detto che e' un boss, un teppista, una scatola vuota priva di valori. Hanno detto che quelli come lui starebbero meglio dentro che fuori. Hanno detto di tutto su questo spilungone che non ha nemmeno quattordici anni e mezzo, che fa la terza media per la seconda volta ma ieri a scuola *non c'e' andato*. "Va beh, come fai a farti vedere in giro quando sei su tutti i giornali come il peggiore dei criminali...", tira su col naso Enzo P., un futuro tra questi palazzoni grigi attorno a via Canonica e un passato recentissimo nelle carte della questura, dove lo hanno fotografato, hanno preso le impronte e poi [...]

3/ 4) DATA 30/12/1999 PAGINA 10 TIPO Estero

Titolo "La mia lotta per salvare i gabbiani in Bretagna"

Enrico Benedetto corrispondente da PARIGI Voleva passare il Capodanno a Napoli, Mark. "Un vecchio sogno" confessa: "e poi, mi piace il caldo". Invece eccolo rastrellare al gelo urie, gabbiani ed edredoni zozzi di nafta, con quegli stivali "troppo grandi, anzi enormi" consegnategli dalla Protezione Civile. "Quando sono arrivato da Liverpool, restava solo il 45" dice. Ha 28 anni, un

ottimo francese – "come quello di Tony Blair" scherza - e un'antica passione per il bird watching, l'osservazione degli uccelli. "Ho sentito alla radio il 26 che l'Onda Nera sbarcava in Bretagna. Shit! "Io *ci vado*" ho detto alla mia ragazza. Pero' non mi aspettavo che fosse cosi'". Al telefono, la voce s'interrompe qualche [...]

3/ 5) DATA 22/12/1999 PAGINA 23 TIPO Societa' e Cultura

Titolo Intervista con il narratore ligure impegnato nella stesura di un nuovo BIAMONTI FRA romanzo "Finisca presto il '900" Biamonti: racconto la mia malattia

Alain Elkann FRANCESCO Biamonti, cosa sta scrivendo? "Un romanzo. Pero' sono un po' malato. Lo sfondo del romanzo e' che le fedi morenti spargono piu' veleno che le fedi viventi. I sensi di colpa e i confronti con le generazioni precedenti. I padri che schiacciano i figli". Di che padri si tratta? "Padri eroici che si sono mitizzati nella mente dei figli". Non si puo' piu' essere eroi oggi? "No, bisogna attaccarsi ad altro. Per esempio la malinconia, l'amicizia, il cielo stellato, la luce, l'ombra". Lei vive un po' recluso in Liguria, in campagna. "Si', un po' per scelta un po' per necessita'. A San Biagio della Cima, a cinque chilometri dal mare, al confine con la Francia". Non sopporta piu' la citta'? "Non saprei cosa fare in citta'. Qui ho la campagna. Mi occupo un po' della campagna". Lei ha figli? "No, sono solo. Se avessi figli non ci sarebbe reddito sufficiente per vivere". Lei ha vissuto sempre li'? "Si', pero' viaggiando molto, da tutta la vita. Mi piaceva *andare verso* la Spagna, la Francia". Come viaggia? "Dipende. In macchina per *andare* in Provenza, a Parigi *vado in* aereo da Nizza, oppure anche con il treno e' molto comodo" [...]

3/ 7) DATA 17/08/1999 PAGINA 37 TIPO Cronaca di Torino

Titolo Hanno bivaccato sulla Bessanese, poi sono ridiscesi Rientrati al "

Gastaldi" i due alpinisti dispersi BALME Sono salvi e stanno bene i due alpinisti che sabato notte sono rimasti prigionieri del buio e del freddo mentre tornavano dall'ascensione allo spigolo Murari dell'Uia di Bessanese, in Alta Val d'Ala, ad oltre 3000 metri di quota. [...] I due uomini, esperti di montagna, non si fanno assalire dal panico. Hanno trascorso le ore della notte spostandosi lentamente, ma, in maniera continua, per non congelare, nonostante siano dotati di una buona attrezzatura. L'allarme era partito sabato intorno alle 21, quando Guido Rocci, gestore del rifugio, che si trova ad oltre 2600 metri di altezza, preoccupato per il non rientro dei due alpinisti aveva allertato soccorso alpino e 118. In quota tirava un vento di tormenta fortissimo e cominciava a nevischiare. E i due uomini non erano raggiungibili nemmeno via radio. Rocci ha cercato di *andare incontro* agli alpinisti. "Mi sono diretto verso il versante francese - spiega [...]

3/ 8) DATA 26/02/1999 PAGINA 4 TIPO Interno

Titolo LA STORIA AVVENTURA IN MEZZO ALL'OCEANO Durante la terza tappa della Around Alone, il francese ha disalberato davanti alle isole Falkland Soldini in soccorso del grande rivale Ma Thiercelin comunica: grazie, non mi serve il tuo aiuto

MILANO. Ancora un incidente ieri alla terza tappa (da Auckland in Nuova Zelanda a Punta del Este in Uruguay) della Around Alone, la regata in solitario intorno al mondo a cui partecipa Giovanni Soldini su Fila. Marc Thiercelin, unico partecipante rimasto in gara nella classe 1 oltre

all'italiano, ha disalberato nell'oceano Atlantico, davanti alle isole Falkland, e ha lanciato l'allarme [...] Aveva protestato Marc: "Soldini adesso e' avvantaggiato rispetto a me perche' non e' piu' solo, cosi' non vale. Sbarchi Isa in Cile e ripartiamo da Capo Horn". Soldini, ormai celebrato come un eroe, si era arrabbiato: "Thiercelin si e' rifiutato di *andare incontro* a Isa, pur essendo piu' vicino, dicendo che la sua barca e' in avaria. [...]

3/ 9) DATA 03/11/1999 PAGINA 37 TIPO Cronaca di Torino

Titolo E'assolta la figlia accusata di omicidio Accoltello' Eleonora Lancia "Ma non era responsabile" La donna dichiaro' subito ai carabinieri di aver agito sotto l'effetto di strane voci

Giovanna Boglione non e' punibile per la morte della madre Eleonora Lancia: quando l'ha accoltellata, la notte del 27 settembre '96, era incapace di intendere e di volere. Non puo' essere condannata per quella tragedia. [...] L'imputata soffriva da tempo di crisi depressive. Sentiva le voci. Quella notte voleva "salvare la madre", sentiva che la casa era in pericolo, era convinta che sarebbero arrivate delle persone decise a mettere a fuoco la villa, e ad infliggere a lei e alla madre, prima di ucciderle, terribili torture. Quando gli ospiti *andarono via*, lei rimase a guardare la tv fino all'una e mezzo, poi sali' in camera da letto [...]

3/ 10) DATA 04/09/1999 PAGINA 4 TIPO TuttoLibri

Titolo La tragica odissea dei catari i cristiani venuti dalla Persia

COME gli stambecchi, per sfuggire alla malvagia imbecillita' dei cacciatori, furono costretti a rifugiarsi sempre piu' in alto sulle Alpi Graie, cosi' i ca'tari, nel tentativo di sottrarsi alla feroce persecuzione dei cattolici, *andarono* ad annidarsi su impervi picchi rocciosi della Francia meridionale. In quei nidi d'aquila, particolarmente in quello di Montse'gur, che significa monte sicuro, essi speravano di poter essere nello stesso tempo al riparo e piu' vicini al Cielo, ma fu tutto inutile: il fanatismo cattolico li precipito' nell'inferno. [...]

3/ 11) DATA 31/12/1999 PAGINA 33 TIPO Cronaca di Torino

Titolo Giuseppina Bargigli, salesiana, vive dall'altra parte del mondo da oltre trent'ann E' di una suora l'ultimo cin-cin del '900 Nelle isole Samoa, dove Capodanno arrivera' 12 ore dopo

Ferruccio Arnoldi La comunita' dei piemontesi residenti alle isole Tonga avra' gia' festeggiato il Duemila da 23 ore e i fumi della festa sulle spiagge saranno gia' attenuati. Intanto, da noi sara' mezzogiorno del primo gennaio e ci sentiremo a pieno titolo nell'anno Duemila. Nello stesso istante, invece, una suora salesiana piemontese, Giuseppina Bargigli, sara' ancora nel Novecento, pronta per festeggiare l'arrivo del nuovo anno. E' lei l'ultima piemontese a salutare il cambio di secolo. La piccola isola in cui vive, dall'altra parte del mondo, lambisce infatti la linea della data ed e' l'ultimo orizzonte in cui il sole, dopo aver illuminato tutto il pianeta, va a riposare, appunto con 12 ore di ritardo rispetto al nostro tramonto. Salesiana e originaria di Torino, Suor Giuseppina Bargigli vive dal 1985 alle Isole Samoa Occidentali nel cuore della Polinesia e lavora come insegnante nella scuola della parrocchia di San Giuseppe a Leauva, proprio sulla strada che dall'aeroporto conduce alla capitale Apia. Ci sorride divertita quando le spieghiamo il motivo di questa intervista del tutto inaspettata e ci racconta la sua storia: "Ho lasciato Torino nel 1952

per *andare* negli Stati Uniti a imparare l'inglese. Poi mi trasferii in Australia, dove per 31 anni ho insegnato ad Adelaide. Quindici anni fa scelsi la missione qui alle Samoa, dove mi sono trovata benissimo, [...]

3/ 12) DATA 28/12/1999 PAGINA 15 TIPO Interno

Titolo La piazza, a chi cerca un amore Abbracciare uno sconosciuto porta bene Una festa ideale per non spendere molto

ROMA *ANDARE* a festeggiare in piazza il nuovo anno e' un altro modo di passare la notte del 31 dicembre. Un abbraccio alla citta' e agli sconosciuti ha i suoi lati positivi. Primo: non si impazzisce nell'organizzazione della festa, non di devono cercare affannosamente inviti e non si ha il problema di scegliere da chi andare. Secondo: si risparmia il costo del cenone visto che basta qualche panino e una buona bottiglia di champagne. Terzo: si rimorchia. In piazza chi e' single puo' cercare l'anima gemella. [...]

3/ 13) DATA 14/09/1999 PAGINA 37 TIPO Cronaca di Torino

Titolo Il fratello dell'alpino morto in Russia nel '43: era il desiderio di mia madre "Portero' i fiori sulla tomba di Italo" "Mi ricordo quando l'accompagnammo al treno insieme ai tanti soldati in partenza per il fronte"

Ezio Mascarino Ettore Bosio ha compiuto 70 anni pochi giorni fa. Non ne aveva ancora 13 quando il fratello Italo parti' per il fronte russo. Era il 7 luglio '42. I ricordi di quei giorni lontani sono vivissimi: "Vivevamo in via Mazzini. Quel mattino, era ancora buio, *andai* con le mie tre sorelle e la mamma alla stazione. Italo sali' su un treno diretto a Cuneo. Porta Nuova era piena di gente. C'erano mamme, spose. E la fanfara. Abbracci, baci. Erano tanti i soldati che partivano per i vari fronti. Fu l'ultima volta che vidi mio fratello. Lui scrisse tre lettere: una alla mamma, a noi; due alla moglie, Maria, [...]

8. 0. Závěr

Během zpracování této práce, zaměřené především na hlubší rozbor deiktického užití pohybových sloves *andare* a *venire* prizmatem *pragmatiky*, jsem se setkala s velmi zajímavými jevy. Na první pohled docela banální jazykovědná záležitost týkající se dvou sloves, jejichž ekvivalenty existují v mnoha jazycích, odkryla při podrobnější analýze mnoho skutečností, které dosud nejsou v širokém povědomí českých italianistů.

V pododdílu 3.5. „Typy užití deiktických výrazů" jsem uvedla, že kromě funkce deiktické, plní deiktická slova také funkce ne-deiktické (anaforické a ne-anaforické), mezi něž se řadí rovněž gramatické jevy související se změnou deiktických prostorových výrazů při převodu řeči přímé na řeč nepřímou. U nepřímé řeči se mění identita mluvčího, to znamená, že časově – prostorové deiktické vztahy jsou relativizovány k jinému deiktickému centru, než je tomu u řeči přímé. Mluvčí výpovědi realizované formou nepřímé řeči již jen odkazuje na *deiktickou přítomnost* (situační kontext) označovanou v řeči přímé, nemůže proto užít deiktické prostředky, které v jazyce zastupují pouze *deiktickou přítomnost* (*ieri, oggi, domani, qui*), ale volí deiktické výrazy *relační,* jako například *lì / là, prima, dopo, sotto, dietro, seguente*, atd.

Dalším přínosným postřehem, který jsem citovala v podkapitole 4.1., je teorie S. C. Levinsona, zaznamenávající rozdílné prostorově - deiktické vnímání jazyka v angličtině a italštině. Autor uvádí příkladem větu *He came to the tree (È venuto all'albero)* a dále konstatuje, že v italštině je třeba říci: *He went to the tree* (*È andato all'albero*). Základní deiktické rozčlenění prostoru je v italském jazyce skutečně odlišné od jazyka anglického, a také českého. Ze srovnávaných tří jazyků (italština vs. čeština vs. angličtina) je *deixe* v italském jazyce nejvíce dostředivá a princip *deiktického centra* je v ní všeobecně vnímán jako primární, což příkladně dokládají uvedené historické i současné texty.

V kapitole 5.1. a 5.2. jsem interpretovala velmi úzce pojaté definice pragmatických mechanizmů, za nichž jsou deiktická slovesa *andare* a *venire* v současném italském jazyce užívána. Nemohu ovšem nepřipomenout, že jsem při interpretaci zmíněných mechanizmů čerpala téměř výhradně z kapitoly Deissi, z italské gramatiky *Grande grammatica italiana di consultazione.* Tato kapitola je dílem jedné autorky, je proto třeba

vzít v úvahu, že tento text reflektuje, kromě obecně platných zákonitostí, také její osobní empirii a z ní pramenící subjektivní pohled na danou problematiku. Uvedené mechanizmy, konkretizované na modelových větách, jsem srovnala s jejich českými a anglickými ekvivalenty tak, aby byla na první pohled zřetelně zaznamenatelná shoda nebo rozdíl v tomto deiktickém užití. Z komparace italština vs. čeština také vyplynulo, proč čeští studenti italského jazyka často chybují při výběru sloves *andare* vs. *venire* a proč Čechům příliš „nejde do úst" například věta *Vieni con me al cinema?* nebo *Quando vieni su nella Repubblica Ceca?* Důvod je ten, že v českém jazyce není deiktický systém tak úzce svázán s mluvčím jako v italštině.

Vybrané historické italské texty (viz kap. 6.0.) mě utvrdily v názoru, že problematika deiktických sloves pohybu *andare* a *venire* je velmi sporná a nejasná. Zdá se, že sloveso *venire* bylo skutečně užíváno častěji, než v italštině moderní. Není ovšem zřejmé, zda-li je možné v tomto častějším úzu slovesa *venire* shledávat spojitost s deiktickou organizací jazyka. Citované texty pocházející z historického období do roku 1375 jsou ale v každém případě dobrým dokladem toho, že živý jazyk je neustále se vyvíjející komunikační prostředek, u něhož dochází v průběhu diachronního vývoje k parciálním změnám jazykového úzu. V mnoha citovaných úryvcích textů nebylo deiktické sloveso *venire* užito plně v souladu s výše citovanými pragmatickými mechanizmy jeho užití v dnešní italštině (viz kap. 5.2.).

Velkým překvapením byly současné texty, excerpované z deníku La Stampa. Deiktická slovesa *andare* a *venire* byla velmi často součástí ustálených slovesných vazeb nebo frazeologických slovních spojení, a tak svoji základní deiktickou funkci neplnila vůbec. Ve starých textech, naopak, plnila tato slovesa výhradně funkci deiktickou a jejich užití v přeneseném nebo oslabeném významu jsem v nich nezaznamenala ani jednou.
Ve všech uvedených textech ze současnosti (viz. kap. 7.0.), které navíc nepocházely z dílny jednoho autora a tím více byly věrohodné (excerpci sloves čerpanou z monografické literatury jsem z tohoto důvodu zavrhla), bylo deiktické *andare* a *venire* užito ve vztahu k *deiktickému centru* (mluvčímu). U slovesa *venire* bylo navíc možné zaznamenat jev, ve kterém docházelo k libovolnému dostředivému rozšiřování deiktického prostoru mluvčího. K podtržení toho, co jsem již naznačila, ocituji větu z *La Pragmatica,* kapitoly L'ambito della pragmatica:

[...] la proposta secondo la quale la pragmatica deve fondarsi sul concetto di appropriatezza va scartata: l'uso della lingua è troppo elastico per ammettere che la teoria che se ne occupa si basi su quel concetto. [...][39]
[...] návrh, podle kterého se má pragmatika zakládat na pojmu patřičnosti, má být zamítnut: užití jazyka je příliš pružné na to, aby se připustilo, že teorie, která se jazykem zabývá, se na onom pojmu zakládá [...]

V samém závěru si dovolím ještě uvést několik myšlenek ze sociolingvistiky, které v návaznosti na výsledcích, k nimž jsem v této diplomové práci dospěla, vnímám jako absolutně pravdivé: živý jazyk je jev historický, je to soubor zvyků a konvencí, jež jsou výsledkem vývoje mezi variantami a alternativami. Podoba živého jazyka je stále utvrzovaná společenskou dohodou, mající povahu přirozené většinové volby.

[39] Levinson, S. C. *La Pragmatica.* L'ambito della pragmatica. Op. cit., s. 50

9. 0. Conclusione

Nel corso dell'elaborazione di questa tesi di laurea, mirata soprattutto ad una analisi approfondita dell'uso deittico dei verbi di movimento *andare* e *venire* dal punto di vista della pragmatica, mi sono imbattuta in fenomeni linguistici molto interessanti. A prima vista questo fenomeno linguistico inerente due verbi, i cui equivalenti esistono in quasi tutte le lingue naturali, può sembrare banale e poco attraente, ma l'analisi condotta ha scoperto molti fatti finora non molto conosciuti dagli italianisti cechi.

Nel capitolo 3. 5. "Tipi di utilizzazioni dei termini deittici" ho riportato il fatto che le espressioni deittiche hanno, oltre alle funzioni deittiche, anche delle funzioni non deittiche (anaforiche e non-anaforiche) alle quali si affiancano anche i fenomeni linguistici correlati con i mutamenti di interpretazione deittica dovuti al discorso indiretto. Il nucleo di questo fenomeno grammaticale, durante il quale avvengono mutamenti semantici dei termini deittici, va però cercato nella *pragmatica* stessa. Con il discorso indiretto muta l'identità del parlante, il che significa che le coordinate deittiche spazio-temporali sono differenti da quelle del centro deittico relativo al discorso diretto. Il parlante, nel discorso indiretto, pronuncia il suo enunciato in modo tale che si riferisce solamente al presente deittico (contesto situazionale) indicato nel discorso diretto e perciò non può utilizzare i termini deittici che nella lingua rappresentano soltanto il presente deittico (*ieri, oggi, domani, qui*), ma utilizza i termini deittici "relazionali", come ad esempio le espressioni *lì / là, prima, dopo, sotto, dietro, seguente,* ecc.

Un'altra osservazione che ho citato nel capitolo 4.1. è fondata su un postulato di S. C. Levinson, il quale fa caso alla diversa percezione deittica dello spazio in inglese e in italiano. L'autore menziona, ad esempio, l'enunciato *He came to the tree. (È venuto all'albero)* osservando che in italiano è necessario dire invece *He went to the tree (È andato all'albero).* L'articolazione e la suddivisione dello spazio deittico avvengono nella lingua italiana in modo effettivamente diverso da come avviene nella lingua inglese ed in quella ceca. Dalla comparazione di queste tre lingue (l'italiano, il ceco e l'inglese), la deissi italiana risulta essere quella più egocentrica e il principio del centro deittico è generalmente percepito, all'interno di essa, come primario. Testi autentici di lingua

contemporanea dimostrano però che ci sono varie eccezioni ai meccanismi pragmatici dell'uso deittico dei verbi *andare* e *venire*.

Nel capitolo 5.1. e 5.2. sono state interpretate le definizioni molto precise relative ai modi e alle disposizioni pragmatiche in base alle quali i verbi deittici *andare* e *venire* vengono utilizzati nell'italiano di oggi. Non posso tuttavia non sottolineare che nell'interpretare tali meccanismi ho utilizzato come fonte quasi esclusiva il capitolo "Deissi" tratto dalla "Grande grammatica italiana di consultazione". Detto capitolo è opera di un'unica autrice ed è quindi necessario tenere in considerazione che il testo riflette, oltre a norme di validità generale, anche l'esperienza empirica personale dell'autrice e la visione personale della problematica che da tale esperienza deriva. I modi dell'uso, monitorati su enunciati modello, sono stati posti in comparazione con gli equivalenti enunciati cechi ed inglesi in modo che fosse osservabile con evidenza la parità oppure la diversità tra di essi. La comparazione dell'italiano con il ceco ha anche dato maggiore chiarezza alla questione inerente il motivo per il quale gli studenti cechi di italiano non sempre usano ad esempio frasi come Vieni con me al cinema? oppure Quando vieni su nella Repubblica Ceca? La ragione per la quale si manifesta questo problema consiste nel fatto che il sistema deittico nella lingua ceca non è legato in maniera talmente stretta come nella lingua italiana con il parlante, ma, viceversa, è una dimensione deittica centrifuga ad essere in ceco più comune e più usata che in italiano.

Lo spoglio di una selezione di testi storici italiani (vedi il cap. 6.0.) mi ha rafforzato nell'opinione che la problematica dei verbi deittici di movimento *andare* e *venire* è contradittoria e non del tutto chiara. Sembra che effettivamente il verbo *venire* venisse usato più spesso che non nell'italiano moderno. Non è tuttavia chiaro se in questo uso più frequente del verbo *venire* si possa identificare con una diversa organizzazione deittica della lingua. I testi in questione, che risalgono al periodo storico che arriva fino al 1375, sono in ogni caso una efficace documentazione del fatto che la lingua naturale è un mezzo di comunicazione sottoposto ad un processo evolutivo perpetuo e che nel corso dell'evoluzione diacronica avvengono parziali mutamenti nell'uso linguistico. In molti brani citati il verbo *venire* non è stato usato in piena concordanza con le condizioni pragmatiche del suo uso nell'italiano contemporaneo (vedi il cap. 5.2.).

I brani contemporanei tratti dal giornale La Stampa sono stati una grande sorpresa. I verbi deittici *andare* e *venire* risultano essere molto spesso parte di sintagmi fraseologici e quindi non compiono per nulla una funzione deittica. Dall'altra parte, nei brani tratti da testi antichi, i verbi compiono esclusivamente una funzione deittica ed un loro uso in senso traslato o parzialmente alterato non è stato rilevato affatto.
Molto interessante si è rivelato il fatto che non tutti i brani contemporanei (vedi il cap. 7.0.), che inoltre non provenivano da un unico autore e per questo dovrebbero essere più attendibili (per questo motivo ho scartato l'ipotesi di spoglio di letteratura monografica), contenevano i verbi deittici *andare* e *venire* usati strettamente in relazione al centro deittico (il parlante). Il verbo venire viene usato anche in senso deittico opposto, e cioè con una identificazione centrifuga del centro deittico. A sottolineatura di quanto ho ripetutamente accennato, vorrei citare una frase tratta dal libro La pragmatica, capitolo L'ambito della pragmatica:

"[...] la proposta secondo la quale la pragmatica deve fondarsi sul concetto di appropriatezza va scartata: l'uso della lingua è troppo elastico per ammettere che la teoria che se ne occupa si basi su quel concetto. [...]"

Alla fine di questa tesi di laurea vorrei menzionare alcuni concetti tratti dalla sociolinguistica che, sulla base dei risultati ai quali sono giunta, considero come assolutamente veri: la lingua naturale è un fenomeno storico, è un assieme di costumi e convenzioni che sono il risultato dell'evoluzione, tra varianti e alternative. L'aspetto di una lingua viva è il risultato della continuata e ripetuta conferma di un patto sociale che ha il carattere di una naturale scelta di maggioranza.

Seznam použitých tištěných a elektronických dokumentů:

Renzi, Lorenzo a kol. *Grande grammatica italiana di consultazione I-III.* Il Mulino. Bologna: 1988-1995

Levinson, S. C. *La pragmatica.* Il Mulino. Bologna:1985 (orig. *Pragmatics.* Cambridge U.P. Cambridge: 1983)

Čermák, F. *Jazyk a jazykověda.* Pražská imaginace. Praha:1997

Černý, Jiří. *Úvod do studia jazyka.* Rubico. Olomouc: 1998

Bahníková, Alena a kol. autorů. *Italština.* Leda. Praha: 2001

Hamplová, Sylva. *Mluvnice italštiny.* Leda. Praha: 2004

Kolektiv autorů. *Akademický slovník cizích slov.* Academia. Praha: 2000

Hjelmslev, L. *O základech teorie jazyka.* (orig. *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse, 1943).* Academia. Praha: 1972, s. 9

Levinson, S. C. Deixis and Pragmatics. In *Handbook of Pragmatics.* s. 1, [online] dostupné na: http://www.mpi.nl/Members/StephenLevinson/Publications

Salvi, G./ Renzi, L. a kol. autorů. Deissi. In *Grammatica dell'italiano antico.* [on-line] dostupné na www: http://ludens.elte.hu/~gps/konyv/indice.html

Italnet*Opera del Vocabolario Italiano.* [on-line] dostupné na www: http://ovisun98.ovi.cnr.it/italnet/OVI/index

[CD-ROM] *La Stampa 1999.* Editrice La Stampa Spa, Torino: 2000

[CD-ROM] Dizionario *De Mauro.* Paravia.